

د کتاب پېژندنه

||

د کتاب نوم : پرمعيارې ژبه دمعيارپه ژبه يوه څېړنه

ليکوال : محمد معصوم هوتک

د ليکلونېټه : دسمبر ۲۰۰۶ع

د ليکلونځای : اوکويل — کاناډا

کمپوز : محمد معصوم هوتک

ډيزاين : م - روھيال

خپروونکی : علامه رشاد خپرندويه ټولنه ❖ کندهار

د چاپ نېټه : جنوري ۲۰۰۷ع

د چاپ شمېر : زر ټوکه

دلولی خدای (ج) په نامه

غالباً په ۱۳۶۷ش کال شاوخوا وه، چې د علامه رشاد مرحوم په کورکي مي د دوی عالمانه خبرو ته غوړنیولی و. دخبرو په ترڅ کي مي د پښتو د هغه وخت په نشراتو کي د مسلطې ژبې اودهغې په برخه کي دخپلو ستونزو په باب ځيني پوښتني ځني وکړې. په دغه وخت کي ما د باختر آژانس په پښتو څانگه کي دغې په توگه کار کاوه. استاد د ژبې اود هغې د تحولاتو او تطوراتو په باب اود دغه راز دهغه وخت د دولتي پښتو ضد پالیسیو په باره کي اوږدې څرگندونې وکړې. دخبرو په پای کي ما ځني وپوښتل چې ولي په دې برخه کي څه لیکئ نه؟ په جواب کې راته وویل: «دا کار ستاسي ځوانان نورسالت دی. ژبه ملي امانت دی. موږ دادی تر تاسي پوري راوړسوله. ښه مو راوړسوله که بده، سمه مو را ورسوله که ناسمه، دابه وروستي نسلونه قضاوت کوي. خواوس وار ستاسي دی چې له دغه امانت سره بې پروايي ونه سي. اصالت ته یې صدمه ونه رسيږي. لوبې ورسره ونه سي. ماورته د فارسي دابیت ووايه:

آسمان بار امانت نتوانست کشید

قـرعه فال بنام من دیوانه زدند

استاد و مسل اوزياته یې کړه. په دې پلمونسې خلاصېدلای. دا امانت تاسي ته درپاته دی. له هغې ورځې څخه بیاترنه پوري چې زه د امانت کلمه واوړم، اوږدې مي راته درنې سي. داسي راته وايي لکه د دغه امانت وړلوتوان چې نه لرم. خود استاد (رح) آهنگ لرونکې خبره مي تر غوږو وهيسته ازانگې وکړي. دا کار ستاسي ځوانان نورسالت دی. د همدغه ملکوتي رغ اغېزه وه، چې نن یې په ما کي پردغه راز جنجالي موضوع (اوسنۍ پښتو یا کره پښتو؟) باندي د لیکلو جرأت پیدا کړ.

ددې لیکنې په شروع کي زه په دوو زړو کي وم چې آیا پردغه مشخصه موضوع (د پښتو د معیاري کولو پرهڅو) باندي د څه لیکلو اجازه لرم که یا؟ ډاکټر پالوال وايي: هو، لرې یې (۱). ډاکټر زیار وایي د ژبې مسایل ژبپوهانو ته پرېږدی ځکه دادهغوی مسلکي دنده ده. نو گویا دده جواب منفي دی. زه له ډاکټر پالوال څخه تشکر کوم چې دده د فتواله اسیته مي پدل مات سو او پردغه موضوع باندي مي د لیکنې جواز تر لاسه کړ او پر څنگ یې له ډاکټر زیار څخه بخښنه غواړم چې بې لایسنسه مي قلم چلولی دی.

څرنگه وکړم هغه د چا خبره کې خورمه کافر کېږم، کې نه خورم وږی کېږم ددغه راز پان وپرانگ ترمنځ به سترگي پټي کړم، دخدای توکل به واخلم اودهغه حق مجراینه به وکړم چې د پښتانه خواراوتلی قوم یې راباندي لري او پر څنگ به مي داستاد علیه الرحمه هغې توصیې ته هم یوه داوړپوزه جوړه کړې وي، چې په ډېره جدي لهجه یې راته کړې وه او تاسي ته مې څو کرښي وړاندي یادونه وکړه. واهمه مي ځکه ډېره ده، چې لوړ گړنگ دی. بهرېرم چې

ځان ژوبل نه کړم . يوشی چي دليکني جرئت راکوي هغه د مشرانو پوهانو بزرگواري اود کشرانو اخلاص دی او پرڅنگ يې هر راز انتقاد او کره کتنې ته زما خلاصه غېږده . که زماله دې ټولي ليکني اواستدلال سره سره بيا هم يوچاپه دغه خبره سررا خلاص کړ، چي انديواله ! کره دي اخيستې ده . بيا به زه هم له خپل نيولي څخه راکښته سم او پر خپله تره به ځم. معنا دا چي خپلي خبري نعوذ بالله من ذلک ، قرآني احکام نه گنم .

په دې اثرکي ماله ځينو کتابو څخه اوږده اوږده اقتباسونه کړي دي . دا کار دي لوستونکي دليکني دپندواله په انگېزه نه گڼي . زما رساله بې هغه هم خواره بوشکې ده . زما هدف د معياريت اوسني جريان ته کره کتنه غوندې ده . ددې له پاره زه دنظرياتو او نقل قولونو بيارانقلولوته اړ کېدم ځکه له رانقلېدو پرته يې لوستونکي په تاريخه کي پاتېدل . خو له دې سره دي هم مالوستونکي وبخښي . په کتاب کي يوشمېر مکررو خبرو زما په خيال څه بېخوندي پېښه کړې ده. ما د موضوع د لازيات وضاحت په نيامت د مکرراتو بېخوندي پرځان منلې ده . هيله ده ښاغلي لوستونکي يې په بزرگواري سره په تکرار حسن کي وشمېري. ددې ليکني ځيني برخي ترجمې دي ، چي په متن کي مي يې ماخذ ښوولی دی اونوره زما خپله څېړنه ده .

په پښتنوکي له بده مرغه پر علمي مسئلو باندې دنظر څرگندولو پای ناندرواوشخړوته درېږي . په دغه حقيقت باندې له پوهېدوسره سره ، بيا هم زه خپل تاريخي مسئوليت دې ته اړکړی يم چي دهغو زرونو پښتنو اندېښنې منعکسي کړم ، چي د پښتودننۍ په اصطلاح کره ليکني له بابته ورته پېښي سوي دي .

اگر بينی که نابینا وچاه است

اگر خاموش بنشستی گناه است

+++++

محمد معصوم هوتک

اوکویل — کاناډا

۲۰ نومبر ۲۰۰۶ع

(۱)

ډاکټر صاحب پالوال دا خبره دلغاتو جوړولو په برخه کي کړې ده او وايي چي دلغاتو جوړول د ژبي د هر مستعدو يونکي حق دی . خوزه به ددوی له دغي اجازې څخه لږ څه پراخه استفاده وکړم .

(وگ: معياري پښتو — ۲۴۰ مخ.)

ژبه

په انساني کولويديا بريتانيکا کې يې د ژبې په تعريف کې کښلي دي چې ژبه د رغيزو سيمبولونو دخپلي خوښي سيستم دى چې دهغه په واسطه انسانان د يوې ټولنيزې ډلې او د يوه کلتور د برخه والو په توگه متقابل پوهونه او راپوهونه (مفاهيمه) سرته رسوي. په دې تعريف کې ځای سوي مفاهيم که جلاجلوشل سي، نوبه:

رغيز (vocal) معنادار چې د ژبې په تعريف کې موږ دمفاهيمې په برخه کې يوازي د (وينا) پراخ زور اچوو. دمفاهيمې نور سيستمونه هم سته لکه د يوه ټاکلي مفهوم د افادې له پاره د سرواړو لاس ښورول، داوړو پورته کول، دسترگو کښول، پزه بوچه نيول اونور، چې د اهر يوې د يوه مشخص مفهوم په ښوونه کې مرسته کوي خوموږ په ژبه کې يوازي رغيز سيستم په پام کې نيولى دى (۱).

له خپلي خوښي مطلق (arbitrary) سيستم څخه موږ د دادى چې د ژبې سمبول او دهغه د اصلي مادې ترمنځ هيڅ راز لازمي اړيکې نه وي. د مثال په توگه په پښتو کې يو حيوان ته آس وايي. د دغه نامه له پاره په پارسي کې اسب، په عربي کې فرس، په هندي کې گهوړا، په انگرېزي کې هورس، په فرانسوي کې شوال او په روسي کې لوشاد؟ ټاکل سوى دى. له دغو لغتونو څخه هيڅ يو يې دنوموړي حيوان له واقعي حالت سره مناسبت نه لري، بلکې صرف يوه نومونه ده چې د (ولي؟) له پاره يې نه جواب سته اونه ژبپوهان له دې بابت پرځان باندې دڅېړنې تکليف اېږدي. دا خبره حتى په تقليدي لغتونو (imitative words) کې، چې د يوه رغ د تمثيلولو له پاره وضع سوي وي، لاهم تر يوې اندازې صدق کوي. په انگرېزي کې د پيشو خرهاري ته (purr) وايي او په فرانسوي کې ورته (ronronner) وايي. دواړه لغتونه د پيشي (پيشو) د خرکي رغونه تمثيلوي خوتاسي وينئ چې دهغو په شکل او جوړښت کې څومره توپير سته.

سيمبولونه د شيانو څرگندوونکي دي خو پخپله شيان نه دي. د کتاب لغت پخپله کتاب نه دى بلکې دهغه څرگندوى دى.

کله چې موږ د ژبې لغت پر خوله راوړو، تر زياتې اندازې پورې موږ د دويلو ژبه (spoken language) ده. ليکلې ژبه بيا يوبل سيستم دى چې له ويناسره سيده اړيکې لري.

ارواښاد پوهاند دوکتور محمد رحيم الهام ليکي: ژبه د انساني رغونو يو رمزي سيستم دى چې د يوې ژبې ټولنى غړى يې دمفاهيمې له پاره په کاروى. موږ د ژبې دغه رغيز سيستم ته ويناوايو. انسانان د خپلو ويناوې ژبو د ثبتولو او ساتلو له پاره گرافیک سيستمونه اختراع کړي دي چې موږ يې ليک بولو. ويناوالیک په ماهيت کې دوه بيل سيستمونه دي. د وينا اساسي جوړونکي عناصر رغونه دي او د ليک اساسي جوړوونکي عناصر توري دي. رغونه داسې فزيکي پديدې

دي چې احساس يې د غوږونو په واسطه كيږي اوتوري بيا داسي بل ډول فزيكي پديدې دي چې احساس يې دسترگوپه واسطه كيږي ۲)

ډاکټر عبدالرازق پالوال د ژبي يو ډېرخوندورتعريف کړی دی او هغه داچې ژبه د پوهوني او پوهېدنې هغه صوتي سيمبوليک وسيله ده چې ودي او تکامل يې بشردانسانيت و تکاملي پراوته، اودليک ايجاد يې انسان د مدنيت و تکاملي پراوته رسولی دی . ۳)

(۱) ځيني پوهان د مرغانو رېز ، دانسانانوله خوا د هو پړځای سرشورول ، يادېې علاقه گۍ ښوولو پر ځای دا وروپورته کول هم په ژبه کي راوړي خوپه دې شرط چي دغه حرکات اونځيني تل همدايوه معنا ورکړي .

(وگ: السټريټيډ ورلډ انسايکلويډيا — ۳۰۳۲ مخ — نيويارک)

۲(دخان شهيد ياد — دمقالو مجموعه — ۷۳ مخ — د سرحدونو چارو وزارت — کابل — ۱۳۷۰ ش

۳(پالوال ، ډاکټر عبدالرازق — معياري پښتو — د پښتۍ لومړی مخ — ۱۳۸۴ ش

مفاهمه

انسانان ټولنيز ژوند کوي . دهغوی په سلوک کي يوله بل سره متقابل عملونه اودغه رازله چاپيريال سره متقابل عملونه دواړه شامل دي . دغه متقابل عملونه اوفعاليټونه دمفاهمې له لاري ، يوبل ته د پيغامو اواطلاعاتودرسولوله لاري سرته رسېږي . دغه رازمنظم اوپر يوه ټاکلي سيستم باندي ولاړمتقابل عملونه يوازي دانسانانوځانگړتياده . نور حيوانان (ژوي)هم دټاکلوږغونواوحرکتونوپه واسطه يوبل ته پيغامو نه رسوي ، خودهغوی مفاهمه دانسانانودمنظم ژبني سيستم په توگه نه وي .ژوي يوازي دږغونو جوړولوغريزوي وړتيا لري خوانسانان دخپلي ټولنيزي ډلي دژبي دزده کولواونوروته دورلېږدولوتوان هم لري . دپوهني دلېږدونې همداتوان دبشري مدنيت دمنځ ته راتگ تاداوگڼل کېدلای سي . که دژبي تعريف په پام کي ونيول سي نوانسانانوهروخت د خبروکولوتوان درلود، خوددې معنادانه ده چي ژبه دي نودکلمې په واقعي معنادانسان د پيدايښت همزولې وي .

په مفاهمه کي درې ډوله سيستمونه شامل دي چي يويې ږغونه دي ، بل يې دبدن حرکتونه دي اودريم يې ، چي ترنوروودودولونوډېرزيات بنسټيزاهميت لري ، ژبه ده . په ژبه کي بېلابېل ږغونه تريوه ځانگړي انتظام لاندي اوډل سوي وي.

ټولوانسانانو دخان له پاره دويلويوه ژبه جوړه کړې ده اوهرچيري چي بيا مدنيتونه منځ ته راغلي دي ، هورې بيا ورسره سم ليکلې ژبه ايجادسوي ده . له لرغونوژبوڅخه بېلابېلي نوري ژبي رازېږېدلي دي اواوس په نړۍ کي تريوزرياتي ژبي سته چي ځيني يې په ميليونونو ويونکي لري اوځيني يې بيايوازي په يوه محدوده قبيله کي ديو لږ شمېرويونکوله خواويل کېږي . ژبه دانسانانواوانساني مدنيت يوه ډېره ستره بريالاس ته راوړنه) ده.

د ژبي مبداء

د بشریت په تاریخ کې دداسې یوه وخت اټکل کېدلای شي چې د ننیوانسانانونیکه گانودي دمفاهمې له پاره د ژبي په نامه یوه منظمه وسیله نه درلوده. تاریخي څېړنې د نړۍ د موجودو ژبونپه فقط یوڅو زره کاله وړاندې بیولای شي. دداسې یوې ژبې یا ژبو په باب زموږ سره معلومات نسته، چې موږ یې دانسانانولومړنۍ (primitive) ژبه ویولو. دومره قدرپوهېږو چې په انساني تاریخ کې نه بې ژبو انسانانو وجود درلوداونه بل حیوان دخبروکولواستعداد لري. دانسانانود فوسیلونو څېړنه (۱) موږ ته دیوملیون کالویاترهغه وړاندې زمانه کې د ژبي دسته والي څرک راکوي.

(۱) فوسیل fossil د لرغونو ژوندیو موجوداتو (حیواني یا نباتي) آثارو یا بقایاوو ته ویل کېږي لکه هډوکي او غاښونه چې دمخکې په طبقاتو کې پاته سوي وي.

د ژبوتاریخي څېړنه

ننني حالت ته د ژبود تکاملي سیر څېړنه ځکه سخته ده، چې په دې برخه کې زیات مواد او ارقام (data) نسته. خوله نېکه مرغه ننۍ ژبې سره پرتله کېدلای شي او که دهغو ترمنځ منظم ورته والی وموندل شي، ددغه ورته والي له مخې څوک کولای شي دنوموړو ژبو یوه مخکېنۍ او زړه مرحله پیدا کاندې. هغه پوهنه چې دغه راز مسایل څېړي، د تاریخي ژبپوهنې (historical linguistics) په نامه یادېږي او مقایسوي ژبپوهنه (comparative linguistics) د همدې علم یوه څانگه ده.

ژبې د ژوندیو موجوداتو د نور و فعالیتوپه شان د چاپیریال له بدلونو څخه اغېزمنې کېږي. دوگړو د کلتوري سیستمونو په هره برخه کې چې کوم بدلون راسي، اړونده ژبه یې هم تر یوې اندازې پورې هرومرو بدلېږي. له دې سره سم د ژبې زاړه لغتونه او اصطلاحات له استعماله لوېږي یا بې معناوي بدلون مومي، نوي لغاتونه منځ ته راځي. سربېره پردې د ژبې ویونکي هم تل تغیر مومي. لویېږي، زړېږي، مري اونوي ویونکي منځ ته راځي. دیوې ژبې هرو یونکی فرد هم دخپل عمر په اوږدو کې د ژبې د ویلو ځینې لارې چارې بدلوي. له دغه فرد سره ښايي نور هم دده دلاري تقلید وکړي. په دې ډول دوخت په تېریدو سره په ژبه کې ډېر بدلون راځي. دابېږورو ورو پرمخ ځي. که څوک دیوې ژبې د ډېروسپین ډیرو او زلمیو ویونکو ویناوي واوري، په هغو کې به د یادوني وړ توپیرونه وي. دلغتونو د استعمال په برخه کې هم ورو ورو او ناڅاپي بدلونونه پېښېږي. که چیرې دیوې ژبې لیکلې ثبتونه موجود وي، نوڅېړونکي په اسانۍ سره کولای شي چې دغه راز بدلونونه پیدا کړي.

په لغتونو کې بدلونونه په څو ډوله منځ ته راځي:

— معناوي يې بدلون ومومي (۱) .

— يولغت له استعماله لوېږي .

— نوي لغتونه اواصطلاحات جوړېږي.

— له نورو ژبو څخه لغتونه اخيستل کېږي .

(۱) د مثال په توګه په انګرېزي کي د (deer) لغت چي نن دهوسۍ په معنارواج لري ، په زړه انگليسي کي په عمومي توګه د(حيوان) په معنا کارېدئ . په پښتوکي دسيال کلمه دپښتانه له پاره يوه درنه اودويار وړ کلمه وه، نن يې دمعيار کاروباريان ددښمن له پاره کاروي.

د خيل لغتونه

له نورو ژبو څخه دلغتونواخيستلو بهرته (لغت پورول) وايي اوکوم لغتونه چي په دې ډول ژبي ته ننوزي د(دخيلولغتونو) په نامه يادېږي . هره ژبه خوراډېر د خيل لغتونه لري اومجرده ژبه په نړۍ کي اصلاً وجود نه لري . ارواښاد علامه رشاد(رح) وايي : په دنيا کي مجرده ژبه نه سته اومجرده قوم هم نه سته . تاسي وګورئ عربي داسي يوه ژبه ده چي قرآن پکښې نازل سوي دی اودعربوقدمات هم واضح دی . مګر په قرآن کي اتلس توري غيرعربي راغلي دي . هغه د عربونه دي اودعربي دخيلولغاتوله پاره خفاجي يولوی کتاب ليکلی ، شفاءالغليل يا ځيني کسان يې شفاءالغليل لاوايي ... سيدسليمان ندوی دلغات جديده په نامه باندې يوبل کتاب ليکلی ، چي په هغه کي يې په عربي کي نوي ور داخل سوي لغات څېړلي دي ... (۱)

انګرېزي ژبي ته تر ۱۰۶۶م کال وروسته خوراډېر فرانسوي لغتونه ننوتل (۲) . د مثال په توګه د (chair) لغت په همدې وخت کي انګرېزي ته ننوتئ چي نن ورځ څوک دد خيل لغت خيال لانه ورباندې کوي . په زړه انګرېزي کي پخوا دهمدې لغت پرځای (stol) يا (stool) رواج درلود.

ددخيلولغتونوله مخي ديوې ژبي دويونکواريکي له بلي ژبي اوبل قوم سره څرګندېدلای سي . کله چي يوې ژبي ته کوم لغت له بلي ژبي څخه ورننوت اوهورې يې په ژبه کي واخېل سو، نورې نودژبي ويونکی خپل لغت اودژبي خپل مال بولي .

لکه وړاندې چي مووويل ، ژبي تل دپېړيوپه اوږدوکي بدلون مومي .

که دانسانانو دوه داسي گروپونه په پام کي ونيسو، چي په پيل کي يې يوه ژبه ويله خود ځينو عواملوله امله يوله بله سره بېل ژوند کولوته اړسول ، څوسوه کاله وروسته به يې ژبي يوله بله سره ډېر توپيرونلري اوکه دا حالت همداسي روان

وي نوخوزه کاله وروسته به يې ژبي دومره سره ليري سوي وي ، چي يوازي به دژبي ماهران په پوهېږي چي ددې دووژبومورگنۍ يوه وه .

دهرقوم ژبه دهغه قوم له ټولنيز ، اقتصادي اوکلتوري حالت سره تړلې ده . که يې قوم دسيالانوسيال و ، ژبه يې هم ترسيالانونه پاتېږي . پښتو دپښتانه ژبه ده . دپښتوتاريخ دپښتنوله تاريخ سره تړلی دی . ترقي اوپرمختگ يې هم دپښتنوله ترقي اوپرمختگ سره سيده اړيکې لري . پښتانه چي دخپل ټولنيزانکشاف په داسي پړاوکي وي ، چي په بهسوادۍ کي پاچهۍ کولای سي، خانۍ کولای سي، سوداگرۍ کولای سي، پېرۍ اومريدۍ کولای سي، نوژبه به يې څرنگه اوولي پرمختللې وي ؟

هره ژبه که دهغې له ويونکوڅخه مجرده وڅېړل سي ، گويانه ده څېړل سوې . ژبه پرويونکواغېزه کوي اوويونکي بياژبه سره سمبالوي او سموي يې .

(۱) گوربت مجله – لومړۍ کال ، شپږمه گڼه – ۲۳مخ

(۲) په دغه کال انگلستان دNormans له خواتح سو . دنورمن نوم پخواپه عمومي توگه دسکاندنيويائي خلکوله پاره کارېدئ خووروسته يوازي دناروې خلک په دغه وبلل سول .

ژبه اود ملتو په جوړښت کي دهغې رول

ديوه ملت دجوړېدواساسي عناصرگډه جغرافيايي سيمه ، گډ تاريخ اوگډکلتور(دين ، ژبه ،) دي خوددې عناصروداغېزې درجې يورازنه دي . زياتره پوهان په دې عقیده دي چي ژبه ديوه ملت د جوړېدودپرمهم عنصردي . دمانچسټرپه پوهنتون کي دانگرېزۍ ژبي استاد ټوني کراولي Tony Crowley (۱) دژبي دهغي اغېزې په باب چي په نونسمه پېړۍ کي يې په اروپاکي دنوو منځ ته راغلو ملتوپه ژوندکي درلوده ، داسي ليکي :

په ۱۹ پېړۍ کي په اروپاکي يوشمېرمهمي سياسي پرمختياوي منځ ته راغلې اودهغوپه ترڅ کي ځيني نوي ملتونه راڅرگندسول چي خپل ځانونه يې دلومړي وارله پاره وپېژندل اوله نوروڅخه يې هم دپېژندنې غوښتنه وکړه . په دغه کلتوري اوسياسي بدلون کي ژبي مهم رول ولوباوه . ځکه لکه څرنگه چي ژبه په يوه ملت کي دشاملېدلو اوله هغه څخه دوتلوله پاره يوه په زړه پوري اساسي وسيله وه ، دغه رازديوه ملت د منځ ته راتگ لومړنۍ وسيله هم وه .

Pedersen څرگنده کړې ده ، په نونسمه پېړۍ کي داروپاد ملي وينيتيا او دژبپوهني پيلتيا له يوه لاسه بل لاس ته کېدله اود زياترو نوو را پيدا سووملتوله پاره دگرامرکتاب ليکنه ياديوې ډيکشنري ترتيبول د سياسي ارمان اعلاميې اوڅرگندوني وې .

لکه میولر Muller چي ويلي دي ژبه دبشريت دټول تاريخ يوژوندی او گویا شاهد دی . دی زیاتوي چي په دې ډول به ژبه دبشريت دیوه یو موټي اوډله ییز گروپ یا په بل عبارت یوه ملت ژوندی اوگویا شاهد هم وي . کله چي میولر وایي، په معاصروخت کي دځینو ډېرو سرسامونکو

ټولنیزو او سیاسي لانجودخل له پاره ژبپوهني ته مراجعه سوې ده ، په حقیقت کي یې د ژبي دمطالعې پر سیاسي رول باندي تبصره کړې ده . دغه رول دواکمنوکورنیو اودهغوی دتړونونوپه گټه لوبېدلی نه دی بلکي دهغوی پرضدې دملتونواوژبوپه گټه عمل کړی دی . دنونسمي پېړۍ په دغه عصري دغي مفکورې ډېره وده وکړه چي ژبه ملي هویت اوتشخص منعکسوي . دمثال په توگه G.F.Graham د ژبي د رول اواهمیت په باب داسي څرگندوني لري :

ژبه دیوه ملت دتمایلاتواوعادتونوڅرگنده څېره ده اوددوی دپوهي اواحساساتودېرغوره محک دی . که داتشریح ومنله سي نوطبيعي نتیجه یې داراوازي چي داولسواودهغودژبي ترمنځ اړیکي دومره سره نږدې دی چي یوې باید دبل له مخي وپېژندل سي . ژبه داولس دخوی اوخصلت وروستی یادگار دی . دی ور پسي زیاتوي چي ژبه دیوه ملت له یووالي سره په غوڅه توگه تړلې ده.

G.P.Marsh لیکلي دي: څرگنده ده چي دیوه اولس دیووالي له پاره د ژبي یووالی اساسي توکی دی . دملت په جوړښت کي د ژبي اشتراک د دین اوحکومت تر اشتراک زیات غښتلی عنصر دی . دیوې ژبي همزمانه ملتونه که هرڅو دعقایدواو سیاسي تشکیلاتو دتوپيرونوله امله د شکل له مخي سره بېل سوي وي ، خو په اصل کي یوکلتر، یو ارمان اودحواذپه مقابل کي یو راز عکس العمل لري.

(۱) ټوني کراولي په لیورپول کي زېږېدلی اولوی سوی دی . داکسفورډ، سوت ټامپټن ، رتجرز، بارسیلونا او سانډیاگوپه پوهنتونوکي درس لوستی دی . اوس (۲۰۰۵م کال) دمانچسټرپوهنتون د انگلیسي ژبي پروفیسر دی . دده په لیکلواثاروکي (Proper English?) ، Language in History and The Politics of Language in Northern Ireland، او (Standard English and The Politics of Language) دیادوني وړدي.

دهمدې عنوان مطالب دټوني کراولي د Standard English & the Politics of Language دکتاب له دوهم چاپ ۵۶د — ۵۷ مخونوڅخه اخیستل سوي دي.

لهجه dialect څه ته وایي؟

لهجه دخبرواتروطرز یادخبروددافادې یوډول دی . لهجه ته په انگرېزي کي dialect وایي چي دیوناني لغت dialectos څخه مشتقه کلمه ده اوډیالکتوس دخبرو کولو طریقي ته ویل کیږي . لهجه دیوې ژبي محلي نوعه هم

بللای سو. لهجې ته فرېزیو لوجي phraseology هم ویله سوې ده (۱) او هغه هم د افادې د څرگندولولاري ته ویل کېږي.

لهجې پر جغرافيايي ماحول سربېره په ټولنه کې د یوې ژبې د ویونکوله ټولنیز او اقتصادي دریځ سره هم بدلون مومي . د کلیوالو لهجه ، دبزگرو لهجه ، د مامورینو لهجه ، د اشرافو لهجه ، او نوري ډېرې لهجې یې په مثالو کې راتللی سي .

د ژبې پوهان په دې عقیده دي ، چې د ژبې لهجه هغه وخت منځ ته راځي چې ویونکي یې له خپل اصلي اوطبعي ټاټوبي څخه د بېلابېلو ټولنیزو ، اقتصادي ، سیاسي او نظامي عواملو له امله نورو سیمو ته ولېږدېږي او هورې دنورو ژبو په گاونډي واقع سي او د نورو ژبو او ثقافت تراغېزې لاندې راسي . د ځینو لهجودانکشاف لړۍ دومره پسې اوږده سي ، چې یوه بله ژبه منځ ته راوړي .

(۱) ټوني کاولي ۸۳ مخ

د ژبو کورنۍ

ژبپوهانودانسانانودبېلابېلونژادونو، قومونواو ملتونوژبې سره مقایسه کړي دي او هغه یې پر کورنیو باندې سره وېشلي دي . د ژبو دې راز مقایسې ته comparative method وايي . د دې مقایسې په نتیجه کې دوی ته څرگنده سوې ده چې په ځینو ژبو کې لغتونه یوله بل سره ورته ښکاري او له دې څخه داسې نتیجه راباسي چې دا ژبې په یوه واحد ژبنۍ کورنۍ پورې اړه لري . دوی هڅه کوي چې د دې ژبنۍ کورنۍ مبداء ژبه پیدا کړي . دغه مبداء ژبه زیاتره فرضي hypothetical ژبه وي ځکه دهغې دسته والي د ثبوت له پاره پوره اندازه لیکلي مواد په لاس کې نه وي (۱).

په ژبنيو کورنیو کې یوه دهندواروپايي Indo-European ژبو کورنۍ ده . دهندواروپايي ژبو مفهوم واردواره دوو تنو وروڼو جرمن ژبپوهانو ویلیام گریم او جیکب گریم نړۍ ته اعلان کړ . په دې وروڼو کې جیکب گریم دیو قانون پر کشف باندې بریالی سو، چې وروسته د گریم د قانون په نامه مشهور سو (۲) . گریم پخپل قانون کې وښودله چې انګلیسي ، جرمني ، لاتیني اوداروپا ډېرې نورې ژبې په یوه کورنۍ پورې اړه لري اودا کورنۍ وروسته دهندواروپايي کورنۍ په نامه یاده سوه . پوهانو ته لا دا خبره ښه پوره معلومه نه ده چې دهندو اروپايي ژبو مبداء چیرې ده (۳) . پښتو د همدې کورنۍ د آریانۍ څانګې په ختیځ ښاخ اړه لري .

(۱) الستریتیډ ورلډ انسایکلوپیډیا — دیارلسم ټوک — ۳۰۳۱ ، ۳۰۳۳ مخونه — نیویارک

(۲) جیکب لودویگ گریم Jakob Ludwig Grimm (1785-1863) او ویلیام کارل گریم

Wilhelm Karl Grimm (1786-1859) دوه ورونه وه چي څه دپاسه دوه سوه کاله وړاندي په جرمني کي اوسېدله . دوی پر جرمني فولکلورباندي ډېر کار وکړ او د فولکلوريکو کيسويوه مجموعه يې راغونډه کړه چي نن Grimm's Fairy Tales نومېږي . دا کيسې په ټوله نړۍ کي شهرت لري خو په وروستيو کلونو کي د کيسود کړکټرونو د خشن توب له امله ترانتقاد لاندې راغلي دي . (وگ : السټريټډ ورلډ انسايکلوپيډيا — لسم ټوک — ۲۴۲۷ مخ)

(۳) هماغه اثر — ۲۷۴۶ مخ

(۴) ويکيپيډيا Wikipedia دايره المعارف — دانټرنېټ په حواله

ليکدود

د ليکلو (writing) عمليه پريوه وسيله باندي د کړکټرونو (تورو) کيندل يا کښل دي . له دې فعاليت څخه مراد د لغاتو او نورو هغو جوړ شتو سره اوډل يا ثبتول دي ، چي د يوې ژبي نمايندگي کوي . داوډلواو ثبتولوله پاره له ټايپ څخه هم کار اخيستل کېږي خو د ليک دقيق ماهران ټايپ کولوته د ليکلو عمليه نه وايي . د دوی په نزد ليکل (writing) او ټايپ کول (typing) د يوې سره بېلي عمليې دي . په نړۍ کي د ليکلو اساسي سيستمونه پر څلورو برخو وېشل سوي دي : لوگو گرافي ، سيلابي ، الفبايي او شکلي . په دې ټولو کي يې زموږ د بحث وړ برخه الفبايي سيستم دی . الفبي د سمبولونو يو مجموعه ده چي هر سمبول يې د ژبي د يوه فونيم (ږغ) نمايندگي کوي . بشپړي الفباوي هغه الفباو ته ويل کېږي چي داړوندي ژبي ټول اوازونه او حرکتونه په بشپړه توگه سره تمثيل کړلای سي . يعني که يوه ليکونکي ته د يوه لغت تلفظ ورکړه سي ، دی يې د ليکلوتر عهده ووتلای سي او که يوه لوستونکي ته يوليکل سوی لغت وړاندي سي ، دی يې د تلفظ کولو تر عهده ووتلای سي . (۱) د سمبولونو يا الفباوو په واسطه د يوې ژبي تمثيل ته د هغې ژبي ليکدود وايي . څرنگه چي د يوې ژبي اوبلي ژبي تر منځ او دغه راز په يوه ژبه کي دننه د بېلابيلو لهجوتو تر منځ د ږغونو توپير سته ، ځکه نوليکدودونه هم توپير سره لري . هرڅومره چي د يوې مشخصي ژبي دلهجودويونکو تر منځ راشه درشه اونور ټولنيز او کلتوري اړيکي سره نژدې کېږي ، هغومره يې دواحدې ژبي او واحد ليکدودله پاره زمينه برابري .

د يوې ژبي د ليکني سيستم (ليکدود) تل دهغې ژبي دويونکو د اړتياوو پر بنسټ بدلون اوانکشاف مومي . کله کله دوخت په تېرېدو سره د سمبولونو په شکل کي هم بدلون راځي . له همدې امله دی چي د يوې ليکلي نسخې د انکشاف د څېړني له لاري هم داړوندو ويونکو د اړتياوو په باب معلومات تر لاسه کولای سو او هم يې دوخت په اوږدو کي د بدلونونو په څرنگوالي پوهېدلای سو . د همدې حقيقت له امله بايد د متونوپه ثبت او خپرولو کي د خطاط د سليقې

يالهيجه په خاطر بدلون رانه وستل سي ځكه كه داكاروسي ، متون مسخه كېږي اودژبي د تاريخي مطالعې په څېړنه كي څېړونكي بې لاري كېږي اوپر خپله څېړنه باندي غلطې نتيجې بناكوي .

دالفې تاريخي سابقه لرغوني مصر ته رسېږي اوپيل يې ۲۷۰۰ ق م څخه رانېښول كېږي . لرغونومصريانودهيروغليف ددوه ويشتو سمبولو په ايجاداوانكشاف سره دخپلي ژبي كانسونينټونه را پېژندلي دي . د ليكدودد تاريخچې اودليک دډولونوڅېړنه زموږ تريحث وتلې ده .

(۱) ارواښادپوهاندډاکټرالهام ليکلي دي : دپښتوپه اوسني ليكدودي سيستم کې دهرکانسونانتي ږغيزواحد(فونيم) له پاره يواځس ليكدودي واحد(گرافيم) شته اوکومه ستونزه په کې نه احساسېږي . مگر دپښتودږغيزسيستم جوړښت واولي ږغيزواحدونه لري خودليکدودپه سيستم کې يې يوازي پنځه گرافيمونه موندلای شو . له بلې خواپښتوځينې داسې ږغونه هم لري چي له دوو واولونوڅخه ترکيبېږي او په ليكدودکې گرافيمونه ورته نشته اودپښتودليکدودستونزې له همدې کمبوتيوڅخه راولاړېږي .

(وگ: دخان شهيد ياد — ۷۴ مخ)

د پښتو ليكدود پرون او نن

دپښتوالفې دمنځ ته راتگ پر خبره باندي کورني اوبهرني پوهان په يوه خوله نه دي . اوددې لانجې تاداوپر دغه حقيقت باندي ولاړدئ چي دليک مرحلې ته دپښتوژبي درسېدلودوخت په باب موږ پوره مدارک په لاس کي نه لرو . دليکدودپرسرباندي په اوسنۍ زمانه کي لانه توافق او يو لړ نورعيني واقعيتونه ددې خبري ښکارندويي کوي چي پښتنو دي تر نورو گاونډيووروسته ليک ته اړتيا موندلې وي . ددې موضوع تفصيلي څېړنه موږله خپل هدف څخه ليري کوي . د پخوانيو روايتو او اوسنيو څېړنوله مخي دپښتو الفې ايجاد ، ياپه يوه روايت سمول دغزنوي سلطان محمود (۳۸۷ — ۴۲۱ هـ ق) زمانې ته رسېږي . داروايت د خيراللغات دمولف قاضي خيرالله نوباري له خوا دنوموړي کتاب په

مقدمه کي (۱۹۰۳ع چاپ) بيان سوی اووروسته عام سوی دی . قاضي خيرالله ددغه روايت نه راوي ښوولی دی اونه يې هم ماخذ ، چي څېړونکي دي دنوروڅېړنوله پاره ورته مراجعه وکړي .

علامه رشاد (۱۳۰۰ — ۱۳۸۳ هـ ش) ددغو روايتوتريادوني وروسته د پير روښان بايزيد (۹۳۱ — ۹۸۰ هـ ق) هغه ادعارانقلوي چي وايي پر عربي تورو باندي دپښتوتوروورزياتول دده (بايزيد) کارنامه ده . (۱) د پښتوتوروپه جوړولوکي دروښان پير دغه ادعاده يوپياوړي مريد او پيرو دولت لواني په دغه بيت سره تاييدکړې ده:

افغاني لفظ مشکل و، لوست کوپښ نه شه

ورته وشو، کننده دیارلس حرفونه

د پښتو د اتوري دروېشان پيردلوۍ عقيدوي اوسياسي مخالف اخوند دروېزه ننگر هاري (۹۳۹- ۱۰۴۸ هـ ق) له خوا هم کارسوي دي اوله همدې استعمال څخه گيورگ مارگنسترنې (۱۸۹۲- ۱۹۷۸ ع) داسي نتيجه اخيستې ده چي گويادروېشان پيرپورتنۍ ادعا حقيقت نه لري (۲).

که دغزنوي سلطان محمود په وخت کي د پښتو الفبې په باب غښتلي اسناد تر لاسه هم سي، له دې حقيقت څخه سترگي نسي پټېدلای چي دغي الفبې دايجادله زمانې (پنځمي هجري پېړۍ) څخه بيا دروېشان پيرتروخته (لسمي هجري پېړۍ) پوري منظم او پرله پسې تداوم نه دی موندلی او که يې موندلی هم وي، زموږ په واک کي داسي اسناد نسته چي له هغو څخه دي ددغه تداوم دسته والي په باب داستدلال له پاره کارواخلو. د موجود اسنادوله مخي د پښتو الفبې مستند ليکلی ثبت چي وروسته يې زموږ تر زمانې پوري له ډېرو بدلونونو سره پرله پسې تداوم موندلی دی، د خيرالبيان ليکدود دی چي زموږ په څېړنو کي ورته روښاني ليکدود ويل سوئ دی. روښاني ليکدود ددغه غورځنگ په نشراتو او شعري ډېوانونو کي پالل سوئ دی او په دغه ليکدود باندې ليکلي سوي نسخې د پښتونسخوپه زېرمو کي موندل کېږي. تر روښاني ادبياتو، چي مرادمي دروېشاني غورځنگ د پيروانو ډېوانونه دي، په هاخوا زموږ په لاس کي اوس داسي کومه خطي نسخه نسته چي دغه ليکدود دي يې پاللی وي.

دروېشان پيرلوۍ مخالف اخوند دروېزه اودهغه پيروان ځان ته خپل پښتوليکدودلري چي په خپله نوعه کي خويو جلا ليکدود ورته ويلای سو، مگر له روښاني ليکدود سره يې په ځينو برخو کي ورته والی ليدل کېدای سي.

تر دغه ليکدود وروسته نو زموږ مخي ته د خوشحال خان خټک ليکدود (ځنځيري ليکدود) راځي. دا ليکدود د خوشحال خان خپل ايجاد دی. دده خپل آثار او دده د زامنو او لمسيو آثار په دغه ليکدود ليکل سوي دي او څېړنې يې تر روښاني ليکدود څکه زيات دي، چي د خوشحال خاني غورځنگ ادبي ايجادات تر روښاني غورځنگ زيات او پراخ دي. د خوشحال خاني ليکدود يوه وروستۍ بيلگه، چي دده تر عصر ډېر وروسته دده دکورنۍ د يوه پردېس غړي دوست محمد خټک په قلم را پاته ده، د بحر العلوم (۳) خطي نسخه (د ۱۲۹۰ هـ ق کال خطاطي) ده. په دې نسخه کي دوست محمد خټک خپل قبيلوي نوم (تخلص) په خوشحال خاني ليکدود ليکي او د خټک کلمې د (ټ) پرځای (ط) کاږي او تر لاندي (۴) ورته ږدي.

د پښتوليکدود د تاريخي سير څېړونکي د پټي خزانې او ددغه عصر د ليکدود په باب هم ږغېږي. خو څرنگه چي د پټي خزانې دغه اوسنۍ نسخه په ديارلسمه هجري پېړۍ کي خطاطي سوې ده، ځکه نو دهغه له رويه د اصلي نسخې د ليکدود په باب تبصره کول ماته مشکله ښکاري. خود هغو نسخوله مطالعې څخه چي دغه عصر ته نژدې ياتر هغه وروسته ليکل سوي دي، داسي ښکاري چي د خوشحال خاني ليکدود تر اغېزې لاندي چي ليکلي سوي نه وي.

خودا خبره موباید په ټینگه په پام کې نیولې وي چې له خطي نسخو څخه په یوه عصري دمروج لیکدود یا پخپله د لیکوال یا شاعر لخوا کارسوی لیکدود معلومول ډېره گرانه خبره ده. ځکه خطاطان د نسخوپه کاپي کولو کې خپله ځاني سلیقه او خپله لهجه هر وروڼه داخلوي (۴).

په افغانستان کې دامیر شیرعلی خان تر زمانې پورې چې د پښتو کوم لیکدود په لړۍ کې بدلون سره رواج درلود، هغه لیکدود دی چې په مشخصه توګه له احمد شاهي عصره راهیسې په پښتولیکونو کې پالل کېدی. دې لیکدود کومه معیاري بڼه نه درلوده او تر زیاتي اندازې پورې د هر لیکوال او شاعر په سلیقه او برداشت پورې تړلی و.

په شلمه پېړۍ کې چې افغانستان ته د تجدد او مدنیت پالنې اغېزې د امیر حبیب الله خان (سراج الملت والدین) په پاچهۍ کې د سراج الاخبار د خپرونو له لارې ورسېدلې، نو پر څنگ یې د پښتون شرا توله پاره عیني زمینه برابره سوه. سراج الاخبار په لومړي سر کې په سنگي چاپ خپرېدی او وروسته چې د عنايت مطبعه په کابل کې تاسیس سوه (۱۹۱۱ع)، سراج الاخبار هم په حروفي تورو خپل نشرات پیل کړل. دا توري پارسي توري وه او پښتو مضامین او اشعار یې هم په همدې تورو خپرول. ځکه نوموړې ددغي دورې پر پښتولیکدود باندې د سراج الاخبار د نشراتو پر بنسټ نه سوږ غېدلای. موږ ته معلومه ده چې په سراجي عصري د حبیبې مدرسې له پاره د پښتو درې کتابونه د مولوي صالح محمد په قلم لیکل سوي دي. دا کتابونه اوس زما سره نسته خو پخواني تر نظر تېر کړي وه. په هغو کې لومړی پښتو کتاب د ښاغلي عبدالکریم بریالي (د پښتولیکدود) په نامه پخپل نوي چاپ سوي اثر ۱۰۵ مخ کې په لنډه توګه معرفي کړی دی. ماته ددغه کتاب په باب د ښاغلي بریالي له بیان او خپلومشاهداتو څخه څرګنده سوه چې د کتاب لیکدود له هغه رسم الخط سره ورته دی، چې وروسته داماني عصر په (مرکه د پښتو) کې هم منل سوی و او تاسي به یې په راتلونکو کورنوي تفصیل ولولئ.

دامیر امان الله خان په روښانه دوره کې د پښتولیکدود له پاره منظمه رسمي هڅه دهغي ټولني له خواله سره راپیل سوه، چې مرکه د پښتو نومېدله (۵).

مرکه د پښتو تر ۱۳۰۲ هـ ش کال دمخه منځ ته راغلې وه او لومړی رئیس یې مولوي عبدالواسع خان کاکړ او تر هغه وروسته یې دوهم رئیس عبدالرحمن خان لودین و. دې مرکې دوولس تنه غړي درلودل او د وخت په اساسي قانون (نظامنامه د تشکيلات اساسي افغانستان) کې یې په درجېدلو سره رسمي او قانوني بڼه موندلې وه. ددې مرکې وظایف د پښتو ژبې د قاعدو جوړول او د درسي کتابو ترجمه کول او نقلول وو (۶). د ښاغلي رفیع صاحب د څېړنې له مخې، دې مرکې چې د پښتوالفې له پاره کوم لیکدود ټاکلی و، له اوسني مروج لیکدود سره یې زیات توپیر نه درلود. یوازنی توپیر یې دا و، چې د (خ) څخه له پاره یې د (ح) گرافیم ته یو ټکی پرسرېل په غېږ کې ورکاوه. له هغو بېلګو څخه چې ښاغلي رفیع صاحب د (یوازینۍ پښتو) له کتابه رااخیستي دي، ښکاري چې مرکې د کندهارۍ لهجه ځانګړتیاوي منلي وې. چې تفصیل به یې تاسي په راتلونکو پاڼو کې ولولئ.

دليکدودکوم اصول چي (مرکه دپښتو) ټاکلي وه ، په طلوع افغان اخبارکي هم په لږوډېرتوپيرسره تعقيبېدل . خوبل چاپي دپاللو هڅه نه کوله اوترډېري اندازې د کاغذ پرمخ پاته سوي دي). ۷ (

مرکه دپښتوداماني دورې له ختمېدوسره پای ته ورسېده . کله چي په هيواد کي ترسقوي انارشۍ وروسته دولتي نظم داعليحضرت محمد نادرخان اودهغه دغښتلووړونوپه موټه ټينگ سو،ورسره سم يې په کابل کي د(انجمن ادبي) تجورپېدو(۱۳۱۰ش)يوکال وروسته په کندهارکي د پښتوانجمن خښته کښېښووله سوه.

دپښتوادبي انجمن د۱۳۱۱ش کال دليندۍ په نهمه نېټه دکندهار ولايت په عامه سلامخانه کي دوزيرمحمدگل خان مومندپه وينا پرانيستل سو. نوموړي په خپله پرانيستونکې ويناکي دانجمن دندې داسي بيان کړې:

۱- انتشارديوه مجله علمي اوابي اواجتماعي اوتاريخي چي د پښتانه دشانه سره ښايي اومناسب ددغه کام اوژبي يي .

۲- جمع اوتدوين دلغات متفرقه دپښتوپه هرکام اوهرکلي کي د پښتنوچي هرچيري وي اودفع اوورکول دمفهوم داخلاف دلغات چي بلانديشه دکوم مصيبت څه په ميانخ کي وي ياپيداشي.

۳- جمع کول اوتولول دادبي کتابونودپښتو،چي مطبوع ياغير مطبوع وي اوتشويق دتصنيف اوتاليف دداسي آثارادبيه.

۴- ترجمه ددرسي کتابونوچي په موجب دپروگرام رسمي دوزارت معارف دافغانستان په مدرسووامکتبوکي ويل کيږي.

۵- ترجمه اوتاليف دنورمفيدعلمي اوفني اوتاريخي اوغيره کتابونه عصري دهرې ژبي چي وي په شرط ددي چي خلاف دعقايد اسلامي دمسلان ملت دپښتون اومخالف دسياست دحکومت مستقله دافغانستان نه وي.

۶- تاسيس ديو (ملی کتب خانه دپښتو) اوهم ضمناً دهغه کتابو نو چي دپاسني مطالبودپاره مفيدوي.

۷- په ذريعه دنشرد((مجله ادبي)) جلب توجه دتمام ملت ودی خواته اوحاصلول دنیک بينی په نسبت د((پښتو)) ۸ .

دانجمن په دندوکي دليکدودپه باب مشخصه يادونه نه ده سوې خو دانجمن له نشراتوڅخه څوک معلومولای سي چي دليکدود يوه ټاکلې لاريې تعقيبوله اوبناغلي بريالی وايي چي ... دليک په اندازکښي لږبدلون راوستلی ۹ . بناغلي رفيع په ژبپالنه کي دانجمن د تشکيلاتو اونشراتوپه باب ښه پوره څېړنه کړې ده خود ليکدودپه باب يې څه نه دي ويلي .

دکندهار د پښتو ادبي انجمن په ۱۳۱۶ ش کال د کابل له ادبي انجمن سره یوځای سواو د دواړو له ترکیبه څخه پښتوتولنه منځ ته راغله.

پښتوتولنه ۱۳۱۶ ش کال د ثور په لومړۍ نېټه تاسیس سوه . دې ټولنې خپل کار او وظيفې تر خپلو مخکښو انجمنونو منظم او پراخ کړل او هغه په دې ډول وه:

۱— د افغانستان د تاریخ تدوین او د افغانستان په تاریخي څرنگوالي له هره پلوه پوره ، پوره رڼا چول.

۲— ژبي او ادب ته تحول او ترقی ورکول ، ملی آثار (فولکلور) د وطن له هره گوټه راټولول او نشرول.

۳— دیوې عصري او عملی ژبي په حیث د پښتو ژبی درازوندی کولو او تدوینولو کار.

۴— د کابل مجلې او کالنی اونورو وطنی جرائدوپه واسطه ادب او ژبی ته ترقی ورکول او جهان ته په یو ابرو مندر صورت د افغانستان معرفی کول . ۱۰)

په ۱۳۳۳ ش کال د پښتوتولنې په اهدافو او وظيفو کې یو ژور بدلون راغی او د نویو وظيفو په لړ کې یې د پښتو ژبي دلغاتو او قواعدو تدوین ، د ضرورت له مخې د نویو اصلاحاتو او لغاتو وضع کول ، ادبي اولغوي څېړنې او د پښتو په لسانی علومو پوری مربوط آثار لیکل او خپرول شامل سول . ۱۱)

پښتوتولنه د هماغه پیل څخه د لیکدود د دیو کولو په لټه کې وه خو د دغه هدف د ترسره کېدوله پاره یې لومړنۍ منظمه هڅه تر خپل تاسیس پنځه کاله وروسته ۱۳۲۱ ش د جوزایه میاشت (۲۱ می ۱۹۴۲ع) دیوې غونډې په ترڅ کې چې دهیواد ۲۵ تنه پوهان اولیکوال پکښې راغونډ سوي وه ، پریویشته او اختلافي موادو باندې تر بحث وروسته فیصله وکړه . تردې فیصلې شپږ کاله وروسته یې بیا ۱۳۲۷ ش کال د سنبلې په اتمه (۳۰ اگست ۱۹۴۸ع) د افغانستان اولرو پښتنو یوې ۱۹ کسيزې ډلې غونډه وکړه او په هغه کې یې پریولراختلافي موادو فیصله وکړه . دریمه فیصله ۱۳۳۷ ش کال د سنبلې په ۲۵ مه (۲۷ اگست ۱۹۵۸ع) د افغانستان ، پېښور او پښتنولیکوالو او پوهانو په گډون غونډه وکړه او د لومړۍ فیصلې پر څلورمو موادو یې له سره بیاغور وکړ او د نورو ۷۳ موادو پر سر یې موافقه سره وکړه .

په دې فیصلو کې د پښتوالفبې پر سرله (ښ – نږ) پرته نور اختلاف نسته او هغه هم په ټولوفیصلو کې (ښ) ټاکل سوی دی . په لومړۍ فیصله کې په (لاړ – ولاړ) کې د (ولاړ) شکل فیصله سوی دی او په دوهمه کې دواړه صورتونه منل سوي دي . په لومړۍ فیصله کې په (لڅ – لوڅ) کې (لڅ) فیصله سوی دی خو په دریمه فیصله کې بیرته په (لوڅ) باندې تعدیل سوی دی . په لومړۍ کې په (مونږ – موږ) کې (مونږ) فیصله سوی و ، خو په دریمه کې دواړه منل سوي دي . دغه راز په ټولوفیصلو کې (ږغ – غږ) دواړه شکله منل سوي دي . په لومړۍ فیصله کې د ارواښاد الفت د کتاب په حواله د (شو ، شي ، شته ، ...) اشکال منل سوي دي خو د ښاغلي بريالي د کتاب په ۱۱۲ مخ کې ورته کښل سوي دي

(دواړه صحيح دي) خوددوهمي فيصلې په برخه کي يې دغه اختلاف ته (دواړه) قيدنه دي وراچولئ (۱۱۵ مخ) .
 زمالاس اوس اصلي فيصلې ته نه رسېږي چي ددغه اختلافي روايت حقيقت ځان ته معلوم کړم .

ددې فيصلوټول اختلافي مواد راوړل دلته لازم نه دي اولوستونکي يې دارواښادگل پاچاالفت په (ليکوالی ،
 املاءواانشاء) نومي اثر کي او دغه راز دښاغلي عبدالکريم بريالي (دپښتولیکدود) په نامه کتاب کي لوستلای سي .
 لکه وړاندي چي مي مثالونه راوړل ، په دغودوو کتابو کي راغلي فيصلې يوله بله توپير سره لري .

دلیکدودپه برخه کي ددې فيصلوټطبيقي اړخ په افغانستان کي تر يوې اندازې عملي سوځکه چي يوراز مرکزي دولتي
 ملاتړ ورسره موجودو .خوترکومه ځايه چي ماته معلومات سته په لرو پښتونکي د آزادومطبعوسنه والي ددغوفصلوپه
 تطبيق کي خنډونه اچول او عملي اړخ يې نن لاهم کمزوری ښکاره سوی دی .

زموږ معاصر ژبپوه دوکتور زيار صاحب دغوفصلوته داهميت په سترگه نه گوري اووايي چي پخوا به په پښتوتولنه
 ياپښتومرکه کي داسي کار کېده چي لاس به پورته کېده ، که به دکندهاريانو لاسونه زيات شوه دکندهاريانو پښتوبه
 شوه ، که به دننگرهاريانو دزيات وو ، دهغوبه شوه . خوموږ دا کار پرېښوده ... زموږ له پښتوتولني اوبياستر انسان
 محمدگل خان سره داتوپيروچي هغوی لومړی غوښتل چي د لاس په پورته کولو اوريفرنډم له لاري يوستنډرډ ليکنی
 فورم پيداکړي اوپه تېره بياوزير محمدگل خان دخلکوپه خولوکي ژبه ورسموله ، دا امکان نه لري (۱۲)

په افغانستان کي دکړه پښتوژبي دغورځنگ ترمنځ ته راتگ وروسته دپښتوتولني په فيصلوکي لاسونه ووهل سول اود)
 شو ، سو ، ...) فيصلې خويې دپښتوستوروله خوالاهم ماتي سوې . اوداکارددې حقيقت ښکارندويي کوي چي
 دفيصلوپروخت دراياتفاق نه و اود پوهاند زيار صاحب خبره پرځای ده .

دپښتولیکدودپه باب وروستی فيصله دباره گلۍ دسيمينارفيصله ده . داسيمينارپه ۱۹۹۲ع کال په باره گلۍ کي
 دپښتونخوا او افغانستان دمهاجرولیکوالوپه گډون جوړسو . دسيمينار دمنځ ته راتگ زمينه دهغوټولنيزو اوکلتوري
 اړيکوله امله برابره سوه چي په افغانستان کي دثوردبخولي(فاجعې) له خاطره پاکستان ته دافغانانو دډله ييز مهاجرت
 وروسته دلرواوبرو پښتونوترمنځ ټينگي سوي وې . په دې سيمينار کي دتېروفصلوځيني مواد تعديل سول اودښاغلي
 رفيع صاحب دخولې خبره ده چي په مجموع کي هغه ليکدود ترډېري اندازې ومنل سوچي په افغانستان کي پالل
 کېدئ . داسي ښکاري چي د سيمينار له نتايجوسره ځينو پوهانو، چي په سيمينار کي يې برخه نه وه اخيستې، په
 ځينو برخوکي موافقه نه درلوده . د پېښور نامتو ليکوال ارواښاد قلندر مومندخوله لومړي سره دسيمينار پرضدو . ځکه
 ده خپل ځان ته نوی ليکدود راايستلی و او کتابونه يې (پټه خزانه فی الميزان او خير البيان اونور) هم په خپاره کړي
 وه . پوهاند دوکتور زيار صاحب دباره گلۍ فيصلوته انتقادي نظر لري اوليکي چي په دې سيمينار کي ځيني منلي
 اوعامي سوي سموني بيرته باطلي سوي دي . لکه عربي ټول پورويونه په اړه بڼه ليکل لکه قميص، طمع، شمط .. نيم
 کانسونينتي (معدوله) واونه ليکل لکه په خله(خوله) ، گټ (گوټ) ... کې ، همدارنگه دپښتواوږده يامجھول (و)

پرځای له پېښ (ضمې) او اوږدې يامجهولې (ې) پرځای له زېر(کسرې) کار اخيستل لکه په گمان (گومان)،رمان(رومان)اوگله(گېله ياگيله)،ډموکراسي (ډېموکراسي) اوله دې ټولوسره تر (ک) ، (گ) غوره گڼل چي يوبې سر وېوله کاردی ، ځکه داڅوکوم غبرگژبېزېمبول نه دی چې کړی ور واچول شي او خوشې يوتوری پرېښتوابېڅې(الفباء) ورسرباری شي چې هم تخنیکي ستونزه(ټايپ، کمپوزاوپرېنټ په اړه) رامنځته کوي اوهم اقتصادي اومهالي هغه . ۱۳)

دې سيمينارته دزيارصاحب ۱۲۶ معياري آرونه وړاندي سوي وه خوونه منل سول چي دوکتورزيارله دې بابتته خپل ناراضيتوب ښوولی دی . ۱۴)

ډاکټر پالوال دباره گلی له دې فيصلې سره موافقه نه لري چي وايي په پښتو کي (مد) نسته . دپالوال صاحب په عقیده پښتومدلري اوده دهمدې موضوع اويولرڼوروخبروپه باب خپل دلايل په تفصيل سره پخپل نوي کتاب (معياري پښتو- ۹۷ مخ)کي راوړي دي .

ښاغلی سرمحقق زلمی هیوادل په دې برخه کي مصلحت آمېزه نظر ورکوي اوليکي : ... کومې فيصلې چې ددې سيمينارپه نتايجومرتبي شوې دتطبيق ساحه يې دپخوانيوفیصلوپه پرتله ژوره او پراخه وه ، خو زه ورسره داخبره زياتول غواړم،چي دافيصلې ځينې تخنیکي مشکلات لري ، ددې لپاره چې دتطبيق ساحه نوره هم پراخه شي د افغان،پښتونخوا(سرحد)اوجنوبي پښتونخوا(بلوچستان)د متخصصو ژبپوهانو يوه ډله بياپرې غوروکړي ، هغه مشکلات او تخنیکي گرانۍ چې پکې شته ، هغه پکې رفع کړي اوبيايې دتطبيق ساحې ته وړاندي کړي وروسته تردې بايددپښتندود بېلو بېلو سيمو او ثقافتي حوزورسم الخطونه سره يووي . ۱۵)

ښاغلي هیوادل داتخنيکي گرانۍ ښوولي نه دي چي کومي دي خود بيان له سياقه يې ښکاري چي له فيصلوسره يې بشپړتوافق نسته .

دپښتولیکدودپه باب ځيني شخصي اوانفرادي هڅي هم سوي دي لکه دشهيدخان عبدالصمدخان ليکدو، دوزيرمحمدگل خان ليکدود ، دقلندرمومندليکدود اونور . خوددې ټولولیکدودوزني دهغوی د مخترعینوتروفات وروسته ورټرلي سوي دي .

دليکدودپه ټاکلوکي زه داسي نظرلرم چي موږ بايد دپښتو رغونو (فونيمونو) له پاره دسيمبولونوپر ټاکلو فيصلې وکړو، نه دتلفظونوپه باب . دمثال په توگه پردې خبره بايدتوافق وسي چي اوږده يامجهوله (ې) څه رازولیکل سي . په دې برخه فيصله سوې ده چي دوه ټکي دي سرپر سرورکړه سي . بس همدافيصله ده . اوس که دژبي ويونکي په هرلغت کي داوږدې (ې) اړتيا احساس کړي ، همدغه شکل به ورته راوړي . موږکه په ليکدوکي داخبره فيصله کووچي اوږده(ې) دي په پلانی کلمه کي استعمال سي ، دادليکدودسمونه نه ده ، بلکي دتلفظ اصلاح کول دي . دتلفظ اصلاح کول په فيصله نسي ترسره کېدلای بلکي دهغه له پاره يواوږدتدريجې بهېر اومشخص ژبني او تاريخي شرايط

برابرېدل لازم دى . دليکودپر سر دا اختلاف اساسي ستونزه همدغه مسئله ده اوزموږ د ژبې متخصصين ورته ډېره پاملرنه نه کوي . د پښتو ټولنې په فيصله کې ويل سوي وه چې شو، شم، شي به ليکو – بخښل، کښېنستل به ليکو – چې، کې، مې به ليکو – رغ، غږ به ليکو، نورنود هر چا خوښه چې هر راز يې تلفظ کوي . سو، سم، سي يې تلفظ کوي اوکه بخل او کښېنستل اوکه چې، کې، مي . ددې عجيبې فيصلې له مخې نوگوياد (ش) گرافيم د (س) اواز هم ورکولای سي، (ښ) چې په کومو تورو کې راغلی دى، دانگرېزي په شان گونگ (silent) کېدلای هم سي اومجهوله (ې) دمعروفې (ي) کار هم ورکولای سي . د (ښ) او (ږ) په برخه کې دا خبره پرځای ده چې ليکلې گرافيم بايد په همدې شکل وي خو په وينگ کې دي هره لهجه خپل داپه پام ونيسي، ځکه دا دعين گرافيم اوفونيم بېلابېل تلفظونه دي . مگر د (سو) او (شو) په باب دا حکم چې (شو) به يې ليکو، نورنود هر چا خوښه چې څه راز يې تلفظ کوي، يوه بې بنياده خبره ده . ځکه (س) او (ش) دوه جلاږغونه اودوه سره بېل گرافيمونه دي او پښتانه ددواړو په ليکنه اولوستنه کې هيڅ راز مشکل نه لري . دابه يوه ژبنۍ مضحکه وي چې (ش) به ليکو، که يې څوک (س) تلفظ کوي، پروانه لري . که داديوې قاعدې په توگه ومنل سي نوآيا په نورو شين لرونکو لغاتو کې به هم دا جراوړوي که يا؟ له بلي خوا چې لهجوته دتلفظ حق ورکول کېږي اود (س) او (ش) په تلفظ کې دوى خپل اختيار لري، نو په ليکلو کې ولي دا حق نه ورکول کېږي . که دتلفظ له پاره ددغه شان حکم په برخه کې ژبنی جواز موجود وي، نوولي يې په ليکلو کې دغه راز جواز نشته . دا کار که څوک دنه پوهېدني له مخې کوي يايې يودبل له مراعته کوي، په دواړو صورتو کې زما په نظر د ژبپوهنې په اصولو کې يوناوړه بدعت دى . ددې پرځای يې معقوله فيصله داده چې دکښېنستل او کښېناستل دواړه شکله دي ومنل سي، چې – مې – کې که چا په مجهوله (ې) تلفظ کول، همداسي دي وليکل سي اوکه يې په معروفه تلفظ کاوه د (چې) ، مي، (کې) په شکل دي وليکل سي . په دې صورت کې به نودالفې يوه گرافيم ته دتلفظ دوه بارونه ورپه شاسوي نه وي . په انگرېزي ژبه کې د همدې ضرورت له خاطر دى چې colour او labour – color او labor دواړه شکلوته هم په ورځنيو ليکنو کې کارېږي اوهم يې په ډيکشنريو کې ثبت کړي دي . ما له همدې اسيتته دانگرېزي ژبې دا کسفورډ کوچنۍ ډيکشنري (۱۹۹۸ع کال چاپ) لومړي څلور رديفونه سرسري وکتل او يوزيات شمېرتوپيري ثبتونه مي پکښې وموندل . که مي ټول رديفونه کتلي واى، دتوپيري لغاتو شمېر ترسوو هرومرو اوښتى . داتوپيري لغتونه مي داسي سره طبقه بندي کړل:

هغه لغتونه چې بریتانوی او امریکایي ليکنه يې توپير سره لري:

Arbour Arbor (US)

Ardour Ardor (US)

Armour Armor (US)

Axe Ax (US)

Behaviour	Behavior (US)
Cesarean	Caesarean(US)
Caesium	Cesium (US)
Calk	Caulk (US)
Cancell	Cancel (US)
Catalogue	Catalog (US)
Caecum	Cecum (US)
Coenobite	Cenobite (US)
Centre	Center (US)
Centreboard	Centerboard (US)
Centrefold	Centerfold (US)
Clamour	Clamor (US)
Colour	Color (US)
Coulter	Colter (US)
Cosy	Cozy (US)
Defence	Defense (US)
Disfavour	Disfavor (US)
Dishonour	Dishonor (US)
Distil	Distill (US)
Dolour	Dolor (US)
Draughty	Drafty (US)

هغه لغاتونه چي (Z) يې په (S) باندې اوښتی وي.

Apologize Apologise

Atomize Atomise

Authorize Authorise

Baptize Baptise

Bastradize Bastradise

Canalize Canalise

Capsulize Capsulise

Centralize Centralise

Characterize Characterise

Civilize Civilise

Collectivize Collectivise

Commercialize Commercialise

Computerize Computerise

Criticize Criticise

Customize Customise

دهمدې څلوروردیفونوربېلابېل توپيري لغاتونه

Artifact Artefact

Bail Bale

Barracouta Barracuda

Blether Blather

Bogeyman Bogyman

Bogey Bogy

Bond Band

Botch Bodge

Boult Bolt

Brag Bragg

Burk Berk

Caddy Caddie

Calix Calyk

Carvel Caravel

Castor Caster

Combe Comb

Coney Cony

Dean Dene

Dike Dyke

Dispatch Despatch

Doyley Doily

Dryer Drier

Dryly Drily

هيڅ انگرېزي ژبې له دې توپيري لغاتوڅخه هيڅ يوه ته غلط يامعيارې نه وايي . ددواړوډولونو ثبت اوکارول يې په ټوله معناختياري دي .

موږکه ددوکتورزيارصاحب خبره ژبه دخلکوپه خولوکي وراصلاح کوو، نوپه دې هم بايدسرخلاص کړو، چي دابارمزله ته نه رسېږي . عملي اومعقول حل يې هغسي دي ، لکه ماچي بيان کړ . په دې صورت کي به له لهجوي اصطکاکونوڅخه هم خلاص سوي يواوپه بېځايه ناندروبه مووخت هم نه وي ضايع سوي .

لهجوي تلفظونه دهغوخپلويونکوته پرېږدي . که يې دتغير اړتيا او شرايط برابر سول ، هرومرو بدلون پکښې راځي . زما د خپلي مشاهدې له مخي دېرش کاله وړاندي ماله خپلويکتياوالو ټولگيوالو څخه د پوهنتون په ليليه کي دخور ، مور کلمات دخبر ، مېر په شکل اورېدل . اوس يې هغوی پخپلومنځو کي لاهم نه سره وايي . د تلفظ دا سمېده د پښتو ټولني د فيصلومعجزه نه ده بلکي دهغو اجتماعي اغېزو نتيجه ده چي زما پر دغو ټولگيوالو باندې د نورو لهجو له پښتنوسره د گډ ژوند له لاري پرېوتلي وې .

دکندهار په پارسيبانانو کي زما دوړکتوب پروخت په (غ) باندي د(ق) بدلېدل په ټوله معنا عامه خبره وه . خواوس داتلفظ ترزياتي اندازې پوري په تېره بيا په نوي تعليم يافته نسل کي له منځه تللي دي . نه کومه فيصله ترمنځ سوې ده اونه تلفظ په فيصلو باندي بدلون مومي .

(۱) خيرالبيان د کابل چاپ — سريزه — ۶۲ مخ

(۲) هماغه اثر ، هماغه مخ

۳(بحرالعلوم د ديني عقايدو ، فرايضو ، نصيحتونو ، حکمتونو او اخلاقي ، تاريخي او عرفاني کيسو يوه منظومه مجموعه ده چي زيات وکم شل زره بيته کېږي . ددې کتاب يوازي نسخه دمولف پخپل ليک دکابل په ملي آرشييف کي خوندي ده . لومړۍ برخه ، لس زره بيته يې ددې قلم چلوونکي له سريزي او حاشيوسره په ۱۳۷۳ هـ ش کي برابره کړې او په ۱۳۸۳ هـ ش (۲۰۰۴ع) کي چاپ سوې ده . په دغه کتاب کي دوست محمد خټک دځان دپېژندلو په باب وايي چي دمحمداکرم زوی ، دکرم خان لمسی اودزمان خان کړوسی دي . په پښتانه شعراء دوهم ټوک کي يې زمان خان دزرنام خان زوی دپاينده محمد خان لمسی د عبدالقادر خان خټک کړوسی اود خوشحال خان کوسی بللی دي . دوکتور عارف عثمانوف په خپل کتاب خوشحال خان خټک اودده ادبي مکتب — ۱۸۱ مخ ۰ کي دمرحوم بينواد پښتونستان نومي کتاب ۴۱۵ مخ په حواله ، زرنام خان د عبدالقادر خان زوی بللی دي .

۴(ددې کارمثالونه دان دپاسه دي اوحتی نن ورځ چي دمتن برابرولواصول ټاکل سوي اوپه ټولو ژبو کي خپاره سوي هم دي ، د متونوبرابرونکي دشاعري په لهجه کي لاس وهي اوپه اصطلاح معياري کوي يې . د(په) پرځای (پر) په

نښاسي او برعکس يې لاهم . د عبدالقادر خان خټک دېوان په کندهاري لهجه اود احمد شاه بابا ، ميرزا حنان بارکزي ، شمس الدين کاکړ او... دېوانونه په يوسفزي لهجه خپروي .

۵(زمورليکوال دانوم د پښتومرکه کاري چي سمه بڼه يې هم داده . خومورته په کارده چي دځايو، ټولنو او مرکزو په نومو کي لاس ونه وه او د چا خبره معياري يې نه کړو. دا کارموبيا بل وخت دنوموړي عصر د پښتو ژبي په گرامري څېړنه کي خطاباسي . ډاکټر پالوال په (خوشال خان) باندي دخوشحال خان خټک دنامه بدلول هم دشاعر په نامه کي لاسوهنه بولي او کړي يې . (وگ : معياري پښتو — ۴۳۶ مخ)

۶(رفيع ، حبيب الله ، ژبپالنه — ۸۴ مخ ، ۱۳۶۱ ش ، کابل

۷(په رويدا دلويه جرگه دارالسلطنه کابل ۱۳۰۳ چي د پښتو ويناوو کومه برخه خپره سوې ده ، په هغې کي د مرکې ليکدود کورټ په پام کي نه دي نيول سوي .

۸(ژبپالنه — ۹۳ مخ د پښتو مجلې لومړي کال ۱۸، ۱۹ مخونو په حواله

۹(د پښتو ليکدود ۱۰۴ مخ

۱۰(وينس — راز محمد — پښتو کتابونه — ۴ مخ — پښتو ټولنه — ۱۳۳۷ ش

۱۱(پښتو کتابونه ۱۲ مخ

۱۲(ښکلامجله — څلورم کال ، دريمه گڼه ، ۵۰ مخ .

۱۳(د پښتو ژبي دودې اړتيا ولاري چاري — ۸۴ مخ

۱۴(ده د سيمينار افغان برخه والوته په انک (طعنه) سره د (لاستوي) لقبونه ورکړي دي اوځيني نور پيښوري برخه وال يې د (شيخ العلماء) په لقب ټکولي دي (وگ: پښتو — پښتانه ، ۳۱۰ — ۳۱۱ مخونه)

۱۵(تېر ماخذ ۶۴ مخ.

معیار — د ژبي د معیاري کولو اړتیا او اړتیا

څرنگه چي موږ پخپله ژبه کي د معیار ټاکلوله پاره په ليري زمانو کي کومه تاريخي اومسلسله عنعنه نه لرونو مجبور يو چي دنورو ژبو د معیار ټاکلو جريان دخپلي ژبي د معیاري کولوله پاره دلارښود په توگه لومړی زده کړو اوبيا يې کوزده کړو.

ماته اوس سمدلاسه ددې امکانات سته چي دانگرېزي ژبي د معياريت پرهڅوباندي څېړنه وکړم او بيا ددغو هڅو په روڼاکي د پښتو ژبي د معياري کولو پرمسئله باندي وږغېږم . ددې څېړني په ترڅ کي به پخپله د معيار (Standard) مقوله هم لږ وږتشرېح سي.

په اروپايي ژبو کي د معيار (standard) مفهوم په بېلابېلو معناوو سره ثبت سوئ دئ چي په هغوکي يې لږ تر لږه دوې اساسي معناوي تر نورو ډېري څرگندي دي . لومړۍ يې د نظامي سمبول مفهوم دئ چي په هغه کي بيرغ، مجسمه ډوله تصويرونه اونور راتلای سي . دغه سمبولونه د جگولکړو پر سر دودانيو يانور وځايو پر سر ځورندوي اود يوه معتبر مرکزي ځای د ښوولو وظيفه سرته رسوي . دغه ځايونه د فوجيانود غونډې د مرکزونه څرگندوي . لکه د پاچا دودانۍ، د غټو اشرافو يا امرينو د ودانۍ نښانونه . د معيار يا ستندېږد په دغه راز استعمال کي د عموميت، يووالي اولې تر لږه ديوراز متحدالشکل والي ژور مفهوم نغښتی دئ.

د معيار دوهمه معناله لومړۍ څخه بېله ده. په دې معنا کي معيار د يوې اندازې يا وزن يوه نمونه رانښيي. د مثال په توگه داوږدوالي د اندازه کولو فلزي ميله (نيم گزۍ)، د ظرفيت د معلومولو ښۍ، د وزن د ښوولو اوسپنيزه کتله (کانۍ) اونور.

يو بل معيار هم سته چي د اصل (original) په معناند نقل (copy) په مقابل کي کارېږي . کاپي په ورځنيو چارو کي د يوه واحد قانوني څرگندوني په توگه کارور کولای سي خواصل ته بايد وروستۍ اونهايي مراجعه وسي. په مثال کي يې د ليک اصل، د کتاب اصل، د فرمان اصل اونور راولاړی سو.

په دې ټولو معيارو کي د اعتبار authoritative، عموميت commonality، يووالي unity او متحدالشکل والي uniformity مهم مفاهيم په گډه پراته دي.

په راتلونکو پاڼو کي به ولولوي دغه مفاهيم څرنگه د معياري ژبي په اصطلاح کي په کاراچول سوي دي او په دې ترڅ کي به ووينوي انگرېزي ليکوالو څرنگه د معيار اصطلاح له اولسمي او اتلسمي پېړۍ څخه کارکړې ده او هم به دغه راز هڅي وڅېړوي په دې اړه د نونسمي او شلمي پېړۍ په ژبنيوانکشافاتو کي سرته رسېدلي دي . خبره به واردواړه پخپله له معياري ژبي راوښلووچي څه ته وايي ؟

معياري ژبه څه ته وايي ؟

معياري ژبه هغه منلې سوې ژبه ده چي د يوه ژبني قلمرو په هره جغرافيايي سيمه کي د پوهېدلو وړ وي . معياري ژبه د ادبياتو او ميډيا ژبه وي اودا د يوې ژبي هغه ځانگړې نوعه (variety) ده چي قانوني يا يوڅه قانوني دريځ ورکړه

سوی وي . ویل کېږي چې دادیوې ژبي صحیح ترینه لهجه (dialect) ده . معیاري ژبه زیاتره (هروخت نه) دیوه هیواددپایتخت پرژبه تکیه لري . دژبي دغه شکل په ځانگړې توگه هغوزده کوونکوته ورزده کېږي چې غواړي دغه ژبه زده کړي اود همدې ژبي ټول لیکلي متون هماغه دمعیارپه نامه منل سوې املا او گرامري نورمونه پالي .

ځیني په نړیواله سویه منلي سوي ځانگړتیاوي چې یوه معیاري ژبه په تشخیص کېږي ، دادی:

— یومنل سوی قاموس یاقاموسونه چې ټول معیاري سوي لغاتونه اودهغواملاء پکښې درج وي ؛

— یومنل سوی گرامرچي دژبي ټول شکلونه ، قاعدې اوجوړښتونه پکښې ثبت سوي وي اوهم داخبره پکښې څرگنده سوې وي ، چې کوم شکلونه بایداستعمال سي اوکوم بایدنه سي ؛

— دتلفظ یومعیاري اومنل سوی سیستم چې ویونکي ورته دیوه علمي اومناسب تلفظ په سترگه وگوري اودغه رازله سیمه ییزواغېزوڅخه پاک وي ؛

— یوه موسسه (institution) چې ددغي ژبي داستعمال چاري پرمخ بیايي اودهغې داستعمال دنورمونوپه ټاکلوکي واک (authority) ورکړه سوی وي . لکه دفرانسې اکیدیمي Academie francaise یا رویال سپینیش اکیدیمي Royal Spanish Academy چې صلاحیت لرونکي موسسې دي ؛

— دیوه داسي منشوریاقانون سته والی چې دغي ژبي ته دهیوادپه قانوني سیستم کي رسمي قانوني ځای ورکړي ؛

— په عامه ژوندکي (په محاکموامقننه موسسوکي) ددغي ژبي کارول ؛

— دادبیاتویومرکزدرلودل ؛

— په همدې ژبه باندي دهمومقدسوکتابوژباړل چې دویونکوله نظره سپېڅلي اومعتبروي ؛

— په ښوونځیوکي دژبي دمعیاري گرامراواملاء تدریسول ؛

— بهرنیوزده کوونکوته دتدریس له پاره دژبي دغه ځانگړې بڼه یالهیجه ټاکل .(۱)

دمعیاري ژبي منځ ته راتلل دېلابېلوژبنيوتجویزونودبريالیټوب نمایندگي کوي . دهغې ټاکل دامعنالري، چې دهغوسیموژبه نورله ارزښته لوېدلې یاغورځول سوې ده،چي له دغه معیارسره توپیرلري . ددې خبري بیامعناده چې په ځینوهیوادوکي دمعیاري ژبي ټاکنه یوه ټولنیزه اوسياسي مسئله ده .

دمثال په توگه په ناروې کي دوې موازي معیاري ژبي سته . یوه یې Bokmal نومېږي چې تریوې اندازې پوري دډنمارکی سابقې پرهغه سیمه ییز تلفظ باندي ولاړه ده چې پرناروې باندي دډنمارک دواکمنۍ پروخت رواج و،اوبله یېNynrosk نومېږي چې دابیادلویديځي ناروې دلهجوله ترکیبه جوړه سوې ده . خوايتالویان چې حتی ترنارویزیانو

زیاتي یوله بله مختلفي لهجې لري ، بیا هم یوه معیاري ایتالوي لري . عجیبه لاداده چې دایتالویانومعیاري ژبه دروم پرلهجه باندي تکیه نه لري ، بلکي دفلورانس پرلهجه ولاړه ده . په اسپانیا کي هم معیاري اسپانوي دماږید پرگردوباندي نه، بلکي دډبرلیري شمالي ولایت Valladolid پروینا ولاړه ده. په ارجنټاین اویوروگوای کي بیامعیاري اسپانوي ددغو هیوادود پایتختو یعنی دبونیس آیریس او مونتیویدو د لهجو پربنسټ تدوین سوې ده.

معیاري جرمني بیادیوه ټاکلي ښاریاسیمي پر اساس منځ ته نه ده راغلې بلکي دڅوسو وکلونوپه اوږدو کي یې انکشاف کړی دی . ددغو څوسو وکلونوپه اوږدو کي لیکوالوهڅه کوله ، داسي رازلیکنه وکړي چې په یوه پراخه ساحه کي دپوهېدلو وړوي . ۱۸۰۰ع کال تر شاوخوا پوري معیاري جرمني یوازي په لیک کي موجوده وه . په دغه وخت کي د شمالي جرمني اوسېدونکوته، چې د معیاري جرمني ژبي پر خلاف یې د ټیټي جرمني ژبي لهجې ویلې ، معیاري ژبه لکه یوه بهرنۍ ژبه داسي ایسېدله اود خارجي ژبي په شان یې زده کوله . وروسته شمالي تلفظ د معیار په توگه ومنل سو او په جنوب کي یې هم خپور وکین . ورپسې د (Hanover) ۲ په شان سیمو کي سیمه ییزه لهجه یو مخیزه مړه سوه .

په معیاري فینلینډي ژبه کي دلغاتو اساسي جوړښتونه زیاتره د لویدیځي فینلینډي لهجې پربنسټ جوړسوي دي . په یوناني ټولنه کي تراوسه لاهم دویلو یوه معیاري ژبه نه ده رامنځ ته سوې ځکه په یونان کي هره کمیونیتی خپل ځان پرنورو گاونډیو ټولنو باندي دلرغونتوب ، وقار ، ذکاوت اونورو وړتیاوو له مخي لوړه گڼي . دوی تل د قدرت ، ثروت اونفوذپرگدی یوله بله سیالۍ کوي اودې ته حاضر سوي نه دي چې د حکومت تر قانون په هاخوا دي د ژبي قوانین هم ولري) ۳ .

په جنوبي اسیا کي د هندوستانی ژبي دوو معیاري لهجوته رسمي بڼه ورکړه سوې ده چې هغه دوې لهجې هندي ، د هندوستان رسمي ملي ژبه ، اواردو ، د پاکستان رسمي ملي ژبه اود هندوستان رسمي محلي ژبه ده . په نتیجه کي له هندوستانی ژبي څخه زیاتره هندي – اردو مراد وي .

نوري معیاري ژبي ډېر پرله پېچلي اړخونه نه لري . دپاریس د فرانسوي ژبي تفوق د معاصر فرانسوي ادب تاریخ په اوږدو کي په پراخه اندازه منل سوی دی اوچاڅه پکښې ویلي نه دي .

د بریتانیا په انگرېزي کي معیاري تلفظ د لندن ښار د ممتازو طبقو پر ژبه باندي ولاړ دی اودغه راز د انگلستان د ښوونځیو د خصوصي بورډ پر sociolect باندي تکیه لري .

د امریکا په متحده ایالاتو کي د امریکايي انگرېزي بېلابېل ډولونه سته خو عمومي امریکايي لهجه رسمي نه ده ځکه په هغې باندي زیاتره امریکایان په روانه توگه پوهېږي . په داسي حال کي چې د امریکا د متحده ایالاتو فیډرال حکومت رسمي ژبه نه لري ، زیاترو امریکايي ایالتونو انگرېزي ژبه درسمي دولتي ژبي په توگه ټاکلې ده او په هغو کي لوزیانا،

نيومکسيکو، هاوايي، پيرتوريکو، گوام، او امريکايي سامووا انگرېزي او يوه بله ژبه درسمي دولتي ژبې توگه غوره کړي دي . دشمالی مایانا ټاپوگان درې رسمي ژبي لري .

عربي ژبه چې د پنځه ویشته هیوادو رسمي ژبه ده او تقریباً دوه سوه او یامیلیونه تنه ویونکي لري ، د معیاري (ادبي) ژبي پرڅنگ یې خورا ډېري سیمه یيزي لهجې، چې عامیانه عربي (Colloquial Arabic) ورته وایي ، هم سته . د عربو په نزدادبي عربي ، معیاري عربي (اللغة العربية الفصحی) ده . له ادبي عربي څخه یې مراد د قرآن ژبه او په شمالي افریقا او منځني ختیځ کې د ډله ییزو رسنیو (میډیا) ژبه ده . په میډیا کې ټول لیکلي آثار، کتابونه، ورځپاڼي ، مجلې او رازازاسناد راځي . عامیانه یا لهجوي عربي له کلاسیکي عربي څخه ټولي راپیداسوي ملي اوسیمه یيزي عربي دي چې په شمالي افریقا او منځني ختیځ کې د ویلو ورځنۍ ژبي دي . په دغولهجوي ژبو کې ښه پوره اندازه ادبي آثار، په تېره بیا ډراماتیک ادبیات او شعرونه سته. خو کلاسیکه عربي د ټولو عربي هیوادو رسمي ژبه ده او په ښوونځیو کې هم دا ژبه تدریس کیږي .

د هریواد تعلیم یافته عرب هم خپله سیمه ییزه لهجه او هم په ښوونځیو کې زده کړې ادبي عربي لېږدېږه وایي . د عربي ژبي مصري ، مغربي ، شامي ، عراقي ، خليجي ، اندولسي ، سوداني ، حجازي ، نجدی اویمني لهجې دیادوني وړدي .

تر دې لنډو یادونو وروسته به هغه بهرلېږڅه په تفصیل سره بیان کړم چې د معیاري انگرېزي د منځ ته راتگ تروخته په انگلستان کې تېر سوی دی.

په اتلسمه پېړۍ کې د معیار اصطلاح د انگلستان په هغوساحو کې ډېره کارېدله چې د ژبي په باب څېړني اوبیانونه پکښې کېدل . دې خلکو معیار ته د یوه ژبني ارزښت په توگه کتل اوزیارې ایست چې دغه ارزښت تر لاسه کړي او په ټولنیزه توگه په رسمیت وپېژندل سي.

معیاریت دغه وخت ترزیاتې اندازې پوري د تصفیې اوسوچه توب په مفهوم پېژندل کېدی. سویفت (Swift) ، چې داوولسمې پېړۍ د فیلسوف جان لاک John Locke نزدې معاصرو ، پخپل یوه وړاندیز کې دانگرېزي ژبي د تصفیې کولو غوښتنه وکړه او څرگنده یې کړه چې دا تصفیې به همېشني وي . ده پردې خبره ټینگار کاوه چې ژبه دي تر یوه ټاکلي حالته پوري تصفیې سي اوبیادي نودغه حالت پخپله دیوه اعتباري معیار په توگه ومنل سي چې دهغه له مخي د ژبي ویونکو ته لارښوونه وسي . دده دغه ټینگار د اتلسمې پېړۍ په زیاترو ژبنيو نظریاتو کې یوه مسلطه موضوع سوه. د سویفت په تعقیب لارډ چسټرفیلډ Lord Chesterfield دانگرېزي ژبي د سوچه کولو او وروستي ځل سمولو پرغ وکړ. دغه راز یې څرگنده کړه چې ژبه باید دیوه معیار له مخي تصفیې سي چې بیانودیوې نمونې په توگه کاروکړي . چسټرفیلډ له دې امله ډېر خواشیني و، چې ترهغه گړیه پوري ولي انگرېزي ژبي کومه ټاکلې معیاري بڼه نه درلوده . خو په دې یې بیازړه ښه و، چې د معیار له نه سته والي سره سره په انگرېزي ژبه کې د مقدس کتاب هغه ژباړه پرته وه

چي King James سر ته رسولې وه . داتلسمي پېړۍ گرامريان زياتره په دې عقیده وه، چي د انجيل همدغه ژباړه ډېره ښه معياري انگرېزي ده . په دغه مقدس کتاب کي کارسوي ژبي دوه راز ه اعتباردرلود، چي يوې ژبنی اوبل يې ديني و. پردې نظر باندې تر نونسمي پېړۍ پوري لاتريزياتي اندازي پوري توافق موجود و .

هيجنسن Higgenson په دې باب ليکلي وه چي د انجيل انگرېزي په عملي توگه زموږ د ژبي معياردی په هغه کي دنورو زياتو تاثيراتو تر څنگ دانگرېزي ژبي د ښووني وسايل سته چي په پرتلهزه توگه يې ددوه نيمو سوو کالو په اوږدو کي بدلون نه دی موندلی . هيڅ يوې اکاډيمۍ يا معتبري ډيکشنري ددې توان نه دی موندلی چي دغه راز عام سټنډرډ دي منځ ته راوړي ، يادي ملت ته دغه شان متحدالشکله لارښووني وړاندې کړي .

دهيجنسن په استدلال کي دوه ډېرمهم ټکي دادي چي دمعياردواړي معناوي پکښې په پام کي نيولي سوي دي . دی وايي چي د انجيل دغه ژباړه دانگرېزي ژبي معياردی اوددې معناداده چي دغه معيار ته بايد په اعظمي توگه مراجعه وسي . دی انجيل ته په دې خاطر هم دمعيار په توگه قايل دی چي هغه ديوې راغونډونکي اويوموتي کوونکي قوې په توگه کارورکوي، دداسي قوې په توگه چي خلگ ديولر ځانگړو ارزښتو پر شا و خواباندې راغونډېدلوته رابولي .(۴)

هغه څه چي موږ ته په دې نظرياتو کي په زړه پوري دي ، دادي ، چي په هغه کي دمعياردواړه معناوي په گډه سره کارسويدي . معيارله يوې خوا د داسي يوه ارزښت په توگه راڅرگندسوی دی چي بايد تر لاسه سي اوبل وار بيا ديوه متحدالشکل عمل په توگه رامنځ ته سوی دی چي بايد ترسره سي . اوددې پرڅنگ دا خبره هم له دلچسپۍ خالي نه ده ، چي دليکلو او ويلو ژبه بايد سره پتېلس سي . اساسي پوښتنه داده چي آيا له ژبني معيار څخه مراد يوه ځانگړې سطحه ده چي په ليکلې ژبه کي ځان بايد ورورسول سي اوکه يوه ځانگړې سطحه ده چي دويلو په ژبه کي بايد ځان ورورسول سي ؟ ددغي سرغړوتي خلاصول په حقيقت کي يوه ډېره سخته ستونزه ده اوددې ستونزي داوارولوله پاره دهغو هڅو مطالعه ضروري ده چي دمعياري ژبي داصطلاح دکارولو په برخه کي يې د نونسمي اوشلمي پېړۍ له ژبنيو څېړنو څخه څرک ايستلی سو. زه به په دې برخه کي هغه ستونزي وسپرم چي په نونسمه پېړۍ کي انگليسي ژبپوهان ورسره مخامخ سوي وه . په دې ستونزو کي يوه د لهجې اوژبي دتشخيصولو ستونزه وه اوداداسي يومشکل و، چي حلېده يې اسانه کار نه و .

په انگلستان کي دانگرېزي ژبي دمعياري کولو دهلوځلو په وخت کي دلېجې مسئله يوه جدي موضوع وه . دهغي داهميت اوپه معيار ټاکنه کي وهغې ته پاملرنه دمعياريت دخوځښت دبرخه والوپه ليکنو او ويناووکي ډېره توده مسئله وه. مايکل جان (Meiklejohn) خو حتی ژبه يوه لويه لهجه گڼله اولهجه يې يوه کوچنۍ ژبه بلله . (۵).

امريکايي ژبپوه ډوايټ ويتني (W.Dwight Whitney) خو لادلېجوپه برخه کي نور هم پر مخ تللی دی اووايي په رښتينې معنا سره هرفرد بل فرد په نسبت بيله ژبه وايي . دژبي هرويونکي په تلفظ او دلغاتوپه درک او استعمال

اودغه رازدژبي په گرامریت grammaticality کي فردي پېچلتياوي او ځانگړتياوي & individual quirks peculiarities، لري ... د هر يوه مفکوره، چي دلغاتوداستعمال له مخي يې وړاندي کوي، له بل يوه سره توپيرلري . په دغه توپيرکي دده دکرکټر، پوهني او احساساتو ټول فرديت شامل دئ . ٦) خودويټني نظرياتو هم جدي تناقضات درلودل . که دده له دې نظر سره، چي ويل يې هرفرد د بل فرد په نسبت بېله ژبه وايي، موافقه سوې وای نوديوه هيواد د واحدې ژبي درلودل خوبيخي له امکانه وتل . ديوې واحدې او متحد الشکله ژبي دپلويانو سر هم په دغوتوپيرونوباندي ښه خلاص و. دوی هڅه کوله چي ددغي ستونزي له پاره يومنلی حل پيدا کړي . دلهجوله پامه ايستل اونفې کول دمستلې حل ورته نه ښکارېدئ . ددې معضلې لومړی حل داو، چي دژبي يوبشپرقاموس تدوين سي چي په هغه کي د ژبي ټوله موجوده زېرمه دهغې له تلفظ سره يوځای خپره سي . دمخه تر دې چي دغه رازيو قاموس برابرسي، دانگرېزي لهجوپوه ټولنه جوړه سوه (١٨٧٣ع) چي English Dialect Society نومېده اوپه لنډ ډول يې (EDS) بلله . ددې ټولني هدف دهغولغاتوراغونډول وه چي نور ورته په معياريت باندي قايل نه وه . ددې پرڅنگ يې دغه لاندي اهداف هم ځان ته ټاکلي وه:

— دټولوهغوکسانو چي دانگلستان په محلي لهجوکي مطالعه کړې وه اوهغوکسانوچي دمحلي انگرېزي له مضمون سره دلچسپي درلوده، سره راغونډول؛

— ديوه عمومي مرکزجوړېدوله لاري دمحلي لغاتودراغونډونکو د کارونوخوندي کول څوترهغه وروسته دټولودغولغاتودثبټولوله پاره موادبرابري؛

— دبېلابېلووهغوډيکشنيو (collections of Provincial English Words) بيا چاپول، چي نادري موندل کېدلې يا په لږتېراژ چاپ سوي وې؛

— دهغوسيمه ييزو لغاتودمجموعوچاپول چي په هغه وخت کي يې خطي نسخې موجودي وې؛

— دلغاتودغونډونکو، زده کونکو اوټولوهغوکسانوله پاره د اطلاعاتي منابعوماخذونه برابرول چي په دې برخه کي عمومي ياځانگړې دلچسپي ولري). ٧)

له دې کار سره دپوهانوعمومي دلچسپي پيداسوه . ماکس ميولر (Max Muller) ترادبي ژبي پرلهجوباندي کارته دلومړيتوب حق ورکړ اووې ليکل:

٨) ... ادبي اصطلاحات مصنوعي دي ... دژبي واقعي اوطبيعي ژوندله هغه استبداد سره سره، چي دکلاسيکواوادبي اصطلاحانوله خوا سوې دئ، دهغې په لهجوکي دئ ... ٨). دماکس ميولر نظريه که څه هم ډېره استقبال نه سوه خو دهغه د نظرياتويوه برخه د ستينېدو ژبي دپلويانو د کار په بهيرکي دملموموقع وموندله .

چي خپلي خبري سره رالنډي کړم دستنډېژبي دمنځ راتگ جريان په پای کي بري ته ورسېدئ اود West Saxon لهجه دمعيارې ژبي له پاره اساس وگرځېد اود اکسفورډ ډيکشنري په برابرولو سره دبري لوړ پړاو ته ورسېد. دډيکشنري دمعيارې ادبي انگرېزي له پاره يوه تيوريکي منبع سوه . موريس R.Morris وليکل : زموږ اوسنۍ معيارې انگرېزي په لومړي سرکي يوه سيمه ييزه لهجه وه ،چي تر ټاکلو شرايطولاندي د يوې ادبي ژبي پورته وړلوړه سوه . دا شرايط نورول هجو ته ميسر نه ول . ٠

ددې بحث په پای کي بده نه وي چي ووايم په دغه وخت کي د انگلستان خلگ ، نارينه په سلوکي ٦٦ اوبښځي په سلوکي ٥٠ دليک لوست په نعمت نازول سوي وه (١٨٤٠ احصائيه). دا سلنه (فيصدي) دهماغي پېړۍ په پای کي په سلوکي ٩٧ ته لوړه سوه(٩). دا احصائيه مورپښتنوته بايد راوښيي چي ژبني معيار ته رسېدل دليک لوست دسطحي څومره لوړېدل غواړي .

(١) له Wikipedia دايره المعارف څخه دانټرنيت په مرسته.

(٢) دهانور اوسېدونکي دلومړي جورج له وخته بيا د ویکتوريا تر زمانې پوري دانگلستان په پاچاهي قلمروکي شامل وه .

(٣) حاشيه: ټوني کراولي — ١٠٧ مخ

(٤) دانجيل دغي ترجمې ته ژبپوهانوپه هغه نظرکتل چي دعربي ژبي پوهان دقرآن عربي ته دادبي او معيارې ژبي په سترگه گوري. په دغودواړو نظروکي تر ژبني اصل مذهبي تقدس تردې بري اندازې پوري طرحه دئ او دې نظر دژبي دمعيار ټاکلوپه ستونزمنه لارکي ديوه توافق له پاره ډېره ښه زمينه برابره کړې وه .

(٥) ټوني کراولي — ٨١ مخ

(٦) ټوني کراولي ٨١ مخ

(٧) ټوني کراولي — ٨٨، ٨٩ مخونه

(٨) (هماغه اثر — ٩٠ مخ

(٩) (وگ: ټوني کراولي ٨٧ مخ.

د پښتو ژبې دمعیاري کولو هڅې څه وخت پیل سوې؟

ددې هڅو هدف د ژبې معیاري کول و، که د لیکدود؟ (۱)

زمونږ څېړونکي چې کله د پښتو ژبې د کلتوري کېدلو لوړه و ژوره مطالعه کوي، نو په عمومي توګه یې له بایزیدروېبان څخه رانښلوي. ورپسې د خوشحال خان اوعبدالقادرخان نومونه اخیستل کېږي او د هغوی له خوادلغت جوړونې هلي ځلي د پښتو دمعیاریت د تاریخي ځنځیر یوه کړۍ ګرزول کېږي. بیانود پیر محمد کا کر معرفت الافغاني او ورپسې بیادامیر شیرعلی خان پښتوبولۍ اوعسکري اودولتي نومونه اودهغه په تعقیب مرکه د پښتو، پښتو ادبي انجمن او په پای کې پښتو ټولنې ته وار رسېږي. څرنگه چې زموږ په څېړنوکي د پښتو ژبې د صیقل کولو اوسمولو هڅه تردې پورې اندازې دلغت جوړونې پر عملیه باندي حواله سوې ده، ځکه نو په دغه ټول تاریخي او ادبي جریان کې په جوړو سولغاتو پسې څراغ وپلته را اخیستل کېږي او که هورې پر ځینو داسي کلماتو باندي سترګې ولګېدلې، چې په لومړي وار لیدلو سره څوک د جوړو سولغاتو خیال پر کولای سي، نو همدا کار د ژبې د توحید لوله پاره یو تللې بلل کېږي. دا چې دا لغتونه به په رشتیا سره دیوه تاریخي او ژبني ضرورت له مخي جوړسوي وي او کنه تردغه وخت پخوا به هم په ژبه کې موجوده، یوه مسلکي څېړنه ده، چې زه به یې دخپل صلاحیت په حدودو کې وروسته یوڅه وشنم. دلته دومره وایم چې که د دغولغاتو نوې جوړونه ثابته هم سي، هغه باید د پښتو پالنې او پښتوروزني په حساب کې درج سي، نه د پښتو معیاریت په جمع و څرخ کې.

دامیر شیرعلی خان دوخت پښتونوموني دهغه امیر له خوا په هیواد کې دنوي مدنیت اویوه منظم دولت د جوړېدو له پاره د عمومي پلان یوه کوچنۍ کړۍ ده او په رشتیا سره هم باید د نوموړي امیر په محاسنو او هیواد پالو هلوځو کې وشمېرل سي. دده دا کار د پښتو پالنې یوه ستره نمونه ګڼل کېدلای سي.

مرکه د پښتو دامیر امان الله خان دوخت یوه وطنپاله او پښتوپاله هڅه ده. ددې مرکې یوازني چاپي آثار (یوازینی پښتو) او (پښتو پښویه) ده. یوازینی پښتو د سوچه توب له هغه نړیوال تمایل سره په تړاو کې منځ ته راغلې ده، چې داماني عصر دملي اومشروطه غوښتونکو مبارزو مخکښ ارواښاد علامه محمود طرزي په عثماني ترکیه کې د تورکي نیشنلیستانوله مبارزو څخه اخیستی اوافغانستان ته یې راوړی و. په هغه وخت کې تورکي ملتپالوله عربي اوفارسي ژبې څخه دخپلې ژبې د پاکولو خورا غښتلی خوځښت راپیل کړی و.

دیوازینی پښتو په سرکي دمركې دمشر خادم العلماء عبدالواسع قندهاری په قلم داسي لولو: دا خبره وهریوه ته ښکاره ده چې دهر تېر ژبه څو خپلنۍ نسی اولیک او لیکۍ په خپله ژبه نسی لوړتوب او پوره والی نسی درلودلی اود پردی له اړی نسی وتلای... دادی نن ورځ چی لومړی پک د پښتانه د ټولواکۍ بلل کېږی مشربادارد پښتانه (الغازی امیر امان الله خان) چی په کلو زوی او په پوهانده پلارد تیرسوو او اوسنیو پښتونودی په دی راز د لوړتابه دخپل تېراو د ودانی دخپلی مینی پوه سو چی دتوری مټ د کښی بی مټه نه ځلېږی او پردی کټ تر ننگړی شپۍ دی نه

خپلېږي اود هيڅ اولس ميرانه دبل په ژبه پرتوله مخکۀ نه خپرېږي نويه وتېږي ژبه خپلې ته مخه سوه چي هرومرو دې خپله ژبه بشپړه سي اوپه ټولوکي اوټولوکي کي دې بله ژبه نه ښوري (۲)

داهڅي دکاغذ پرمخ پاته سوې اوپه هماغه کابل کي لا هم دپښتنو ليکوالو (برهان الدين کشککي) له خواونه پالل سوې چي تفصيل به يې تاسي دپښتودسوچه توب په برخه کي ولولئ.

دپښتومرکي پښتوپښويه اويوازي پښتودپښتوپالني يوه مخلصانه هڅه وه اوداماني عصر دپښتوپالني يو ثبوت دئ . دهغه وخت پښتنو د راوينبولواو خپلي ژبي ته دپام اړولوله پاره يوتلاني وخو د پښتوله معياريت سره يې تړل داوسني نسل له ذهن څخه راوتلي قضاوت دئ ځکه ددغي مرکي نوم (مرکه دپښتو) پخپله لا هم غير معياري اود پښتوگرامرله اصولوسره مخالف دئ.

تر دې وروسته چي دپښتو ادبي انجمن دکندهار دمنورينو او دتنظيمه رئيس محمدگل خان مومندپه اراده منځ ته راغئ اودده په حضور کي يې دپښتوليکني کومه لار تعقيبوله ، هغه لار پخپله دوزير صاحب مرحوم له خوا ونه پالل سوه اوپه (پښتوسيند) او (دپښتو ژبي ليار) کي يې خپله رايستلې لار تعقيب کړه . دپښتو ادبي انجمن دپښتود عامېدلو اورسمي کېدلوپر لوريوه هڅه وه نه دمعياري کولو . دژبپالني ښاغلي مولف دپښتو ادبي انجمن دنشراوتي اورگان (پښتو) مجلې له يوه پاراگراف څخه داسي نتيجه اخيستې ده چي گويا ادبي انجمن غوښته پښتويي معياري وي (۳) . په هغه پاراگراف کي داسي راغلي دي : ... دمحترم کتونکودلورنظر څخه پته نه ده چي په نورو ژبوکي معارف په کافي اندازه سره ليکلي شوي دي ، چي دعوامود ضرورت او غوښت يې په پوره دي ... بالعکس په پښتو د بده مرغه دونه علمي کوټه او ذخيره موجوده نه ده چي دعوامو ضرورت دي پوره کي نوبه ضروري وي چي انجمن دي په خپله مجله کي زيات مخ دعمومو ورونو داذهان او علميت وگوري چي د (کلم الناس علي قدر عقولهم) پرمعيار برابره وي چي شکوه دگران والي اونه پوهني ځني پيدانشي (۴)

په پورتني پاراگراف کي د(معيار) کلمه د(کلم الناس علي قدر عقولهم) له پاره استعمال سوې ده اومعنا يې داچي دمجلې نشرات دي ددغي مقولې پرمعيار برابر وي يعني ساده دي وي . دلته يې دژبي د معياري توب مسئله په پام کي نه ده نيولې .

دپښتو ژبي له پاره ديوه واحدليکني معيارمنظمه هڅه دکابل د پښتوتولني له جوړېدوسره سمه رامنځ ته سوې ده . په تېره بيا کله چي په ۱۳۳۳ ش کال دپښتوتولني په اهدافو او وظيفوکي يوژور بدلون راغئ اودنويو وظيفوپه لړکي يې دپښتو ژبي دلغاتاو قواعدو تدوين ، دضرورت له مخي دنويو اصلاحاتو او لغاتو وضع کول ، ادبي اولغوي څېړني اودپښتويه لساني علوموپوري مربوط اثارليکل او خپرول شامل سول . (۵). دپښتوتولني داهڅه دليکني ژبي د معياري کولو لومړنۍ هڅه گڼل کېدلای سي . تردې وړاندي چي د پښتومرکي ، پښتو ادبي انجمن څه کارونه کړي وه ، هغه ټول د پښتو پالني او پښتو روزني اودليکدودديووالي له پاره هڅي گڼل کېدلای سي . خوله بده مرغه

پښتوتولني ونه سواى کولای چي دليکني معيارمسئله تر (سو) او(شو) په هيسته پرمخ بوزي. دپښتوتولني په پيشنهادسو مادوکي د ليکدودديووالي پرسرفيصلې سوي دي نه دژبي دمعياريت پر موضوع ، وروسته له ليکوالوڅخه دليکدوديووالي اودتلفظ يووالي گډ سوى دى .

دپښتوتولني دکاواکو هڅوپرڅنگ له نن څخه زيات وکم پنځه ويشت کاله وړاندي ديوازنۍ کره ليکنۍ پښتوپه نامه يو بهرراروان دى چي پوهاند دوکتور مجاور احمدزيارې دتاداوايښوولوا دعاکوي اووايي چي دغه بهر دنوموړي په اراده ، نوښت اوفعال گډون سره راپيل سوى او تراوسه پرمخ وهل کېږي . دڅوکلونوراھيسي چي پر افغانانوباندي دنوروبدمرغيوپرڅنگ دپوهانو اوعالمانودنه جېره کېدونکي مرگوڅپې راماتي دي ، اودافغانانوپه تېره بيا د پښتونډېري ستري هستۍ دمرگي غېږته تللي دي ، اوس ديوې پښتو له بهر سره د نوروپوهانو اودپوهنتون داستادانو اوداکاډيمۍ دغړونومونه هم تړل کېږي؟! دا حرکت لږموافقين اوخو رازيات مخالفين لري چي زما دهمدې کتابگوټي په ترڅ کي به تاسي دهغه په باب بېلابېل نظرونه ولولئ .

(۱) دمخه تردې چي دپښتوژبي دمعياريت په برخه کي ورغېږم ، ديوه ټکي يادونه ضروري گڼم اوهغه داچي زمورپښتنوڅېړونکودوې خبري سره گډي کړي دي اوهغه دپښتوژبي پالنه اودمعياريت پښتو ټاکنه ده . زمورڅخه دژبني فعاليت دغه دوې برخي گډي سوي دي اوزه به په دې بحث کي دنوروموضوع گانو پرڅنگ پرمهدې برخه هم روڼاواچوم .

(۲) (بينوا — عبدالروف — پښتوروزنه — ۱۴۶ ، ۱۴۷ مخونه — دپښتوڅېړنوبين المللی مرکز — کابل — ۱۳۵۷ ش .

دغه راز وگ : ژبپالنه — ۸۷ مخ ديوازنۍ پښتود — ۶ — ۷ مخوپه حواله

(۳) ژبپالنه — ۹۵ مخ

(۴) ژبپالنه — ۹۵ مخ

(۵) (پښتو کتابونه ۱۲ مخ.

د معياري ليکني پر هڅو باندي د نيولوگيزم هڅمه

په ژبه کي د نوو لغتونو جوړول له بابا ادمه تر دې دمه پوري يو معمول دود دى. د نوو اختراعاتو او کشفیاتو او نوو مفاهيمو له پاره هر قوم او د هري ژبي ويونکو نوي لغتونه جوړکړي دي. زما په نظر د و علم ادم الاسماء کلها (البقره سوره ۲آيت) څخه به هم مراد همدغه لغتونه جوړول اووړښوول وي. دلغت جوړولو له پاره په ننۍ ژبپوهنه کي دنيولوگيزم يانيولوجيزم neologism اصطلاح کارېږي. نيولوگيزم هغه لغت، اصطلاح يا عبارت ته ويل کېږي چي

نوی جوړسوی وي اوزیاتره پریوه نوي مفهوم باندي دلالت کوي یا یوې زړې اصطلاح ته نوی ژبني رنگ ورکوي . نیولوگیزم دا اختراعاتو، نوو پدیدو یا هغو زړومفوهایمود پېژند لوله پاره گتوردی چې په یوه نوې کلتوري قرینه کې واقع سوي وي . د نیولوگیزم یو مثال e-mail دی چې موږ یې په مدني ټولنوکي د انټرنیټ په برکت له نامه سره ډېر اشنا یو. د تعریف له مخي هر نیو لو گیزم باید نوې بڼه ولري خو کله کله په مستقیمه توگه ځانگړو اشخاصو، نشراتو او یا یوې حادثې ته منسوب وي . د نیولوگیزم اصطلاح د اتلسمي میلادي پېړۍ په شا و خواکي رامنځ ته سوه خود نونسمي پېړۍ د پیل تر یو څه وخته پوري لا د نیولوگیزم لغت پخپله نیولو گیزم و .

د طب د عقلي وعصبي ناروغیو په څانگه) سایکیاټري (psychiatry کي د نیولوگیزم اصطلاح بل راز معنالي او هغه وخت کارېږي چې یو ناروغ داسي کلمات ترخولې راباسي چې له ده پرته یې بل څوک په معنانه پوهېږي . (۱) په کوچنیانو کي دغه راز پېښه غیر عادي نه ده خو په

لویانو کي دغه راز کلمات ترخولې رايستل د افکارو ډېې نظمۍ یوه نخښه ده چې د شیزوفرنی schizophrenia په شان د عقلي او دماغي ناروغۍ نمایندگي کوي.

د نیولوگیزم کلمات ترخولې رايستل کله کله دماغ و د سټروک stroke یا د انسان سرته د صدمې رسېدلو له اسیته هم پېښېږي . په دغه وخت کي د ناروغ ژبه گنگوره سي او نامفهومه کلمات ترخولې راباسي چې په سایکیاټري کي ورته نیولوگیزمونه وایي.

په الهیاتوکي هري نوي نظریې ته په نسبي توگه د نیولوگیزم په سترگه کتل کېږي او نیولوگیست د عقایدو د سیستم په برخه کي نوښتگر سړی وي چې د مذهبي موسساتو او دودیزو روحانیونو په نظر بیا زیاتره مرتد او ورانکار گڼل کېږي (۲) .

که د ژبو د جوړښت جریان ته په ځیرو کتل سي نو هر لغت به یو وخت نیولوگیزم و. هغه لغات چې د ټولني له خوا منل سوي دي ، نور نود نیولوگیزم له حالتو وتلي او د ژبي زېرمه گر زېدلې ده . د نیولوگیزمونو رواجېدل زیاتره دخبري او اطلاعاتي رسنیو (media) پر لاس سرته رسیږي .

د ژبو ما هران کله کله له نیولوگیزمونو سره له دې اسیته مخالفت کوي چې د نوموړي مفهوم له پاره په ژبه کي پخوالفت موجود وي . دغه راز مخالفت د غیر ما هرو اشخاصو له خوا هم سرته رسیږي او هغوی نیو لو گیزم و ژبي ته سپکاوی گڼي .

نیولوگیزمونه عموماً د ساینس ، سیاست ، تجارت او اعلاناتو په برخه کي ډېر رواج لري . په انگریزي ژبه کي د ځینو ادبي کتابو او د هغوی د لیکوالو نومونه د نیولوگیزم په توگه کارېږي او کله چې د دغه کتاب یاد هغه د لیکوال نوم په ورځنیو محاورو کي استعمال سي ، لوستونکي او اورېدونکي یې په یوه خاصه معنا باندي تعبیروي .

دنيولوگيزمونوپه رواجولوكي كه له سمې د لچسپيو، لهجوي لوړتيا غوښتنو او سياسي تمايلاتو څخه كارواخيستل سي، پخپل مقابل كې يې مخالفتونه رازېږي. مگر كه د يوه سالم جريان په توگه تطبيق سي، په ژبه كې يې د پاته كېدل او منلو چانس ډېرسته. خودا حقيقت مو بايد تل په پام كې نيولى وي چې له نيولوگيزمونوسره موافقت او مخالفت دواړه له ژبې سره د خواخوږۍ په انگېزه كېږي. كه له هغه څخه يوه سياسي اوسمې موضوع جوړه سوه، ترگټه يې تاوان سل واړه زياتېږي.

په افغانستان كې د پښتو ژبې درواچولواو كره كېدلو جريان له هماغه پيل څخه په نوجوړوونو را شروع سو، ځكه نوزموړ د زمانې ليكوالو چې كله د پښتو ژبې د معياريت پر تاريخي سېر باندې څه كښلي دي، نو د معياريت له پاره هڅې يې له هغو تلابونوسره تړلي دي، چې په پخوا كې د پښتنوله خواد معياريت له پاره نه، بلكې د يوه يابل مقصد په خاطر ترسره سوي دي. دې ذهنيت دومره ريښه ځغلولې ده چې د كره ليكنۍ پښتو بنسټگر يې لاهم دې ته اړايستلى دى چې پخپل نوښت راپيل سوي خوځښت له هغو شعوري او غير شعوري ژبنيو بدلونوسره ونښلوي چې ترده وړاندې په بېلابېلو انگېزومنځ ته راغلي دي. د دې نښلوني تيوريكي تاداو له دغه تصور سره تړلى دى، چې د معاصر معياريت هڅه پخپل ذات كې هم پر لغت جوړونه ولاړه ده او د كره ژبې له پاره تر ټولو كارو مهم تره كار د نيولوگيزم پالنه گڼل كېږي. د دغه ذهنيت د توجه كولو په خاطر هڅه سوې ده چې د پښتو ادبياتو او پښتو ژبې په پخواني بهر كې هم د نيو لوگيزم څركونه وموندل سي څوله دې لاري دلغت جوړونې نني جريان ته تاريخي تاداوجوړ كاندې. دوخت په نرخ باندې د پخواني ادب او ادبياتو د ذهنيت او افكارو د تعبيرولو نور مثالونه هم سته (۳.۰.۰).

په دې لړ كې ويل كېږي چې امير كروړ جهان پهلوان هم نوي لغاتونه جوړول. خودې نظرنه چې په ډېرې خوشبيني سره هم وكتل سي نوبه يې نتيجه داراووزي چې دانظر پراټكلونو باندې ولاړ يونظر دى. البته له دې څخه انكار نه سي كېدلى چې دامير كروړ په وياړنه كې داسې لغات سته چې د جوړو سولغا تونوم پرايښوول كېدلى سي او كه جوړونې هم وي، ډېرې طبيعي جوړونې دي. خوودې طبيعي پېښې ته د يوه شعوري حركت رنگ وركول يوه داسې خبره ده چې اثبات به يې يوازي له دغې وياړنې څخه مشكل وي اونور و اسنادوته به اړتيا ولري. ځكه دامعلومه نه ده چې آيا دغه تركيبونه چې د امير كروړ په وياړنه كې راغلي دي، دده تروياړنې دمخه هم په ژبه كې موجوده او كه دده خپلي جوړونې دي. ترڅو چې دامير كروړ د عصري تر هغه دمخه او وروسته مواد موندل سوي نه وي، پر دغو لغاتو باندې د نيو لو جيزم د توجه له پاره استدلال كول، علمي ارزښت نه لري. د امير كروړ وياړنه بې له شكه د پښتو ادبياتو ډېر ليري څرك راكوي. خو په هغه وخت كې پښتو ژبه خولاڅه، چې نوري نژدې گاونډۍ ژبې لاهم په دې موقعيت كې نه وې چې د معيار ټاكلو اړتيا دي ورته مطرح سي.

پوهاند زیار صاحب یوځای دامیر کروړپه ویاړنه کې د ستایوال، دریځ، هریوال، مخسور، پیژندوی، پلن، زړن ... لغتونه* یوه ادبي بشپړه تړونې (مصنوعي) وي جوړونه یانېولو گیزم* بللی دی (۴) خوبل ځای یې په شک سره څرگنده کړې ده چې گمان نه کوم چې امیر کروړپه (اتل) له ځانه جوړ کړی وي، امکان لري (دریځ) یې جوړ کړی وي. (۵) له دغه شان تذبذب سره به موږ څرنگه وکولای سوا میر کروړ د نیولو گیزم په لارویانو کې ودروو.

ددې جریان د لیکنې په لړ کې دروېشان پیر په لاس دلغت جوړونې کار ته هم اشاره شوې ده. په خیر البیان کې رشتیا هم بایزید روېشان د عربي اصطلاحاتو او لغاتو له پاره پښتو معادلونه راوړي دي. دروېشان پیر دا کار که د پښتو د سوچتابه او پښتوپالنې له پاره دهڅوپه مطالعه کې راوړه سي، لایوه خبره ده، خودنوولغاتوپه جوړونه کې یې ځکه نه سو راوړلای، چې د لغاتو خوتول د پښتو خپله زېرمه او تر روېشان پیر وړاندې هم زما یقین دی چې موجوده وه او روېشان پیر له خپل ټولنیز پښتني ماحول څخه راغونډ کړي او استعمال کړي دي. علامه رشاد (رح) د خیر البیان لغتنامې ته پخپله سریزه کې وایي چې ددې کتاب له لیکنې څخه څلور سوه کاله تېرسوي دي. ځینې لفظونه یې زماني غرابت لري او اوس یې دمعاو و موندل لوستونکي هر ورو پوښتني او گروېږني ته اړباسي.

له بلي خواد مولف کورنۍ دوزېرستان په کاني گرام کې اوسېدله او دی په دغه غرنۍ سیمه کې ځوانۍ ته رسېدلی دی. دده لهجه دهغه وختني مسیدو (مسعودو) او وزیرول لهجه ده. په دغه لهجه کې اوس هم ځینې داسې لغتونه اومحاورې سته چې ترهغې سیمې د باندې پښتنو ته یې پوهه آسان کار نه دی. (۶)

علامه استاد که دروېشان پیر په فرهنگي هڅو کې دلغت جوړولو څرک موندلای وای، هر ورو یې بیاناوه.

ښاغلي رفیع صاحب په خپل خوندور کتاب ژبپالنه – کې چې د روېشاني ادب له ځینو قلمي نسخو څخه یولړ کلمې (تېت سر، خسلتونه، زرور، هرس، بسات، غلت، الفاز...) رااخیستي دي او پر هغویې د مفغنو کلمو خیال کړی دی، ماته دروېشاني ادب د لارویانو له خوا یوه ارادي هڅه نه ښکاري، بلکې د خطاطانو د بېسوادی نڅېبه یې بولم. دغه راز بېسوادانه کاپۍ نورې هم ډېرې سته.

ددغه شان ارادي اود قافیوي ضرورت له مخې تصرف یو مثال د میرزا حنان بارگزي اوحمید مومندپه دېوانو کې مالوستی دی، ښایي نور هم وي. حنان وایي:

په لويې دزمانې خوشي غلط سوم

لکه دود پر سر د اور درومي عبس

(دېوان ۴۶ مخ دمحمد معصوم هوتک په زیار)

حمید وایي:

دمظلموم د آزارغشی رسالگی

هیڅ گوزاریی خطانه درومی عبس

(دېوان ۱۲۵مخ)

خوشحال خان خټک چې پخپل یوشعري د کال د میاشتو مخي ته پښتو ترجمې راوړي دي ، هم دده خپلي جوړوني نه دي (۷) بلکې د حمل ، ثور ، جوزا ، پښتو نومونه دي چې په خلکو کې یې له پخوا څخه دود درلود . دی پخپله هم وایي چې دی ددې نومونو پښتو معادل راښيي:

چې دلو ، حوت ووايي یو بهمن بل اسفندار کړه

پښتوله مـــــــانه واوره یو بوکه ، دوهم ماهی ۰

که دانومونه د خوشحال خان خپلي جوړوني و بولونو معنابه یې داوي چې په پښتو ژبه کې د خوشحال بابا تر وخته پوري (وري ، غوايي ، زمري ، تله ، لړم ، لینده ، مرغومي ، سلواغې ، ماهي) ته نومونه موجود نه وه . دا خبره خو به هیڅوک ونه مني چې د حیواناتو او خزندې اونور شيان په محیط کې هم نه وه . هر ورووه . نوڅه به یې بلل ؟ . آیادي موجوداتو په محیط کې خارجي وجود درلودخونوم یې نه درلود چې خوشحال خان مجبور سو ، نومونه یې ورته جوړ کړل ؟ ! دا خبرې ټولي د منلو نه دي .

دامیر شیرعلی خان دوخت پښتوبولي او یولړ پښتونوموني موږ د دغه وطنپال امیر په پښتوپالنه کې شمېرلای سونه د پښتو دمعیاري کولوله پاره یو تالاش . دغه وخت امیر دیوه منظم لښکر د جوړولو په فکر کې دی اود لښکر جوړول د هغو اصلاحاتو په سر کې راتلل چې ویل کېږي امیر شیرعلي خان د سید جمال الدین افغاني په مشوره رانښلولي ول (۸ .)

ددې لښکر د جوړولو له پاره مقررې او کتابونه له انگرېزي څخه په فارسي ترجمه سول چې (شرح قواعد پیاده گان پلتن) ، (کتاب قواعد رساله) او (کتاب قواعد پلتن) نومېږي . ددې کتابو ژبه فارسي ده خو بولي او عسکري اصطلاحات یې پښتودي .

دوکتور حسن کاکړ لیکي چې دامیر شیرعلی خان دوخت پښتو نوموني دامیر عبدالرحمان خان په وخت کې نه دي پالل سوي او امیر عبدالرحمن په دغه اهما له سره په دولتي چارو کې د مداومت اصل تر پښو لاندې کړ ۰ (۹) دامیر عبدالرحمن په وخت کې د پورنې خط هاخوا پښتنو سره مراوده اومکاتبه په پښتو کې له اوامیر د پښتو عرایضو احکام هم په پښتو ژبه د ملا محمد افغاني نویس په قلم ورکول او پخپله یې لاسکیک پر کاوه (۱۰) . دامیر د کار هم د پښتوپالني یا پښتو روزني په برخه کې خپل کېدلای سي .

دامیرامان الله خان دوخت د(مرکه دپښتو) نومووني مابل ځای هم څېړلي دي . دادپښتو دسوچه کېدو یوه ناکامه هڅه وه چې بشپړ بیان به یې تاسي پر خپل ځای ولولئ. دا هڅه دهمدې حرکت دبنسټ ایښوونکو له خوا لاهم پالل سوې نه ده .

دکره پښتولیکني په نامه چې کوم خوځښت په افغانستان کې د ثورانقلاب ؟ تر بري وروسته زور اخیستی دی ، په ټولولومړنیو او اوسنیو لیکلوا سنادو کې یې دخپل کار اساس پر څلورو ستونډو باندې ولاړ بللی دی : دارکاییکولغاتو راژوندي کول ، له لهجوڅخه لغات اخیستل ، له نورو ژبوڅخه پورول اود نویولغاتو جوړول . دې کار ته یې فیصدي هم ایښې ده او هري برخي ته یې په سل کې ۲۵ ونډه ټاکلې ده .

دویي پانگي دپراختیاله پاره هم دغه لاري (پلټنه ، ټاکنه ، پورونه او جوړونه) غوره سوي دي) ۱۱ (

ددغي ژبنۍ تگلاري اصول پخوا هم دالفاظوپه لږ بدلون سره منل سوي وه . مرکه دپښتوهم پردغه اصولومتفق وه ، دپښتوادبي انجمن هم اوپښتوتولنه هم .

خوپه دې څه دپاسه دېرشو کلوکي په پلټنه، ټاکنه، پوروي نه کي د دوو فیصدوپه اندازه گوتي چا وهلي نه دي . په دې برخه کي چي څه کتابونه لکه زړه پانگه ، دلرغونې شاعری گړنې (۱۲) او نورخپاره سوي هم دي ، له هغوڅخه په اصطلاح معیاري لیکنه کي چا بېخي لږ کار اخیستی دی . خودجوړوونوپه برخه کي دحجم له مخي دومره زیات کارسوی دی، چي پښتو خوارکی یې په هضمولوکي پر باکیو(کانگو) راغلې ده .

په لهجوکي لغاتونه سته خوڅوک دی، چي راټول یې کړي . زیار صاحب وایي چي په لرواوبرو پښتنوکي داسي لهجه پاته نه ده ، چي دوی دي څېړنه پکښې کړې نه وي . رشتیابه یې هم کړې وي . خوددې څېړني نتیجه په کتابچو کي بندي ده . دتحقیق میدان ته راوتلې نه ده چي نورهم ورڅخه استفاده وکړي . په یوه ژبه کي چي دلېجو دومره پرماني وي اوله دې پرماني سره حتی دیوې لهجې کوچنوتی قاموس چاپ سوی نه وي ، نوانفرادي هڅي به څوک څه وکړي .

پوهاند زیار صاحب وایي چي دپښتوغوندې نوې مدنی کیدونکې ژبه ترهرڅه لومړی دیوې پراخي اوبشپړې وي پانگې (لغوي ذخیرې) تثبیت ته اړتیا لري . اوهغه په دې ډول چی لومړی یې دلېجوي اومتنی څیړنی اوپلټنی له لاري خپله آره اواصیله پانگه راټوله شی اوبیایي تشه (خالیگاه) له یوې خوا دځینو نومدنی او علمی نومونوپه ژباړنو اوټاکنواوله بلی خوا په پورونواواخیستنودکه شی . ۱۳ (

تردې وړاندي یې دویي (لغت) پلټني چمونه ښوولي دي اولیکي : * ... په ويي پانگې پسې دژبي ټول گړدودونه وپلټل شی هرویی په خپله فونولوژیکی ، سیمانتیکی اوایدیمی ځانگړنوسره په غږلیک او غږ نیوونې (ټایپ ریکاردر) ثبت کړي، که څه هم هغه ویی په یوه ویونکي پوري اړه ولري ... کله چی ددې رازپلټنی له لاري وي پانگه راټوله او

جوته شوه بياواردې ته رسي چي دژبپوهنې له بنسټوسره سمه يې د قاموسونوپه بڼه خوندي کړي او هغه هم په بيلابيلو ټولنو او کټگوريو لکه دوييوقاموس، دگړنو(محاورو) قاموس اوداسي نور. په دې توگه چي دژبي خپله آره اوسوچه وي پانگه لاسته راغله له يوې خوابه مود خپلې ژبي داپرتيايوه لويه برخه پوره کړي اوسي اوله بلې خوابه مودو يي پانگي دپراختيايوه وسيله ترلاسه شوي وي. (۱۴) داتولي هغه خبري دي چي د(خو) ځای پکښې نسته. مگرآياپه دغوزرينواصولوباندي عمل سوی دی؟ آيا دلهجوي قاموسو، چي پوهاندزيارصاحب يې سپارښتنه کوي، يوه کوچنوتې نمونه څوک راښوولای سي چي خپره سوې دي وي؟ زه له دې انکارنه کوم چي دځينو لهجوگرامري جوړښتونه به دانفرادي سليقې اوعلاقې له مخي ثبت سوي وي. خو آيا دغه ثبت سوي موادکافي دي؟

کره پښتواويوه پښتويوازي اويوازي لغت جوړوني ته جوغېدلې ده. نورودروبرخوته يې شاوگرزولې ده. دتېرودېرشوکلونوپه موده کي څوک درې مغزني مقالې راښوولای نه سي چي په دغوڅانگو(پلټنه، ټاکنه، پورونه) کي دي ليکل سوي وي خو پرلغت جوړونه باندي که ټولي مقالې راغونډي سي، کتابونه به ځني جوړسي. ارواښاددوست شينواري په ډېروخواريوزره پانگه راغونډه کړې ده خوزه ويلای سم چي ددغي پنډي زېرمي په سلوکي پنځه لاهم درواچولوله پاره انتخاب سوي نه دي. دکره ژبي دڅلوروبرخوترمنځ موازنه که دلغات جوړوني په گټه دومره وړانه سي، لکه وړانه سوې چي ده، نودچاپه ذهن کي هرومروداپوښتني ورگړزي چي:

آيا له لهجوڅخه اخيستنه يوازي دکاغذ پرمخ يوه بې ارزښته يادونه ده چي دخلکودخولودبنډولوله پاره ليکلې سوې ده؟ آيا کره پښتود يوې لهجې سيادت دی؟ نوري په رسميت نه پېژني؟

دوکتورزيارصاحب وايي: "نوي جوړونه بايد يواځې په علمي، تخنيکي، مدني، اداري اوداسي نورومفاهيموپوري تړلي وي چي زمورفکري اوکلتوري زېږنده نه وي لکه ژبپوهنه (لنگويستيک)، ټولنپوهنه (سوسيولوجي) پوهنتون (يونيورستي)، څارندوی (سکوت اوپوليس) توغندی دراکت اوورکتون دکودکستان لپاره. مگرکه سوکړک ياسورسک ته دجوړوډوډۍ نوم وټاکو، يوه بي ځايه ټاکنه به وي. (۱۵) مگرپه همدغه کتاب کې بيا په عمل کي دخپلي سپارښتني پرخلاف شاعر، کتاب، قلم، پنسل، بلبل، تاريخ، اونورو په سوو غيرتخنيکي اوغيرساينسي لغاتونه جوړکړي دي!؟

پوهاندزيارصاحب ورپسې داسي وايي: "بايدهره جوړونه په يوه سرنه وي، بلکي ديوې داسي ډلې له خواوي چي دوه غړي يې دڅانگي والاوي اويودوه يې ژبپوهان. په دې ماناچي که دمثال په توگه دټولنپوهنې نومونه وي، په کاردي دټولنپوهانواوژبپوهانوپه گډه مرسته جوړه شی. البته که پخپله دژبپوهنې نومونه وي بيادجوړونکي ډلې غړي يواځې ژبپوهان کيدون لري. له بله پلوه داچي په پښتوکی لاتراوسه دهري علمي څانگي اوژبپوهنې څانگه وال دومره ډېر نه دي، نودجوړوونکې ډلې دغړولړني شمېردوه تنه دمنلووړدي، يومربوط څانگه وال اوبل ژبپوهاند. اولاداهم پيښيری چي په ډېراختصاصي ډول په يوه څانگه کي يوتن هم نه وي، په هغه ترڅ کي بيادبلې ژبي له

پوهانومرسته غوښتل په کاردې . ۱۶) بل ځای وایي : خپلاسې یا مصنوعي ویی (نیولوگیزم) هغه دی چې په بیلښتي یا ترېښتي ډول د یوې علمي ټولنې له خوادتيارو بیلگوله مخی جوړشوی وی ۱۷) اوس نوراسی خدای ته مخ کړئ او بڼده ته شا، چې آبادغه سپارښتنه په عمل کې نیم په سلوکي پلې سوې ده ؟ دټولوپښتنوپوهانو، استادانوله چیغواو مخالفتوسره سره بیا هم داټول کاروان په فردي اراده اوتصمیم باندي روان دی . نه د چاپرچیغوغوړنیول کیږي ، نه یې پروړاندیزونو. او دلیل هم دا راوړل کېږي ، چې تاسي لایسنس نه لرئ ؟! هغوی چې یې بیالري، ور ته ویل کېږي چې ستاسي لایسنس دپلاني هیواددی ، د منلو وړنه دی) ۱۸ (

حقیقت دادی چې لغت جوړونه اوس په یوې اپیدیمی (ساري ناروغۍ) بدله سوې ده . زه یې ژبني سرطان (cancer) بولم . ډاکټر عبدالرازق پالوال څه کم دېرش کاله وړاندي چې دغه ناروغي لادومره عامه سوې نه وه ، دهغې دمنفي اغېزوپه باب داسي خبرداری ورکړی و : ... که دغه دلغت جوړوني او پښتوکوني عادت افراطي شکل واخلي – پر ژبه باندي دوی منفي اغېزې ښندي : یوه منفي اغېزه یې داده چې ژبه دملنډواو تمسخرورگرځوي چې دغه هم دلیکوال اوهم دژبي وحیثیت ته صدمه رسوي . نو پرځای ددې چې دژبي قدرموکړی وي – سپکه کړې به مووي . دوهمه منفي نتیجه یې دژبي پره دیوالی دی . دزړویا مړو کلماتوپښتوکونه اودنولغاتوجوړونه یورازساري او حیاتي مبتلایي ده چې اومه ځوانان لکه متعلمین اومحصلین یې په مقابل کېني معافیت نه لري . که دغه جریان په اوسني شدت سره دوام پیداکړي ، دوه درې نسله وروسته به موږ په کابل کې یوه بېله لهجه ولروچې هغه به نوکابلۍ پښتوبلله کیږي . ۱۹) ارواښادسرمحقق محمدصدیق روهي (۱۳۱۳-۱۳۵۷ش) هغه وخت چې دپښتوتولني درئیس په توگه یې کارکاوه ، دنووجوړسو لغاتوپه باب دیوې پوښتني په جواب کې ویلي دي : یوزیات شمېر خلک فکرکوي چې دانوی لغتونه به دپښتو ټولنې له خواجوړشوی وی ... ځيني پرمونږ انتقادکوي اووایي چې مونږ د رادیو په خبرونونه پوهېږو، تاسې ولې هره ورځ نوی لغتونه جوړوئ .

پښتو ټولني په دې برخه کې له مسئولومراجعوڅخه غوښتنه وکړه چې که دوی نوي لغتونه اواصطلاحات خپروي بایددپښتوتولني سلا او مشوره وغواړي ... زماشخصي نظردادی چې په افراطي بڼه دپښتو سوچه کول به ژبه له ویونکوڅخه تجریدکړی . افراطي تصفیه نه ضروري بریښی اونه ممکنه . ۲۰)

ارواښادعلامه رشاد(۱۳۰۰ — ۱۳۸۳ش) ترخپل وفات څلورکاله وړاندي دگوربت مجلې (لومړي کال ، شپږمه گڼه ۲۴مخ) دخبريال د یوې پوښتني په جواب کې داسي ویلي دي : ... مجرده ژبه په دنیاکي نه سته اومشترکات دژبي حتمي اولازمي دي مخصوصاً دیوې کورنۍ ژبي په خپلومنځوکی خوراډېر مشترکات لري اوموږ دداسي مشترکاتو څخه چاره نه لرو ، موږ یې بایدومنو.... دلیکني اودلیکلورژبه بایددقوم ژبه وي ، ژبه دقوم ده ، ژبه دخاوڅوکسولیکونکونه ده . علامه مرحوم دیوې بلي پوښتني په جواب کې داسي ویلي دي : البته داخبره منم چې دنویولغاتودرانوتولومخه بایدونیول سي ، دهغوی له پاره په اول کې بایدتدبیرونیول سي . مثلاً زه به ډېرخوشاله وای چې د سیلو کلمه موږ ته نه وای راغلې اوپه هغه وخت کې دډوډۍ پخولویادنانپزی-موسسه نوم پرایښودل سوی

واى ... مکروريان کلمه که موږ ته نه واى راغلې ... اودغسي يوه کلمه ورته استعمال سوې واى دابه ډېره ښه واى . نوونويولغاتودراننوتلودمخنيوي له پاره داکارسم دى . امدزرو مروجولغاتواودقوم په ژبه معمول لغاتولپاره دنويو کلماتو جوړول ژبه واقعاً له قوم څخه ليري کوي ... په وضع کي دي ډېرتلوارنه کېږي اول بايدتولي لهجې ثبت سي اووکتل سي چي په لهجوکي ددغه مطلب لپاره څه سته اوکه نه سته ، که نه وي نويادي وروسته وضع وسي ... تلوارپه وضع کي پخپله دتامل ورڅېره ده . ۰

دښاغلي نجيب منلى لا،چي له خپل گړدودپرتي يې له نورو سره جوړه نه ده ، هم له نيولوگيزم سره وړانه ده . دى ليکي : ۰ ... دپښتوپه هکله هم داوپره شته چې دکره کوونکولورپينې به ورته د مخالفانوله نارواوونه ډېرتاوان ورواړوي دى ورپسې زياتوي : ۰ له بلې خوازه، چې نژدې ټول عمرمې دکتاب سره تېرکړى ، درې څلور پردى ژبې مې زده کړي اوځان دپښتودتاريخ اودادب له پېژندنې هم بې برخې نه گڼم ، که دگوربت مجلې يوه گڼه راواخلم اوداستادصميم مرکه ياداستادزيار ليکنه لولم نوپه نيمايي يې هم نه پوهېږم اوحيران شم چې داخبري د چا لپاره دي ؟ ۰ ښاغلى نجيب منلى دنوولغاتوجوړول دژبي پرمختگ بولي خوزياتوي چي : ۰ ... په وچ زورد هغوپورشويو ټکو پښتوکول چې ژبې ډېرپړياولسيزوپه اوږدوکې خپل کړي دي دژبي لپاره به گټورې وي يابه نه وي خودژبې دويونکوسره ظلم دى .

دفرمان په زورنه چاته کور، ډوډى ، کالي رسېږي ؛نه څوک جنتي کېږي اونه ژبه کره کېږي، هرتحريک چې دفرمان اووچ زورله لارې د تاريخ يون بدلوي له ناکامۍ سره مخ کېږي، افغان ولس ته خوتاريخ دا هم ورزده کړه چې داډول ماجراگانې ډېرې سختې تاواني دي .

په زوردپښتوکره کول ماته دپښتني فرهنگ جرړې ايستل ښکاري ... نوديوعادي پښتوويونکې په حيث هغودرنومشرانوته چې د نيو لوجهز مونوپه لارکې بې شانه ستونزې گالي په ډېره عاجزۍ سوال کوم چې خپله انرژي اوزموږدزده کړې وخت په داسې بې ضرورته سوغاتونونه لگوي تشرحي اوايتمولوژيکي قاموسونه دې راته جوړکړي چې د خپل ولس دخبروژبه په ښه شان زده کړو . ۰

دى ،ځوانان ليکوال اوفرهنگپال ۰ دکره پښتودمحتسبانوپه مقابل کې مقاومت ته رابولي اووايي چې ۰ خپله پوهه اوقلم دپښتنوخدمت ته وقف کړي په کره پښتوليکل زموږهيڅ دردنه رادواکوي خود پښتنو په ژبه چې څومره دپښتنولپاره ليکنې ډېرېږي هغومره به پرې پښتوکره کېږي . ۰ (۲۱)

اوس له بده مرغه داساري ناروغي عامه سوې اوافراطي سوې ده او تردې اندازې عامه سوې ده چي پخپله پوهاند زيارصاحب هم په مشکل ورسره اخته دى اووايي چي زه يوازي دخپلوجوړو سوو لغاتو مسئوليت اخلم ، نورپه ماږه نه لري (۲۲)تردې پخوايې ويلي وه چي ۰ له بده مرغه وروسته په دې برخه کې دځينوخلکو بى سروبوله جوړونې ددې سبب شوي چي زموږژبنۍ ټولني دالړۍ گړدسره پرېږدي ۰ (۲۳) خو زه وایم ددې بې مسئوليتۍ مسئوليت به

سره په تصادفي توگه سم راغلی وي . نوبیادهغه په باب داډول قضاوت کوي چي دشاعراروايه لاهم په خبره نه وي . مثلا په يوه بيت يې له صوفي عبدالرحمن باباخځه ننی متفکر جوړ کړی دی ۰

۴(وگ: د پښتو ژبي دودې اړتياولارې چارې — ۸۱ مخ

۵(ښکلامجله — څلورم کال ، درېيمه گڼه — مرکه — ۵۰ مخ

۶(دکابل چاپ خیرالبیان — لغتنامه — الف ، ب مخونه .

۷(داشعر ښاغلي رفيع په ژبپالنه — ۴۴مخ اوبوهاندزيارصاحب په کي اخیستی دی .

۸(ښاغلی دوکتورحسن کاکړله دې نظر سره مخالف دی. دی ليکي : داچي ځيني کسان وايي چي اميرشیرعلي خان اصلاحات دهغه پلان له مخي عملي کړل ، چي سيدجمال الدين ورته تهيه کړي ووحقيقت نه لري . حقيقت دادی چې اميرشیرعلي خان سيدجمال الدين ۱۹۶۸ کال د نومبر پر ۱۲مه يانې پخواتردې چي پراصلاحاتوې پيل کړی وي ، دکندهارچمن له لاري هندوستان ته شړلی و . وگ ؛ دپښتوژبي دودې اړتياولارې چارې — دپوهاند دوکتور محمد حسن کاکړمقاله — ۳۵ مخ .

۹(هماغه مقاله — ۳۷ مخ)

۱۰(وگ: ميرزا عبدالودود هوتک — ۵مخ دحاجي محمد اکبر هوتک دعريضې متن

۱۱(ويي پوهنه — تر ۱۵مخ وروسته

۱۲(زړه پانگه دارو اښادسرمحقق دوست شينواري (۱۳۱۴ — ۱۳۷۲هـ ق) ليکنه اودلرغونې شاعرۍ گړنې داستادمحمد آصف صميم تاليف دی .

۱۳(ويي پوهنه — ۲۳مخ

۱۴(ويي پوهنه — ۱۸، ۱۹مخونه .

۱۵(ويي پوهنه — ۲۴ ، ۲۵ مخونه

۱۶(ويي پوهنه — ۲۵ مخ

۱۷(ويي پوهنه — ۹مخ . پرکلماتوتا کيدزما دۍ — م . هـ

۱۸(پوهاندزيارصاحب په پخواني شوروي اتحادکي روزل سوي افغاني ژبپوهان په رسميت نه پېژني او (تش په نامه ژبپوهان) يې بولي. وگ : دپښتوژبي دودې اړتياولارې چارې — ۸۷ مخ

۱۹(پښتوچاپي آثار — ۲۶۹، ۲۷۰ مخونه — ۱۹۷۸ ع. دغه مقاله په نوموړې مجموعه کي يوازنی مقاله ده چي صحافت يې ورگډوډ سوی دی. خدای دي وکړي چي دا کار په ارادي توگه سرته رسېدلی نه وي .

۲۰(وگ: د پښتوتولنی تاریخچه ۵۱ — ۵۲ مخونه — ۱۳۵۶ ش

۲۱(گوربت مجله ، لومړی کال ، شپږمه گڼه ، ۱۶مخ

۲۲(ښکلا مجله — څلورم کال — درېیمه گڼه — ۵۱مخ

۲۳(ويي پوهنه — ۲۴ مخ

۲۴(په دې برخه کي د کتاب په پای کي دضمیمې برخه ولولئ.

د نوو جوړو سوو لغتونو د تلفظ ستونزه

لکه دليکدودپه برخه چي وړاندي اشاره ورته سوې ده ، پښتوالفبې د پښتوژبي د ټولورغونودتمثیلولوترعهدې نسي وتلای . دراديو ويندويان نوي لغتونه دهمدې نیمگړي الفبې له لاري لولي اوپخپل اټکل يې تلفظ کوي . دااټکلي تلفظ هرورودلغات دجوړوونکي د تلفظ نمایندگي نه سي کولای اوپه دې ډول دغلط تلفظ خوراډېر احتمالات سته . دويندويانوغلطي دژبي عاموويونکوته لارپيداکوي اوپسي عامېري . زه دخپلي مشاهدې له مخي وایم چي غلط تلفظ نوی جوړسوی لغات بېخونده اوپټخ کړی دی . دلغات جوړوونکي نه په دې جريان خبرېري اونه يې دتعقيبولوامکانات لري . که چيري خبرهم سي ، بيا دومره ری هم نه پکښې وهي.

که دنوولغاتوله پاره يوې صلاحيت لرونکي موسسې وجود درلودای ، نوبه يې لومړی ويندويانوته سم تلفظ وربښولای اوبيا به يې دميدپانشرات هم ورپسې تعقيبولای (۱).

(۱) وگ : دضمیمې دوهمه مقاله.

د ژبي د سوچه توب (Purism) دوه اړخه

(هم درڅخه مرم،هم درپسي مرم)

سوچه ژبه هغه ژبه ده چي دنوروژبواغېزې ورباندي سوي نه وي ، دخيل کلمات ونه لري اودچاخبره له خپله ځانه پوره وي . هيڅ ژبه دخلقت له مخي بشپړه نه وي . پرژبوباندي اغېزې هروروپېښېدونکي دي اوپيښي سوي دي . دااغېزې له گاونډيوژبو، قومونو، اولسونو او مدنيتونوسره دټولنيزي اواقصادي راکړي ورکړي اوراشه درشي له لاري ياپراولسونوباندي دنوروولسونوله خوا دپوځي عملياتو او فتوحاتوله لاري کيږي اوسوي دي . مغلوب اولسونه دغالبو

فاتحانو ژبني اغېزې پر ځان مني اومنلي يې دي . په نړۍ كې دهغه اولس ژبه سوچه پاتېږي چي له ځانه پرته له بل هيڅ قوم ، هيڅ ژبي ، هيڅ دين او هيڅ مدنيت سره اړيكي ونه لري . داسي قوم پخپله مېنه كي محدود او ايسار پاته سوي وي اوپه اصطلاح بدوي قوم وي .

ژبني سوچه توب (Linguistic purism) په يوه ژبه كي له هر راز بدلون سره مخالفت يادځينو هغو بدلونونو او اغېزوله منځه وړل دي ، چي په پخواكي په ژبه كي راغلي وي . پيوريزم ځان ته بېلابېل ډولونه لري . ريفورميست پيوريزم د ژبي له پخواني حالت سره خپلي اړيكي شلول غواړي . ددغه راز پيوريزم ښه مثال هغه ژبني ريفورم دئ چي د تركيې دانقلابي مشر اود معاصري تركيې دموسس كمال اتاتورك په وخت كي په تركي ژبه كي راغی اوله دې ژبي څخه يې هغه فارسي او عربي لغتونه وايستل چي د عثماني توركانو په وخت كي يې ژبه اخيستې وه . د پيوريزم بل ډول ته وطنپال پيوريزم (patriotic purism) وايي چي په ژبه كي د بهرنيو لغاتو كمول يا يومخ ليري كول غواړي .

دغه راز پيوريزم په نړۍ كي عام دئ . دنونسمي اوشلمي پېړۍ انگرېزي ليكوالودانگرېزي ژبي ددغه راز سوچه توب له پاره ډېري هڅي كړي وې . په فرانسوي ، جرمني اويوناني ژبو كي هم ددغه راز ميلان نخښي پياوړي وې خو جرمني ژبه ونه توانېدله چي دانگرېزي ژبي دلغاتو د سيلومخه ونيسي . انقلابي پيوريزم د ليكنۍ ژبي دانكشاف په لومړي سر كي راڅرگندېږي . د ژبو دمعياري كولو پرمهال باندي دغه راز پيوريزم ډېر زور (momentum) اخلي خو وروسته بيا له خپله زوره لوېږي (۱)

(۱) ويكيپيډيا انسايكلوپيډيا — دانټرنيت په حواله.

پښتو د سوچه توب پر پيچومو

كله چي په اروپا كي دنوو ملتونو له منځ ته راتگ سره سم د ژبي پر اهميت باندي د ټينگار خوځنده څپې په باډاسكووې ، اود ژبي سوچه كول دهغه وخت دنیشنليستانوپه منځ كي يوه گرمه ورځنۍ موضوع وه ، دغه وخت پر افغانستان باندي دامير دوست محمد خان د زامنو او لمسيانو ترمنځ د قدرت پرگدۍ باندي د جنگ اوجگړو سوران نازل و . نه دچاژبي ته پام و اونه هم ژبنيو پرمختياووته . د جنگواو پاچاگښتو په وخت كي كلتوري اوعلمي مسايلوته دچاپام نه وراوړي . علمي اوفرهنگي هڅي آرامه فضاو دچاڅېره د خاطر اطمنان غواړي . دغه راز نسبتاً مساعده فضا دامير حبيب الله خان (سراج الملت والدين) د پاچهي په وخت كي منځ ته راغله . دغه وخت په ټول افغانستان كي بشپړ امنيت ټينگ و اوپه دې سيمه كي د آرامۍ او ثبات پرسرنړيوال توافق هم موجود و . دامير حبيب الله خان په وخت كي هغه منوري كورنۍ چي دده دپلار دمطلقه پاچهي پرمهال له افغانستانه ايستل سوي وې ، بيرته هيوادته را ستښې سوې . په دغوكورنيو كي د سردارانو د كندهاري وروڼو د روحاني اومتصوف شخصيت اومنلي شاعر سردار

رحمدل خان د دانشمندزوی سردار غلام محمدخان طرزي کورنۍ او دغه رازدغازي محمدايوب خان دملي اوانگليسي ضد خوځښت د وفادارپلوي جرمياني بادارکندھاري وراره غلام محي الدين افغان اونوري کورنۍ اوافراډهم شامل و . ددې خلکو پر اذهانو باندي له افغانستان څخه دتبعيدپه وخت کي د اروپايي هيوادو سياسي اوضاع اودهغي قارې ملي خوځښتونو لږو ډېره اغېزه کړې وه . دسياسي تبعيدپه دغه دوران کي ترکيه اوايران دافغان سيد جمال الدين دعلمي اوسياسي هڅوله امله دمنورينو او تجدد خوښوونکو د نيشنليستي مبارزومرکز و . دغومبارزوته د اروپايي نيشنليستانو افکاراونظريات رسېدلي وه . په دغو هيوادو کي دتبعيد سوو کورنيو زلميانود تنور او وطنپالني روحيه واخيستله اوپه دې ترڅ کي يې دخپل ملت دژبوحالت ته زياته پاملرنه واوښتله . داروپايي نيشنليستانوپه پيروي يې دسوچه ژبي،سوچه نژاد،سوچه ملت ملي او سياسي مفاهيم دتبعيد د وخت دارمغان په توگه خپل هيوادته راوړل . (۱) د تبعيديانوددې کاروان قافله سالارځوان محمود طرزي و . محمود طرزي هيواد ته له راستنېدوسره سم له شاهي کورنۍ سره دخپلو خانداني اړيکو او خېښيوپه مرسته اميرحبيب الله خان ، چي پخپله هم په افغاني پاچهانو کي ترټولوزيات منوراوتجدد خوښوونکی پاچا و، د نوي مدنيت له ښېگڼوڅخه استفادې ته وهڅاوه اوپه هيوادکي يې د مطبوعاتوهغه پورندي چي دمولوي عبدالروف خان کاکړ په لاس بلي سوي وې ، له سره تازه کړې اوپه دې ډول يې دسراج الاخبارافغانيه فرهنگي مرکز جوړاودحبیبې مدرسې زده کوونکي اوکارکوونکي يې پرامات کړل .

دسراج الاخبارله مطالعې څخه څوک په څرگنده توگه دهغوخلوځلو اغېزې ليدلای سي چي په اروپاپه تېره بياترکيه کي دنیشنليستي غورځنگ پلويانودژبي د سوچه کولو اوپه تعقيب يې دژبي دمعيار کولوله پاره په کارا اچولي وې . دسراج الاخبار مدير او متفکر مغز محمودطرزي د دغو هڅوپه باب معلومات اودهغومطالعه په ترکيه کي داوسېدني پروخت اوپه تېره بيادسيدجمال الدين افغاني په محضري ددوه مياشتني حضور پر مهال ترلاسه کړي وه . دهمدغو هڅواغېزه وه چي محمودطرزي دسوچه فارسي اوسوچه افغاني نژادپه باب په سراج الاخبارکي نشرات پيل کړل . ده دسراج الاخبارپه يوه گڼه کي دامير حبيب الله خان ترعکس لاندي يواوږدپاراگراف ليکلی واولوستونکو ته يې چلينج ورکړی و،چي که چا داميرحبيب الله ترنامه په هاخوا بل کوم عربي لغت وښود، دسراج الاخباريوکلکسيون به دانعام په توگه ورکول سي . په دې اعلان سره يې غوښتل وښيي چي فارسي ژبه ترکومي اندازې پوري له خپله ځانه پوره اوسوچه ژبه ده . سوچه ليکنه ددغه عصر دليکوال په محاسنوکي شمېرل کېده . دهمدې تمايل اغېزه وه چي علامه عبدالحی حبيبي هم کله چي دطلوع افغان اخبارچلاوه ، دې اعلان ته ورته پښتواعلان خپورکړاولوستونکوته يې بلنه ورکړه چي که چاغیر پښتولغت پکښې وموند،دطلوع افغان کلکسيون به دانعام په توگه ورولېږي . ددې انعام پرسر د مولانا محمدشريف حبيبي اودطلوع افغان دچلوونکي ترمځ يوه مناقشه هم منځ ته راغله . مولانا د يوې عربي کلمې مغلغل شکل ته اشاره کړې وه چي دااعلان په متن کي موجودواوځان يې دانعام مستحق باله خو د اخبارچلوونکي بيا مغلغل په پښتوکلماتوکي شمېرل) ۲(.

په پښتو کي د عربي ژبي د لغاتو افراطي استعمال او د چاپخبره ملايي پښتو هم پخپل وارسره د پښتو د سوچه کولوزمینه برابره کړې وه . د عربي ژبي د لغاتو افراطي کارول دهغه وخت په ملايي ذهنیت کي د فضیلت او علمیت نخبه وه او دغه ذهنیت زموږ په منورینو کي ځکه نفوذ وکړ ، چي هغوی پخپله په یوه دیني اوملايي ماحول کي دروزني له لاري د قلم اوسپاست میدان ته راوتلي وه . دوی په مدرسه کي ښوونه اوروزنه بشپړه کړې وه . اوکله چي یې داروپايي انکشافاتوپه باب لږ څه پوهنه وموندله ، نو یې سمدلاسه په ژبه کي د عربیت پر ضد پاڅون وکړ . خودې پاڅون ښه نتیجه ځکه ورنه کړه چي عربیت زموږ پښتنو ذهنونه د دیني عقایدوله لاري تسخیر کړي وه . دهغوی له ذهنوڅخه د عربي ژبي ایستل د دین د ژبي د ایستلو په معناتعبیریدله .

د سوچتابه هڅي پر مرکه د پښتو هم اغېزه وکړه او یوازینی پښتو د همدغي اغېزې په نتیجه کي خپره سوه. ۳) خو دیوازینی پښتولاریښووني په سرسره د مرکه د پښتو د مشرمولوي عبدالواسع کاکړله خواهم عملي نه سوې . ده چي په ۱۳۰۵ش کال د جدي پر ۱۶ د (تعاونو اعلی البر والتقوی) په نامه اوږده منظومه ویلې ده (۴) په هغه کي د سوچه توب نخبی کورپ نسته اودلاسه لا د عربیت اغېزه پر غالبه ښکاري .

حسن وقبح له ماورک ســـــــــــــــــــــوه لیونی یم

زیان وگټه راته یوســـــــــــــــــــــوه بهولی یم

تعاون له قبیلې له قـــــــــــــــــــــومه ورک سو

لـــــــــــــــــــــوي یري مگر کارموده لک سو

....

زما تعطیل، غفلت، نخوت که څه یوآن دی

د عـــــــــــــــــــــالم عالم، مادي معنوي زیان دی

زه ددې نظم له ژبي سره هیڅ مشکل نه لرم اولوستونکي یې هم زما یقین دی ، چي نه یې لري ، خوددې درو بیتوله راوړلومي مراد دادی چي دیوازنی پښتو هڅه چي پر (مرکه د پښتو) باندي تپل سوې وه ، یو تفنني اولکه دمخه چي مې یادونه وکړه ، له بهره راغلی ذهنیت و .

د (مرکه د پښتو) بل کتاب پښتو پښویه و اوددې کتاب له نامه پرته نور گرامري اصطلاحات له یوه مخه عربي یاپارسي دي لکه تاکید و مبالغه ، تفعیل و مبالغه ، فتحه مجهوله خالص ، صیغه مذکر ، صیغه مونث اونور

داچي وایي پښتو ژبه سوچه ژبه پاته سوې ده . ددې ادعامناداده چي پښتانه له هیڅ گاونډي قوم او هیڅ راز مدنیت سره په تماس کي راغلي نه دي . تاریخي حقایق ددې خبري پر خلاف دي . پښتانه پرداسي یوه سیمه پراته دي چي

دمدنيټو، دفاتحانودلېنکرو، دجهانکشانو دتلو راتلو لار وه . ددوی ژبه له دغواثراتوڅخه هيڅکله هم پاکه پاتېدلای نه سي . داچي موږوايوپښتوله آره سوچه ژبه پاته سوې ده ، په حقيقت کي مو پرتاريخي پېښواوحقايقوباندي پرده اچولې ده . داڅرنگه امکان لري چي کندهاردي دپېړيوپه اوږدوکي دمغولوواوپارسيانوله خوالاس پرلاس سوی وي اوپښتانه اوپارسيان دي څنگ پرڅنگ کلی او کور سوی وي خويودبل پرژبودې اغېز نه وي ښندلی . داڅرنگه امکان لري چي په ننگرهارکي دي دتاريخي گندهاراژبنۍ اغېزې نه وي پاته سوي . پردغه پراخه اورشودي دپښتنوپه څنگ کي شاري ، پشه يان ، ترکان ، اشکون ، کاتير(کاتيان) پراچيان ، گوجراونورڅنگ پرڅنگ له پېړيو راهيسي اوسي (۵)خوژبي دي يودبل له تاثيره په امان پاته وي . داڅرنگه امکان لري چي وردگ او هزاره دي يودبل په چم اوگاونډ کي اوسېدلي وي اوژبودي يې يوپرېل اترنه وي کړی . دا څرنگه امکان لري چي په لوگرکي دي دپښتنو، تاجکو، برکيو پوله او پتي گډ وي خوژبي دي يې يودبل له تاثيره خوندي اوسوچه پاته وي . دا څرنگه امکان لري چي د پيښور او کوتي پښتانه دي په ورځني ژوند او ژواک کي له اردوژبو اوپنجابي او بلوڅوسره شريک وي خوژبي دې سوچه پاته وي . ژبه لکه ژوندی اورگانيزم له خپل ماحول څخه هرومرو متاثره کيږي . داکه دچا خوښه وي اوکه نه ، که دچاښه راځي ، که بد . دا دطبيعت قانون دی زما و ستا ذهنيته ته نه گوري اوخپل کار کوي . لکه دپږديوژبود افراطي بهرپه مقابل کي چي دخپلي ژبي مدافعه يو ضروري کار دی ، دغه رازدژبي افراطي سوچه توب او تصفيه هم يو غير عملي ، بې گټي اوکله کله مضرعمل دی .

دښاغلي رفيع خبره په خطاطانوکي دپښتودسوچه تابه اشته زموږد ځينو شاعرانو رنگين شعرونه له شعرتوبه ايستلي دي اولاس وپښې يې ورمات کړي دي (۶) داکارله بده مرغه اوس هم روان دی . اوس دپخوانيو شاعرانولهجه دمعياريت په فتوابدلېږي . (په) يې په (پر) وړ اړوي او (پر) يې په (په) . دکلماتودپای ياگاني يې پخپله سليقه ور اچوي (۲) . داکاربه څوپېړۍ وروسته دپښتوژبي دلهجوي څېړونکي غبرگ غاښونه وروباسي اوپه قضاوت کي به يې دکعبې پرځای ترکستان ته ورسوي . ځکه دی به فکرکوي چي دنوموړي شاعريه وخت کي (په) او(پر) استعمال په دغه شان و ، لکه په چاپي دېوان کي چي راغلی دی . خبره نه وي چي دااستعمال د معياريت په اشتهاپرتيل سوی دی دشاعراروالاپه دغه رازاستعمال خبره نه وه . دغه شان لوبي ترموړيو نسل وړاندي د عبدالقادرخان خټک اونورو پخوانيو شاعرانوپه دېوانو باندي د خطاطانوله خواسوي دي .

ښاغلی رفيع وروسته له هغه چي دپښتودسوچتابه هڅوته کتنه له اتمي هجري پېړۍ څخه رانښلوي اوترن ورځي يې رارسوي ، په پای کي ددغو هڅواهميت پخپله له ډاگه وهي اوداسي ليکي : ... موږوليدل چی ددی کار(دپښتودسوچتابه — م . هـ)لپاره کله،کله دتفنن لپاره لاس غزول شوی اوياهم دځيني نوروهيوادونوپه اغېزکې داکارشوی دی خو له ټولوسره — سره يې نتيجه نه ده ورکړې اوداهڅه ناکامه شوې ده .

ددی ناکامۍ يولوی علت دادی چی نړۍ ورځ په ورځ وپېړی ، انسانی راشی درشی اوراکړې ورکړې زياتيږی، دساينس له برکته تلنې راتلنې گړندۍ کيږی اوپه اجتماعي، اقتصادي اونوروچاروکې هيوادونه يو بل ته اړکيږی

اوددی راشودرشو، راکړو ورکړو، تلنورا تلنواو اړتیاؤ په ترڅ کې کلتوري او ژبني راکړی ورکړی هم دودپری اود تجرید او یوازیتوب ژوندله منځه ځی ... ښاغلی رفیع وروسته ارواښاد محمد صدیق روڼی یوه خبره رانقلوي، چي ويلي یې وه که د ژبوتکاملې سیر ته وگوروپه نړۍ کې خالصې ژبه نشته اوکه وی هغه به دځینې بدوی ټولنورڼې وی چی له نوری نړۍ سره علمي او ثقافتی اړیکې نه لری . ٧ (۷). رفیع صاحب پر خپله څېړنه باندي داسي نتیجه بناکوي : په دې اساس د ژبې د سوچتابه له پاره هڅه له یوې خوا ژبه او اولس یې تجرید کوی له بله خوا د ژبې د خارجي زده کوونکولپاره ستونزې رامنځ ته کوی اوله بله پلوه په خپله د ژبې د ویونکوله پاره د افهام او تفهیم لاره اغزنه کوی نوځکه باید دی ناکامی هڅی ته زړه ښه نه کړواوپه زور خپله ژبه تجرید او کړاومنه نه کړو.... ٨ (۸) د نتیجه په رشتیا سره یوه واقعي اوله علمي اصولو سره برابره نتیجه اخیستنه ده . د ژبې سوچه کول د کره پښتو لیکني نني لارویان هم په خوله غندي خو په عمل پرهماغه لار روان دي ، چي دوی یې تر بل هر چا دنه عملي توب له پاره ډېرڅه ويلي دي .

لکه ددې بحث په سرکي چي تاسي ولوستل د ژبې سوچه توب له یوې خوا د نوروقوي ژبودوار داتوپه وړاندي یو عکس العمل دی چي تريوې اندازې یې د توجه کولوله پاره دمیري لارموندله کېږي . خوله بل پلوه یوه داسي ناکامه هڅه ده چي د ممکناتوپه ساحه کي ورته دنوک ایښوولوځای لاهم نشته . نود دغسي یوې غیر عملي پروژې له پاره نوکان ایستل چاته د کندهار د پښتنوهغه متل ورپه یادوي ، چي وایي:

عېث دارومردک دي ، چي په ولي ده ختی) ۹ . (

(۱) ارواښاد کانديد اکاډميسن محمد صدیق روڼی خوحتی د ظاهر شاه د پاچهۍ په سرکي پر پښتو ادبياتو باندي داروپايي افراطي ايډيالوژيو، الماني نيشنليزم (فاشيزم) اوشوروي کمونيزم ، سيوري ته اشاره کوي اوليکي چي دې ايډيالوژيو په ټولو هيوادوکې د افراطي يامعتدل نيشنليزم درامنځ ته کېدو امکانات برابرکړل . په افغانستان کې يومعتدل نيشنليزم مينځ ته راغی، چې عمده مضمون يې ملت پالنه ، د تاريخي مواريثو او عنعنودرناوی، حماسي ادب ، پرځان ويساوملی غرور و . ١٠ (١٠)

(وگ: د پښتو ادبياتو تاريخ – معاصره دوره – ۸۵ مخ)

۲ (طلوع افغان ۱۲ کال ۷۷۸ گڼه. دادوه اعلانونه ما پخپله په سرسره کتلي وه خواوس مي د سراج الاخبار کلکسيون ته لاس کورپ نه رسېږي اود طلوع افغان حواله مي د ښاغلي رفیع د ژبپالنه نومي کتاب – ۳۲ مخ څخه واخيستله .

۳ ((یوازنی پښتو) په ۱۳۰۱ ش کال کي د (مرکه د پښتو) له خوا د پوهني وزارت په مطبعه کي خپور سو. د کتاب ټول مخونه ۱۵۲ ښوول سوي دي چي په سرکي يې خادم العلماء مولوي عبدالواسع قندهاري سريزه کښلې ده . (وگ : ژبپالنه – ۲۵ مخ)

۴ (وگ: د افغان یاد – د علامه حبيبي مقاله – ۹ مخ

۵(پالوال — معیاري ژبه — ۷۸ ، ۷۹ ، ۹۰ مخونه

۶(ژبپالنه — ۴۳ مخ .

ما(هوتک) چي کله دلولی احمدشاه بابادېوان له څوخطي اوچاپي نسخوڅخه ترتیبأوه ، پردغه رازلاسوهنو اودلغاتوپرترجموباندې پېښې سوم اوزمأپه نزدمي لاسوهلي ځأیونه په نوي متن کي وانه خيستل . د هغولاسوهنو یوڅومثاله دادې :

دلفریبه — زړه فریبه

شکرلبه — خوړشونډې

پریرویه — پري مخه

دامنگیره — لمن گیره

موی کمره — ملاوینسته

(۲) وگ : دلولی احمدشاه بابادېوان — ۱۳۷۸ش = ۱۹۹۹ع کال چاپ

۷(ژبپالنه — ۳۶ مخ

۸(هماغه کتاب — ۳۶ مخ . نقل قول کټ مټ رانقل سوی دی.

۹(ده ختی دکندهارښارپه جنوب کي دیوه کلي نوم دی. دامتل ځیني کسان په دې ډول هم وایي : * عبث دارومردک دي ، فتح خان یې ډزوي.

په خوله کرلې تصفیه په زړه منلی سوچه توب

دپیوریزم په باب تاسي په تیروپانوکي ښه پوره تفصیلي بیان ولووست اودهغه دغه عملي توب اوتاواني توب په باب موهم نظرونه ترنظر تېر کرل چي اتفاق ته په نزدې اکثریت ټولوپوهانوورسره خپل مخالفت څرگندکړی دی . خو په عمل کي دپیوریزم له کرني سره سره د پښتوژبي دسوچه تابه بازار ښه توددی . ددې مسئلې دښه څرگندتیاله پاره به زه یوڅه شاته ولاړسم اودژبي له پاره به دنوووجوړونوپرسابقه یوواربیامروړوکړم .

علامه محمودطرزي چي دافغاني ژبو(فارسي اوپښتو) دسوچه تابه له لومړیوپلویانوڅخه و ، په دې برخه کي لیکي : * ... به فکرعاجزانۀ خود ما ، یگانه وظیفه انجمن عالی معارف بایداصلاح وترقی وتعلیم زبان وطنی وملتی افغانی

باشد، ازارباب علم ودانش این زبان یک گروپ مخصوص تشکیل یافته کتابهای تعلیمه ضروری لازمی آموختن آنرا تدوین و حاضر باید کرد. حتی برای تطبیق دادن کلمات فنی و صنعتی و اختراعات جدیدی که نامهای آن در زبان افغانی غیر معروف است، کلمات مناسب و نامهای متناسب به زبان افغانی پیدا باید کرد و هر قدر اصلاح و ترقی که لازم است در آنباب اجراء باید کرد^۱. (۱) محمود طرزي د(فني اوسنعتي کلماتو اونوواختراعاتو) له پاره دمناسبواو متناسبو کلمودپیدا کولوسپارښتنه کوي . په (پیدا کولو) کي دکلماتو پلټنه اوجوړونه دواړه راتلای سي . خودی دا کلمات مشخص کوي اود نوولغاتودپیدا کولواړتیا یوازي په (فني، صنعتي او داختراعاتو) په برخه کي رامحدودوي .

علامه عبدالحی حبیبی هم، چي په طلوع افغان کي (دپښتودعلمي اصطلاحاتویانولغاتووضع) ترسریک لاندې ددغه کار اصول بیان کړي دي، په هغوکي یې^۲ دپښتوسوچه لغاتوپلټنه اودلغاتووضع^۳ دجلامادوپه توگه ټاکلي دي . دنوولغاتووضع کول یې یوازي په تخنیکي، صنعتي او علمي برخه کي سرته رسولې دي لکه ټیلگراف (لیرلیک)، فوتوگراف (بشرلیک)، فونوگراف (ږغ لیک) اونور، چي ښې ډېرې نمونې یې په ژبپالنه ۷۰، ۷۱ مخونوکي دطلوع افغان اخبار په حواله رانقل سوي دي . گویا دعلامه حبیبی سپارښتنه هم پرفني او تخنیکي نومونوباندې تکیه درلوده . لروپښتنوهم خپلي جوړوني ساینسي څانگي ته متوجه کړي دي .

ښاغلي رفیع هم په شاعرانه ژبه باندي دساینسي علومود اصطلاحاتوله پاره دنومونوټاکل لازم گڼلې دي . دی لیکي :^۴ دساینس او تخنیک له پرمختگ سره دنړۍ په وړاندي تللو هیوادوکي هره ورځ نوی – نوی ساینسی زېږېدنی کیږی اوپه هره زیږېدنه دهمغه هیواد دژبی یونوم ایښودل کیږی اوبیادعلم نوی پیغله له خپل نامه سره بل هیوادته ودیږی او هلته میشتیږی . که وروسته پاتی هیوادوژبی پټه خوله پاتی شی اوپه دی نوی ناوی نوم کیږدی نوددی ناویانوسلسله خواوړده ده اوکله چي ددی هیوادخلک سترگی غړوی گوری به چی ددوی دژبی ټول انگړ به دپرمختللیو هیوادونوراغلیوساینسی، تخنیکي اونوومنځ ته راغلوناویونیولی وی اواصلی ژبی ته به یوازی چوکاټ اوچار دیوالی وړپاتی وی^۵ ۲)

دښاغلي رفیع له بیان هه دا خبره واضح څرگندیږي چي ساینسي او تخنیکي^۶ ناویانو ته باید نومونه کښېښوول سي . اودپوهاند دوکتور زیار صاحب هغه نظربه بیاراورم، چي وړاندي مي هم رانقل کړی و . دی لیکي:

نوي جوړونه باید په علمی، تخنیکي، مدنی، اداري اوداسی نورو مفاهیمو پوری تړلی وی چی زموږ فکري او کلتوری زیږنده نه وي، لکه ژبپوهنه (لینگویستیک)، ټولنپوهنه (سوسیولوجی)، پوهنتون (یونیورسټی)، څارندوی (سکوټ او پولیس)، توغندي دراکت او وړکتون دکودکستان لپاره . مگر که سوکړک یاسوړسک ته د جوارو ډوډۍ نوم وټاکو، یوه بې ځایه ټاکنه به وي .^۷ ۳) بل ځای وایي چي ساده وییونه په مصنوعي توگه جوړول غیر اصولي کار دی). ۴)

خوپه عمل کي چي گورو خبره بالکل له جلوه وتلې ده . حتی د کتاب ، قلم ، دېوان ، شعر ، شاعر او په سوونوروپه ژبه کي دودسوي لغتوته لگيادي ، نومونه جوړيږي . دپنسل له پاره يې دپښتومرکې (وچکښی ، وچکښی) بیرته ژوندی کړ . په ژبه کي رنځوراوناروغ سته او عام دئ خو دوی (رنځمن) ورته راوايست ، سرانې (دحريص په معنا) په لهجوکي پروت دئ خودوی (اسويلاند) ورته اختراع کړ ، په ژبه کي تللې سته او عام دئ خودوی ورته (ډډون) جوړکړ ، په ژبه کي طبيعت ددخیل لغت په توگه دوولس پېړۍ ژوندکړی دئ خودوی ورته (پنځون) وموند ، په ژبه کي بلبل له زروکلوراهيسي سندري وايي خودوی ورته (ډانگ لکۍ) پيدا کړ اوڅه موده وروسته يې بياهمدغه ډانگ لکۍ د (ډاينازاروس) له پاروتاکه (۵). نه پوهېږم چي دبلبل اودغه ماقبل التاريخ حيوان ترمنځ کوم ورته والی سته ؟ په ژبه کي ښکلی ، ښايسته سته خونه پوهېږم دوی ورته (بڼاو) له کومه کړ ، په ژبه کي نياودعدل اوانصاف په معنا رواج موندلی دئ خودوی ورته (سماو) راوايست ، په ژبه کي خېتو ، خېتورسته خودوی ورته (شنازگېډی) توليدکړ ، په ژبه کي پاسپورټ سته او عام دئ خودوی ورته (لارلیک) وزېراوه ، په ژبه کي (کرښپل) سته خودوی ورته (پښه خاپونه ، پښوخاپونه) وضع کړ (۶)، (غونۍ) په ژبه کي ژوندی لغت دئ خودوی ورته (بنگن) راوايست (۷)، (کتابتون) جوړسوی دئ خو دوهم وارورته (کتاب خونه) جوړسواوهغه هم دپارسی ټکي په ټکي ترجمه (۸)، (بدلون) پخوا جوړسوی و، نو(ونجون) ته څه اړتياوه ؟، د(بېکسۍ) پرځای ټکي په ټکي ترجمې (بېڅوکتيا) ته څه ضرورت و؟.

ځينو ډېروپې خونديو اوپټخو ترجمه سوو لغاتوته خوزه بيخي حيران پاته يم ، چي ددې ضرورت څه و . لکه (اوسپنکښی) د (آهن ربا) له پاره ، (کوډلوی) د(جادوگر) ، (کوډگر) له پاره ، (ړنده مړه) د (کورموش) له پاره ، (پلغت) د(چاپک) له پاره (۹). ددې وروستي لغت له پاره خوپه ژبه کي (چټک) لغت سته ، نه پوهېږم چي هغه ته يې ولي چته اوښتې ده . موږدېځ دبلي اوشرنگ سوتي له پېغوره لاخلاص سوي نه يو چي دابل سرباری هم پرولوبداوداواردمعيارپه نامه !

پوهاند دوکتور زيارصاحب وايي چي نړېوېزونه يانړيوال ويونه (انټرنېشنلزمونه) لکه راډيو ، تلویزيون ، تيلگراف ، ياتېلگرام ، تېلي فوټو ، تېلي ټايپ ، تېليفون ، اکسري يالايزر(ورانگې) کمپيوټر ، ډاکټر ، اکسيجن ، هايډروجن ، نايټروجن ، الکټرون ، نايټرون ، پوزيټرون ... ياځانگړي جغرافيايي نومونه اوياپه زرگونو کېميایو او درملی نومونه ... دنړۍ په زياتروعلمي ژبوکې له يوڅه جوليز(شکلي) اډاپټېشن (راخپلوني) سره يورازدودلري ، په نيولو جيزم کې راگډول بياهم دپيوريزم په ماناخيستل کېږي ... (۱۰)يعني نوي لغاتونه ورته مه جوړوئ . خوتردغه سپارښتني دوې کرښي وروسته بيا وايي چي که څه هم په عربي ، تورکي ، پارسی ، هندي کي نن سباډېر انټرنېشنلېزمونه راژباړل شوي دي يعني که موچم ورته جوړسو، ژباړئ يې . داچي تراوسه دغو نړيوالونومونوته نوي کلمات جوړسوي نه دي ، دچا خبره په چم يې نه پوهېږي چي څرنگه لارورته ومومي . دمثال په توگه اکسيجن ته به څه رازنوم جوړکړي ؟ پارسي ژبي وايي ترک عادت موجب مرض است په ژبه کي اوبتل سته او عام سوی دئ خوددوی زړه په سوړسوی نه دئ او(اوبډوب) يې هم ورته جوړکړ ، په ژبه ، ادب اوفولکلورکي زرگرسته خودوی ورته (زړپښ) وزېراوه ، په ژبه کي ترينگلی د(عبوس ، پيشانی ترش) له پاره سته اوقاموسوهم اخيستی دئ خودوی ورته (اړپه اوربوز) وزېراوه .

یوځای وایوچي بین المللي تخنیکي نومونه به پر خپل حال پرېږدو خو بیرته خپله خبره اخلاو اوتیلفون ته (غږون) ، تلویزیون ته (لروینون) اوتیلگراف ته (لرلیگون) پېشنهادوو (۱۱). د مروجولغاتو د وژلو په کارکي هم سیالي ښه په زور روانه ده . د پېړیو پېړیو مروج لغات د معیار په فتواله رواجه لوېږي . ما په یوه بله لیکنه کي د دغولغاتو یوه ډېره کوچنوتې برخه داسي بیان کړې ده : زما د مشاهدې له مخي موږ په تېرو دوو درولسیزو کي (بډای) او (موږ) لغات په (شتمن) باندې تري تم کړل ، (یرغل) مو په (برید) له منځه یووړ ، (ایلچي) مو په (استازي) ورک کړ ، (جنگ) مو په (جگړه) وواهه ، (وطن) مو په (هیواد) نېستي کړ ، (غولی) مو په (انگر) پایمال کړ ، (تاداو) مو په (بنسټ) له بېخه وکیني ، (رېږه) مو په (ستونزه) پسي واخیستله ، (لیکه) مو په (کرښه) پاکه کړه ، (کوچنیواله) مو په (ورکتوب) ووژله ، (جنگیالی) مو په (جگړه مار) ښخ کړ ، (اخته) (بوخت) او (مشغول) مو په (لگیا) ایش کړل ، (تلانښ) مو په (هڅه) نفی کړ ، (کږنه) مو په (غندنه) محوه کړه ، (نجلۍ) مو په (جنۍ) تر پښولاندې کړه ، (کرار) مو په (ورو) وخوړ ، (په) مو د (پر) په فتوامسخته کړ اول لگیا یو دمسخه کولو او محوه کولو د ابهر پسي پالو او په ځان نه پوهېږو چي دخپلي ژبي لغوي زېرمه مو د چونگښو د هغه منگوتې په شان گرزولې ده چي (یوه وراچوو ، دوې بیرته ځني غورځي) . دالیست که پسي راواخلم ، خبره بل کتاب ته رسیږي . زه پوښتنه کوم چي تصفیه اوسوچه توب (purism) لکۍ لري ، ښکرلري ، څه لري ؟ دغه جریان چي اوس روان دی ، تاسي چي هرڅه نوم پراېږدئ ، خودا کټ مټ او په مطلق ډول تصفیه ده . او تر ټولوبیا د خواشینۍ خبره داده چي که چاپه لیکنه کي دغه جریان تعقیب نه کړ ، لیکنه یې ناکره ، لهجوي ، سیمه ییزه اونورا ونور بلله کیږي .

زیار صاحب هم وایي چي هرڅوک باید لغات جوړنه کړي . ډاکټر پالوال هم دغه کار په صلاحیت پوري تړي زما چيني هم د همدې بابته دي چي اوس په دې ژبني سرطان (cancer) هرڅوک اخته دي د صلاحیت والاو جوړوني اود بې صلاحیتو د اسره بېلېږي نه . د نیولو گیزم دنده که افرادو ته پاته سوه ، که صلاحیت والاوه ، که بې صلاحیته ، خبره انارشیزم ته رسیږي اورسېدلې هم ده .

څه موده وړاندې مي په یوه مجله کي دیوه متوفی مشر حقدار له خولې داسي ولوستل چي که دوزیر صاحب محمد گل خان وس رسېدلی د ټول افغانستان دخلکونومونه یې هم پښتوکول (۱۲۱) دلیکني له خوند او شخوند څخه څوک پوهېدلای سوای چي د ژبي د تصفیې اشتها لا تر اوسه هم ښه پوره موجوده ده او همداذهنیت اوس هم د الفاظو تر پردې لاندې دکره لیکنۍ پښتوپه نامه پالل کېږي . په دغه شان روحیه باندې یوې ژبي ته انکشاف ورکول دیوویشتمي پېړۍ له انکشافاتو سره جدي تناقض لري ځکه په دغه پېړۍ کي دنړۍ ژبي تر بل هر وخت زیاتي یوه په بله ننوتلي دي .

موږ ته زیاتره ویل کېږي چي دنړیوالو علمي اوفني اوسیاسي ترمینالوجۍ سیلاب ته که لاس ترزنه کښېنو ، ژبه راڅخه لاندې کوي . دا حقیقت زه هم منم . خودنوولغاتو او په ژبه کي داخیل سوواو مروجو لغتو برید باید وټاکل سي . که دا کارونه سي ، نوچي بیاپرديارلس لیکي (۱۲) لاس راسره کښېږدئ ، بیا هم ددغي اوسنۍ چاري نوم ترتصفی په

هاخواېل څه نه سي کېدلای اوله دې منحرف جريان سره به دمخالفت آواز دسور تر شپېلۍ پوري روان وي . که هرڅومره ددې اوسنۍ ژبنۍ بخولي مخالفين ځانساتي، لنداڼدي، مرتجعين وبلل سي اوحتی ښکځل (کنځاوي) ورته وسي بيا به هم هغوی دگاليله په شان پر مخکې باندې د توبې ايستلو پړوخت لاهم ووايي چي په دغه ژبه د افهام او تفهيم عمليه سرته نسي رسېدلای. له دغه راز نشراتو څخه لوستونکي سمه استفاده نسي کولای . داپښتو پسې عامېري اوخلک ځني خوا توري کېږي . ددې چاره په کارده اوهمدانن يې په کارده. د پېرياناڼودې ژبي په پښتنوکي درزونه واچول ، ددې کارله پاره فکر کول په کاردي ، دا درز پراخېږي او چاره يې په دې نه کېږي چي ووايو :

١٠ کاروان به تيرېږي اوسپي به غيږي ١٤ . دپښتو ژوند د پښتانه له ژوند سره تړلی دی ، نه له نيولو گيزمونو سره . که خدای مه کړه پښتون مړسو، پښتو او نيولو گيزمونه دواړه ورسره مري . په نيولو گيزمونو باندې دپښتو ژوند نه راگرزي . ديوې شېبې له پاره يې فرض کړئ چي په پښتو ژبه کي يولغت لاهم پردی نسته مگرکه پښتون همداسي شپون او عسکرو او روزي يې د شپنيتوب اوځان وژني له لاري مقرر وي ، دغه خالصه ژبه به يې کوم درد ور دواکړي ؟ ښاغلی پوهاند حسن کاډر د خپلوتاريخي څېړنوپه پای کي دې نتيجه ته رسېدلې دی ، چي : پښتو چي بيرته پاتې ده او علمي شوی نده د ژبي د څنگه والی له امله نده ، بيرته پاتې توب يې دپښتنوله لاسه دی . ددوی بيرته پاتې توب د پښتوبيرته پاتې توب شوی دی ١٥ نو پر پښتو او پښتنو بايد زړه وسوځل سي . دشهرت ، دنامه ، د عقدو له پاره بايد ژبه قرباني نه سي . دغه اندېښني دي، چي په ما يې دا کتابگوټی وکښ .

اوس په ځينو ليکنو او مرکوکي د نيو لوگيز مونوپر % ٢٥ باندې ټينگار کېږي . زه تاسي ټولو درنولو ستونکو ته واک درکوم چي که مو هروخت دغه فيصدي په عمل کي تطبيق وموندله ، زما دا کتاب په هماغه ورځ په اورکي وسوځي چي نور يې څوک ونه لولي . ځکه زما ارمان به ختلی وي اونور به د پښتو ژبي له بابت د اندېښنو ځای راته پاته نه وي .

دکره ليکنۍ پښتوله نني بهر څخه داسي نخښي اونښانې ليدلي کېږي چي دا خوځښت په نهايت کي په يوې لهجې باندې دنورودنفي کولوله پاره دی . زه به ډېرخوښ سم چي که دپښتويوه لهجه د ژبني انکشاف هغه حالت ته ورسېږي چي ټول پښتانه يې هم وليکي اوهم يې ووايي . دا که زمال هجه وي، که دبل ، که دهابل، ماته مهمه نه ده . مگر دا کار د پېړيو دی او بايد په طبيعي توگه لکه په فارسي او نورو ژبو کي چي راغلی دی، عملي سي. نه د اوسنيو ژبنيو ماجراجوييوله لاري.

(١) ژبپالنه — ٦٤، ٦٣ مخونه دمقالات محمود طرزی ٧٧٤٤ مخ اوسراج الاخبار په حواله

(٢) ژبپالنه — ٧٥ مخ

(٣) (ويي پوهنه — ٢٤، ٢٥ مخونه. نقل قول کټ مټ رانقل سو

(٤) (پښتو — پښتانه ٣١٢ مخ

۵(زیار- دښتوژبې دودې اړتیا ولارې چارې — ۹۷ مخ

۶(زیار، پښتو پښتانه ۲۰۷ مخ

۷(وېي پوهنه ۱۲۱ مخ

۸(وېي پوهنه ۴ مخ

۹(وگ: وېي پوهنه ۲۸۸ — ۲۹۰ مخونه

۱۰(دښتوژبې دودې لارې او چارې — ۹۹ مخ

۱۱(وېي پوهنه — ۶۰ مخ

۱۲(ورځ مجله — شپږم کال ، ۳ — ۴ گڼه — ۱۰ مخ ۱۳۸۴ ش

۱۳(په کندهارکي دديارلس ليکي اصطلاح دقرآن عظيم له پاره کارېږي. په نورو سيمو کې به هم رواج لري .

۱۴(وگ: استاد زیار د پښتني فرهنگ يوځلاند ستوری — ۱۵۵ مخ — ۱۳۷۲ ش

۱۵(آئينه افغانستان مجله — ۱۰۴ مسلسل گڼه — ۵۴ مخ — میزان ۱۳۵۸ ، اکتوبر ۲۰۰۶

پښتونپولوگيزم ژبنی اړتيا ده که سياسي تقليد؟

په يوه ژبه کې چې دنړيوالو پرمختياوو او ساينسي و تخنيکي انکشافاتو او اختراعاتو له اسيتته دنوولغاتو د جوړونې اړتيا منځ ته راسي اودې کارته نيوگلوبيزمونه استخدام سي ، معنا يې داده چې دا ژبه اوس هغو حوا د ثو ته ځان تياروي چې پرنوروتېرسوې او پر دې اوس راغلي دينه ددې پرځنگ هره ژبه چې دخپل انکشاف په بهر کې داسي ځای ته ورسېږي چې نورو ورته دنيولوگيزمونو اړتيا محسوسه سي ، معنا يې داده چې دې ژبې دانکشاف نور پراوونه وهلي دي او ويونکي يې هم دفرهنگي سطح په يوه داسي مرحله کې واقع دي چې نور ټول کارونه سرته رسېدلي دي ، اوس نودژبې دسره کېدو وار رسېدلی دی . په دغه وخت کې که دمعياريت اوکره ژبې خبره رامنځ ته سي ، څرنگه چې له حالاتو سره موافق شعار دی ، نه به پرچا بدولگېږي اونه به مخالفت ورسره وکړي . خوکه دمعياريت هڅه دسياسي سياليو زېږنده وي ، دانودژبنی اړتيا له مخي نه بلکې دنوروانگېزوپرېنارامنځ ته سوی تلابن دی او هغه څوک چې نه غواړي په دغه انگېزوباندي خپله ژبه ولري ، يادغه سياسي سيالی ورته دسياست دمداريانو سرکسونه ثابت سوي وي ، نوطبيعي ده چې لومړی خوله دې لوبي سره ځوني نه غورځوي اوکه ډېره درنه پرتما مه سوه نوپې بيا په مخالفت کې درېږي .

ماچي به د پښتو ژبې د کره توب له پاره دهغو تاریخې سوابق او اوسنۍ هڅې له ځانه سره څېړلې ، نو د چا خبره شپږم حس به راته ویل چې په دې هلوځلو کې تر ژبنۍ اړتیا نور مسایل ډېر د خپل دي . د دې نورو مسایلو پریوه برخه باندې زه د (سوچه توب) په بحث کې رغېدلی یم . پوهاند زیار صاحب اوس پخپله یوه مرکه کې زما پر دغه گومان باندې د یقین ټاپه ووهله چې زموږ نوي جوړونې له پارسي سره د سیالۍ اود هغې په تقلید راپیل سوي دي . دی وایي : پارسي چې زموږ ورسره یوه رغنده سیالي روانه ده ، هیڅوک په نظر کې نه نیسي ، که پارسیوان زموږ سره منفي سیالي کوي ، موږ ورسره رغنده سیالي کوو .

تاسو د پارسي پخواني اواوسنۍ متن وگورئ چې هرڅومره یې پارسي قوي وي ، تاسو به ووينئ چې څومره مخته تللې ده ، په پارسي کې څومره نوي ټکي راغلي دي ؟ نو د انبوکه یوازي پرېښتوده ؟ (۱) ماته د حیرانۍ ځای دادی چې استاد له ټول ژبني اکاډمیت سره څرنگه د دغې سیاسي لوبې په دام کې کښېوتلی دی او نورو ته یې لاتوصیه هم کوي . د دغې سیالۍ د سالمیت ذمه څوک تر پایه پوري وهلاي سي . څرنگه امکان لري چې پارسیوان دي د دوی په وینا ، منفي سیالۍ کوي او پښتون دي بیا ورسره سالمه سیالي وکړي . داسیالي له لویه سره پر منفي تمایلاتو راپیل سوې ده او یوه کرغېرنه لوبه ده چې دوخت غیر ملي حکومتو پښتون او پارسیوان دواړه پکښې سټ کړي دي .

زما په فکر خوهره ژبه د انکشاف او پرمختگ په لار کې خپل موقعیتونه او خپلي درجې لري . دنورو ژبو په پرتله یې د انکشاف سرعت هم توپیر لري ، ژبنۍ اړتیاوې یې هم ځله بیلې وي . پښتوله بده مرغه اوس لاهم د خوشحال خان خټک خبره بکره پرته ده . د دغه واقعیت په لیدلو ، کتلو او منلو باندې باید هیڅ پښتون نه د حقارت احساس وکړي او نه هم د خپلې ژبې دنیمگړتیا . دارواښاد نومیالي خبره پښتو د ژبې په حیث نه ترچاپاته ده او نه ترچاپزاته ده . (۲) لکه په انسانانو کې چې زور او وړ سته ، په ژبو کې هم سته . دسیالۍ په وجه په ژبه کې بدلونونه راوستل ترگټه تاوان ډېر پېښوي . داسیالي هغه ناوړه دودو دستورته ورته ده لکه ځیني کسان چې له خپلو تربروسره دسیالۍ په انګېزه خپل نابالغ زوی ته واده وروکړي اود خپل ماشوم زوی ژوندله خورا ډېرو د ننگلو سره مخامخ کړي . وایي شرمښکۍ له ماره سره غزېده ، پرمخ دوه ځایه سوه . داراز سیالۍ ته ځوان مغزونه د خپل طبیعي جوش وخورش او احساساتي جذبوله امله خورازیات آماده دي او ډېر ژر په دغه راز دامونو کې لوېږي . دسرې سینې درلوونکي مسن پوهان هیڅکله باید ځوانان دغه راز بازاری لوبوته تشویق نه کړي .

پارسي ژبه په دې پرمخ نه ده تللې چې نوي لغاتونه یې جوړکړي دي . پارسي په دې وړاندې ده چې ضرورت ژبه ده ، د دربار ژبه وه او ده ، د علم ژبه ده ، ویونکي یې پخپله د تعلیم اوسیاست پرمیدان تر پښتنو وړاندې دي . پېړۍ پېړۍ ورته دهند ، ایران ، ماوراءالنهر او افغانستان پاچهان او د دربار وکارکړی دی . دې ژبې چې نیولو گیزم ته مخه لاکړې نه وه ، هم پرمختللې ژبه وه . تر عربي ژبې وروسته د منطقې د علم ، د سیاست ، د ادب او تجارت ژبه وه . د پارسي د پرمختگ دلایل باید د هغې په ویونکو کې ولټول سي نه په لغاتو کې . له بلي خوا د پارسي ژبې خپل پوهان بیا په دې عقیده دي چې د دې ژبې د بریالیتوب یو علت دادی چې د ډېرو ژبولغات یې پخپل ځان کې هضم کړي دي

اودژبي دروازه يې دنوروژبوپرمخ تړلې نه ده . ارواښادپوهاند دوكتور عبدالاحمدجاويد په دې برخه كي وايي چي په فارسي ژبه كي ددخيلو كلماتودښووني له پاره به تاسي صبحانه (سباناري) ته دعوت كړم . ميزپرتگالي كلمه ده (۳)، چاينك چينايي ، فاشق توركي ، صندلي عربي ، نعلبكي عربي ده . اوپه پای كي په ظريفه لهجه وايي* ما مي مانيم ونان خشك* . مراديې دادئ چي يوازي (نان) فارسي كلمه ده نور يې ټولي دخيلي دي اوله نوروژبوخه اخيستل سوي دي . (۴) ارواښاد دې كلماتوته په كركه نه گوري بلكي داد پارسي ژبي په كمالونوكي راوړي چي څرنگه يې دنوروژبولغات پخپل ځان كي حل كړي اوخپلي ژبي ته يې دافادې وسايل پرېمانه كړي دي . زمورپوهان بياتراوبودمخه گاولي كاږي اووايي ، مورلغتونو ځكه جوړوو، چي* كه سباددهقان لمسي او كپروسي تعليم كوي د هغه لپاره (به) اسانه وي* . ته دبزگرزوي ته دتعليم زمينه برابره كړه ، بيا دپښتوتعليم زمينه ورته مساعده كړه ، ژبه يې خير دئ سوچه دي نه وي ؟ دسبادبزرگر دزوي غم به خورو خپل اوسني زامن موله خپلي ژبي څخه خواتوري كړل . مور يې چي كومه ژبه ورزده كړې ده اوده ته ترهرڅه گرانه ده ، هغه اوس په كتاب كي نسي موندلای . دكتاب ژبه ده ته د يوې خارجي ژبي دزده كولوپه شان ستونزي لري . طبيعي ده چي وخت تردې په بلي قوي ژبي (انگرېزي ، اردو، فارسي اونورو) مصرفوي ځكه په هغه ژبويې هم اړتيارفع كيږي اوهم يې په زده كړه كي تردغي نوي پښتومشكلات لږدي . له يوچاسره مي په دې برخه كي بحث كاوه ، را ته وې ويل : ژبه متخصصينوته پرېږده ، چي هغه يې سمباله كړي . په جواب كي مي ورته وويل : ماخو په هغو نامرادوباندي ډېري هديرې ډكي ليدلي دي ، چي دمتخصصو ډاكټرانو په نسخويې زني ورتړلي سوي وې . دمتخصص سهوه دمرگي گولي ده اوبس .

(۱) ښكلامجله — ۴ كال، ۳ گڼه ۵۱ مخ

(۲) دپښتنودټولنيزتاريخ مبادي — ۱۰۹ مخ

(۳) (دده په نظر په فارسي كي (ميز) دمېلمه په معنا دئ اوپه مثال كي يې (ميزبان) راوړی دئ.

(۴) (كه زماحافظې غلطې نه وي كړې ، دامقاله په اميدجريده كي نشرسوې وه . ما يې يادونه په يوه بله مقاله كي پخواهم كړې وه اوتاسي به يې په ضميمه كي ولولئ . له تكراره يې بخښنه غواړم.

نظري معيار عملي گډوډي

ژبپوهان وايي دژبني معيار ټاكلوله پاره اتاريتي (authority) په كارده . اتاريتي دوې خواوي لري . يوه يې دعلم اوصلاحيات خواده چي په ژبپوهانوډله لري او بله يې اجرائيوي اړخ دئ، چي په دولت يا اكاډميكو ټولنواړه لري . ژبپوهان علمي اړخ څيري اودولت يانور اكاډميك سازمانونه يې دترويج له پاره قانونيت ورتسجيلوي .

د پښتو په معياريت کي د دې دواړو خواوو خلا محسوس ده . د صلاحيت په برخه کي پوهاند زيار صاحب هيچاته غاړه نه ده ايښې . نه الهام ته ، نه ترې ته ، نه پالوال ته ، نه شپون ته ، نه ستوروته ، نه پښتو ټولني او اکاډيمي ته . ارواښاد الهام ورڅخه دوستانه گيله کوي او ليکي چي ... که څه هم زيار موږ د ترې په شمول د تاريخي — مقايسي ژبپوهني متخصصان نه گڼي اوښايي چي رښتيا به وايي (۱) . گويا د معيار په برخه کي يوازي د دوی خپل نظر معياري دئ . اود اجرائيوي صلاحيت خلا خوپه دغو کلونو چي کي دا خوځښت راپيل سوی دئ ، په ټوله معنا بيخي محسوسه ده . خلا خو پر لور لار پرېږدي ، په دغو تېرو دېرشو کلونو کي خود خلقي او پرچمي دولتونه شمول ټول دولتي نظام د پښتو او پښتنو پر ضد ولاړو . (۲)

ددغه شان دوگانه خلاوو په موجوديت کي ديوه خوځښت قانونيت او اغېزمنتوب پخپله تر پوښتني لاندې راځي . اود همدې عامل نتيجه ده چي دغه خوځښت تردوو درو ملاتړلو پلويانو زيات نورونه موندل .

دا چي اوس دنوولغاتوپه اعتياد اخته کسان دخوځښت په پلويانو کي شمېرل کېږي اوبيا دهغوله مخي دا حرکت دېرې لوړپوړته رسېدلی گڼل کېږي ، يوه ذهني نتيجه گيري ده چي داستنادپايه يې پرواقيتونو ولاړه نه ده . حقيقت دادئ چي ددغه خوځښت له امله يوه نوې ژبه يا لهجه دتکوين په حال کي ده . تاسي دالاندې گډوډيوته ځيرسئ چي ديوه خوځښت تردېرش کلن فعاليت او برې ته تر رسېدو وروسته ! په هغونشراتو کي موجودي دي ، چي دکره ليکني له بهير سره په يوه يابل دليل ځان تړلی گڼي .

(۱) پښتو او پښتانه ته د الهام سريزه — پنځم مخ

(۲) زيار صاحب په هغه خصمانه چلند ډېر ښه خبردئ چي زموږ سره دباخترازانس دپښتو خبرونوپه رياست کي د دولتي مقاماتوله خوا کېږي .

د (په) او (پر) گډوډي

دغه دوه سربلونه (prepositions) دپښتوپه ځينولهجو کي سره گډېږي اويوډبل پرځای يې په ناسمه توگه کاروي . په دغولهجو کي (په پښتوليکل) او (پرپښتوليکل) نسي سره بېلېدلای . په داسي حال کي چي دادوې خبري جلا جلامعناوي لري . په (پښتوليکل) معنا دليکني ژبه پښتوده او (پرپښتوليکل) معنادليکني موضوع پښتوده . د پوهاند زيار صاحب په عقیده له کندهاري اوتاريخي ادبي پښتوپرته نور زياتره گډودونه (په) او (پر) سره گډوي (۱) له تاريخي ادبي پښتو څخه يې مراد دکلاسيکوشاعرانو پښتوده . حقيقت هم دادئ چي په کندهاري گډودو کي ددغودووسر بلونواستعمال ديوه نالوستي شخص څخه هم نه غلط کېږي . دوی (په خره سپور) هيڅکله هم نه وايي . په داسي حال کي د (په) دغه شان استعمال په نورولهجو کي عام دئ . (۲)

پوهاند زیار صاحب په ویې پوهنه کې ددغوسر بلونودسم استعمال ټول موارد راوړي دي چې په یوه برخه کې زه دداسې یوه پښتانه په توګه چې دپوهاند دوکتور زیار صاحب دڅېړنې په تاییدمې ددغوسر بلونوسم استعمال دموړله غېږي څخه زده کړې دي ، موافق نه یــــم اوهــــغه (پلانی پرکوم کال مړدئ)، په دې برخه کې باید(په کوم کال کې مړدئ) کره شکل وي ځکه زما دڅېړنې له مخې په دغه مشخصه برخه کې د کندهاري ګرډود استعمال دانګرېزي ژبې له (in) او (on) سره خوله په خوله برابر دی . په انګرېزي ژبه کې هم (in 2006) کره دی او (on 2006) ناسم .

ارواښاد علامه رشاد(رح) په دې برخه کې دګوربت مجلې دلومړي کال په شپږمه ګڼه ، ۲۳ مخ کې داسې څرګندوني کړي دي : د(په) او (پر) ترمنځ توپیرسته . (پر) داستعلاتوری دی ، پرمېزباندي ، پرچوکۍ باندي کښېناست ، پرمېزيې کتاب کښېښود(۳)، پرمایې پورباندي دی او داسې نورد(پر) په کلمه باندي راځي او(په) دظرفیت او آلېت لپاره راځي (۴). مثلاً په لښته یې وواځه . دلته (په) دآلېت دنده اجراکوي . په کورکې دی ، په مکتب کې دی ، دلته دظرفیت مانا ورکوي . * اوکله چې مرکه چې د(په کال) او (پرکال) په برخه کې توضیحات ځنې غوښتي دي ، نوعلامه مرحوم ورته داسې جواب ورکړی دی : * ... که (کې) ور سره راسي باید(په) وکارول سي ولي هلته دظرف زمان مفهوم ورکول کېږي . ظرف پردوه ډوله دی ، یودزمان ظرف دی اوبل دمکان ظرف . په کورکې ، په مکتب کې داظرف مکان دی . په پسرلي کې داسې کېږي ، هغه وخت هغه دزمان ظرف دی، په کال کې داسې کېږي یاداسې وسول، داظرف مکان دی نوهلته دظرف مکان لپاره تر(پر)، (په) غوره ښکاري اوداستعلالپاره بیاتر (په) ، (پر) صحیح دی . ۰

د(په) او (پر) داستعمال له پاره ترسمي لارښووني وروسته ځینو لیکوالو دیوه غلط فارمول پیروي پیل کړه او هغه داچې که په دغو سربلونو پسې وروسته د(کې ، سره) اوستربل (postposition) کارېدی ، باید(په) ولیکل سي اوکنه نو(پر) سم دی . ددې فارمول غلطې په دې کې ده چې (په) کله کله په(په) آلي – (instrumental) حالت کې راځي اوهورې اوستربل نه ورسره ملګری کېږي . لکه (په لښته یې وواځه) . ددغه غلط فارمول پالونکي په داتېرمثال کې هم (پر) ځکه استعمالوي چې وایي وروسته اوستربل نه دی راغلی . نویې (پرلښته یې وواځه) ولیکي . د(په لښته یې وواځه) او(پرلښته یې وواځه) جملې دمعنا له مخې له مخکې تراسمانه پوري توپیرسره لري . (په لښته یې وواځه) معنا دوهلو وسیله یې (لښته) وه ، لرګی یاتوره یابل څه نه وه . (پرلښته یې وواځه) معنا دوهلوانګېزه یې لښته وه . ښایي وهلی یې په سوکانو، په لغتویا په لرګي وي خوجنجال یې پرلښته سره پېښ سو(۵) .

ددغه ناسم استعمال لیکوال د(شینیت) له معافیت څخه په ګټه اخیستنه باندي دخپل ځان لیکنه معیاري ګڼي اودنور وپرسومو مشورو غوږنه نیسي . په نتیجه کې یې دمعیار تر پردې لاندي یوه لویه ګډوډي رامنځ ته کړې ده اودښاغلي منلي خبره دمعیار محتسبانو هم غوږونه کاڼه اچولي دي . دې مثالوته ځیرسئ چې له (ورځ مجلې ۶ کال ، ۳۷ ګڼې) څخه اخیستل سوي دي:

ناسم — دالله دلوی اوعظیم ذات پر امر دنړۍ ټول مسلمانان دعبودیت ... ۰ (مخ)

سم — دالله دلوی اوعظیم ذات په امر دنړۍ ټول مسلمانان دعبودیت

ناسم — دهمدغه کال دشعبان په ۲۳ دپنجشنبې پر ورځ ۰ (هماغه مخ)

سم — دهمدغه کال دشعبان پر ۲۳ دپنجشنبې په ورځ ۰

ناسم — پر پښتني درنښت — اداره ۰ (مخ ۲)

سم — په پښتني درنښت — اداره.

ناسم — محمد گل خان مومند بآباد اخلاق و شخصیت پر لحاظ د سپېڅلي کرکټر ۰ (مخ ۹)

سم — محمد گل خان مومند بآباد اخلاق و شخصیت په لحاظ د سپېڅلي کرکټر

ناسم — سردار علي احمد جان ... کابل ته واستول شو او پرتوپ وويشتل شو ۰ (مخ ۱۰)

سم — سردار علي احمد جان ... کابل ته واستول شو او په توپ وويشتل شو . پرتوپ وويشتل شو معناداچي پرتوپ يې ودراره او په توپک يا بل څه يې وويشت . يابله معنا يې داسي کېدای سي چي دتوپ پر سر باندي يې ترمنځ شخړه سوه ، په نتيجه يې دهمدې شخړې له اسيته وويشت . خوپه توپ وويشتل شو، معناداچي دوژني وسيله يې توپ و. دتوپ مخي ته يې وتاړه او توپ ته اور ورکړ.

— ناسم ۰ دوزير صاحب زيات ناچاپ اثار يې ځان سره دچاپ پرهيلي ساتلي وه. ۰ (مخ ۱۱)

— سم — دوزير صاحب زيات ناچاپ اثار يې له ځان سره دچاپ په هيله ساتلي وه.

— ناسم — ... دپخوا پر خېر ... ۰ (مخ ۹۶)

سم — دپخوا په خېر

ناسم — ... په عوامو کښې پراستاد صاحب (رح) مشهورو، ۰ (مخ ۹۸)

سم — ... په عوامو کښې په استاذ صاحب (رح) مشهورو.

(پراستاد مشهورو) معناداچي تراستاد زيات مشهور. خو (په استاذ مشهور) و معناداچي دوهم نوم يې استاذ و، خلکو استاذ باله.

ناسم — ... پر امر بالمعروف لاس پورې کړو ۰ (مخ ۹۸)

سم — په امر باالمعروف لاس پورې کړو....

ناسم — په گل اغاښېزي ځان مرگي بریدشوی* (ټول افغان ویېپاڼه — ۳۱-۷-۲۰۰۶ ع)

سم — پر گل اغاښېزي ځان مرگي بریدشوی .

په گل اغاښېزي بریدشوی معناداچي گل اغاښېزي پخپله په ځان پوري بمونه تړلې وه . اوپر گل اغاښېزي بریدشوی معناداچي دبرید هدف گل اغاښېزي و، چي له منځه یې یوسي.

ناسم — ۱۳۶۶ لمریز کال پر کب میاشت* (ښکلامجله ۲ گڼه ۴ کال ۵۸ مخ)

سم — ۱۳۶۶ لمریز کال د کب په میاشت کي ، یا ۱۳۶۶ لمریز کال په کب میاشت کي دلته میاشت دزمان ظرف دی.

ناسم — دخپل مطبوعاتي کار له پیله راپر دېخوا....* (هماغه مجله هماغه گڼه ، ۵۹ مخ)

سم — دخپل مطبوعاتي کار دپیل راپه دېخوا....

ناسم — ۱۳۷۹ لمریز کال د تلې پر میاشت* (هماغه مجله ، هماغه گڼه ، هماغه مخ)

سم — ۱۳۷۹ لمریز کال د تلې په میاشت کي . دلته هم میاشت دزمان ظرف دی ، نه استعلا.

ناسم : که بومیان پکې پر لږه کي (اقلیت) واوړي ...* (پښتو، پښتانه ۲۳۱ مخ)

سم : که بومیان پکې په لږه کي (اقلیت) باندي بدل شي . پر لږه کي

اوبښتل معناداچي د بومیانو شمېر تر لږه کي زیاتېږي . اوبښتل د زیاتېدلو معنا ورکوي . په ۲۳۲ مخ کي بیاد ا تېروتنه سمه سوې ده .

ناسم : ... د قلم پر ژبه ترموډرارسولي دي . (پښتوتاج التواریخ — ج مخ)

سم : ... د قلم په ژبه ترموډرارسولي دي .

د قلم ژبه دلته آله ده . په آلي (instrumental) حالت کي د (په) استعمال صحیح دی.

ناسم : قضاوت پر لوستونکیواړه لري* (پورتنی اثر — ه مخ)

سم : قضاوت په لوستونکیواړه لري.

په پارسي کي هم په دغسي جمله کي (به) تر (بر) سم دی اود (به) پښتومعادل (په) دی .

ناسم: لس باروړونکي خره به مي تل پر غوجل ولارو... (هماغه اثر ۱۱۹ مخ)

سم: لس باروړونکي خره به مي په غوجل کي ولار وو....

خرپه غوجل کي ولاروي نه پر غوجل. غوجل دلته مکاني ظرف دئ اوپه ظرفي حالت کي (پر) استعمالول سم نه دي ، بلکي په in = يې کره شکل دئ. پراوځورولار وي* لا اسماليري ځکه هلته يورازاستعلايي حالت موجود دئ .

ناسم: ... پرلاندنيوژبوڅبري کولای شم اوليکونه يې هم لوستلای شم* (هماغه اثر ۳۱۷ مخ)

سم: په لاندنيوژبوڅبري کولای شم اوليکونه يې هم لوستلای شم. پر ژبوڅبري کولای سم يعني دنوموړوژبوپه باب معلومات ورکولای سم ، خوپه ژبوڅبري کولای سم معناداچي نوموړي ژبي مي زده دي.

ناسم: که چيرته دافغانستان دوگړوپاچادهغوی هم دين نه وي اوپه هغوی حکومت کوي... (هماغه اثر ۳۶۹ مخ)

سم: که چيرته دافغانستان دوگړوپاچادهغوی هم نه وي اوپر هغوی حکومت کوي.

(په هغوی حکومت کول) يعني دهغوی په واسطه حکومت کول اوپه دې صورت کي حکومت معنادافغانستان خلک. خو(پر هغوی حکومت کول) معناداميرله خوادافغانستان پرخلکو حکومت کيږي .

ناسم: ښار ترنيولوروسته يې هلته نوی ښار جوړول پيل کړل اوپر(سيم) ښاريې ونوماوه... (هماغه اثر ۱۲۴ مخ)

سم: ... دخوقندښار ترنيولوروسته يې هلته نوی ښار جوړول پيل کړل اوپه (سيم ښار) يې ونوماوه.

د(په) او(پر) داټول ناسم استعمالونه له ناسمي لارښووني څخه پېښ سوي دي . دليکونکي له پاره فارمول د(کي ، سره) سته والی اونه سته والی دئ اودې خبري پرناسمه لارروان کړی دئ .

دامثالونه دومره ډېر دي ،چي که ټول راوړم يوکتاب به ځني جوړسي . داورانی ټول دمعياريپه نامه ناکافي لارښوونوپېښ کړی دئ که يې له خپلي لهجې سره سم ليکلی وای ، ښايي دومره زياتي وړانی يې نه درلودلای. زه پرلهجه باندي اعتراض نه کوم . ماته پخپله لهجه کي هم ځيني گرامري وړانی راملومي دي . هروخت مې چي اړتيا احساس کړې ده ، بې پردې مي بيان کړي دي اودخپلي لهجې زلميوليکوالوته مي يې دسمولوسپارښتنه کړې ده . خودلته داورانی ناسمو لارښوونو منځ ته راوړی دئ . دغه ځای دئ چي زه وایم معيارپه فيصلو او فرمانو نسي عملي کېدلای اوکه عملي سي بياداسي دنگلې هم لري . معيار بايد دښوونځي له تاداوه تدريس اووړوښوول سي . داديوې ورځي ، يوې لسيزي اوپوه کال کارنه دئ په تېره بيادافغانانوپه دا اوسنۍ پاشلې ورځ کي چي دپښتونشرات يې په سلوکي نوي ترخپل هيواد دباندې سرته رسېږي . دمعياربېړۍ له اروپاخڅه نسي پرلار برابرېدلای

اومزله ته رسېدل يې هم نسلونه غواړي.

(۱) ويې پوهنه — ۴۷ مخ

(۲) په دې برخه کې زما او د ښاغلي استاد صميم صاحب ترمنځ يوه دوستانه ادبي مناقشه يووخت راغلې وه . ارواښاد عبدالجليل وجدي صاحب په دغه وخت کې په تورنټو کې و . ماته به يې پخپل ټول صداقت سره ويل ، چې د(په) او(پر) په دغه مباحثه يې سر نه خلاصېږي . علت يې داوچې دده په محيط کې هم ددغو سربلونوناسم استعمال عام واوده خپله مورنۍ زده کړې قاعده نه سواى هېرولای .

(۳) مرکه چې داستاد په ژبه کې تصرف کړى دى او داستاد خبرې يې په خپل زعم معياري کړي دي .

(۴) (په گوربت کې (عاليټ) راغلى دى چې دمرکه چې تېروتنه ده .

(۵) (وگ: لېمه مجله — کال — گڼه — مخ — ددې قلم ليکنه.

د مجهولي (ې) لاندې

دختيځې اولويديځې اوجنوب لويديځې لهجې ترمنځ دمجهولي (ې) داستعمال په برخه کې ښه پوره محسوس او دپاملرنې وړتوپيرونه سته . دې توپيرونه پاملرنه نه کول اوترسريې تېرول يابه يوه جرأتمندانه حکم سره گام ترارول او هيسته غورځول دپښتو ژبې په گټه کارنه دى . په پښتو پښويه (درېيم چاپ) کې راغلي دي چې سويل — لويديزه گړدودي ډله* د نورو (منځنيو، سوېل — ختيزواوشمال ختيزو) گړدودي ډلوه وړاندي له تاريخي پلوه زيات رغاونيز لرغونوالى لري* خوله دغې ارکاييکي ځانگړتياووسره سره يې په کره ليکلارکې له پامه غورځولې ده (۱)دغه ځانگړتياوي يې چې بېله مثالوپه ډېره مختصره توگه هيسته ودوري راوړي دي ، د کتاب دوه مخه يې نيولي دي او پرزياته کړې يې ده چې که* دکندهارۍ پښتو دغه پاسنۍ ځانتياوي يومخيزه په پام کې ونيسو نو دغه د پښتو پښويه کتاب به دوه چنده غټ سي . دغو ځانتياوو يا ځانگړتياوو ته يې بېقاعده گۍ* ويلي دي . اوس نوکه څوک په دې برخه کې نظر څرگندوي خو د لايسنس نه لرلومتروکه به پرداککړۍ وخوري او ورته وبه ويل سي چې ته د ويلو حق نه لرې . مگرکه لږڅه د بيان آزادي موجوده وي نو ديوچاپه ذهن کې هر وروډاپوښتنه پيدا کېږي چې د پښتوديوې* ارتې بيرتې گړدودي ډلې* هغه ځانگړتياوي چې په يوازي سردنورو ټولو گړدودونو په پرتله ديوه بشپړ کتاب په اندازه حجم لري (۲) اوترنورو گړدودونو يې تاريخي لرغونوالى هم منل سى دى ، د(بې قاعده گيو) په نامه هيسته غورځول دعلم لارده؟ دانصاف لارده؟ عملي لارده؟ له تعصبه خالي لارده؟ ديووالي لارده؟ کره لارده؟ کومه لارده؟

دپښتو پښويه کتاب د لومړي چاپ (۱۳۶۲ش) اودريم چاپ (۱۳۸۴ش) په سريزو کې دمحتوياتوله مخي خورازيات توپيرونه سته ، چې ځيني دغه توپيرونه دلوستونکي په ذهن کې يولړنوري پوښتنې هم را پيدا کوي . دکندهاري گړدودپه اصطلاح* بې قاعده گۍ* چې ښاغلى مولف يې په آب وتاب بيانوي ، د لومړي چاپ په سريزه کې نسته .

له دې امله دلوستونکي په ذهن کې داخبره ورکړي چې آيا ښاغلي مولف ته د کتاب د لومړي چاپ پروخت دغه* بې قاعده گۍ* معلومي نه وې؟ هر وروم معلومي وې. نودنه يادولو غلت يې څه و؟ ښايي دابه يې مصلحت نه وي گڼلې چې دنورول هجو پرې قاعده گيو باندې سترگې پټې کړي او يوازې کندهاري گړدودل وستونکو ته د بېخړته بې قاعده گيو* درلوونکي وښيي. که د اښاييدنه رشتياوي، نون هم ددې راز وړانوونکو قضاوت يادونه دمصلحت پرمقوله نه سي برابرېدلای. د پښتوپه دې دونه زياتولهجو کې يوازې ديوې لهجې په اصطلاح بې قاعده گۍ بيانول، پخپله د* سکه اونا سکه* مفهوم ذهن ته تداعي کوي. زما بشپړ يقين دې چې ښاغلي مولف ته د پښتود نورو لهجو گرامري بې نظمۍ هر ورو وڅرگندي دي. پرهغو باندې غوړونه کاڼه اچول او ديوې مشخصې لهجې په مقابل کې دريځ نيول، پخپل ذات کې مناسب کارڅه چې، لادلاسه خصمانه عمل دې.

د لومړي چاپ په سريزه کې ددغويادوونو دنسته والي دوهم تعبير داسي هم کېدلای سي چې ښايي اوس به يې* توبه له مېړنوخالي ليدلې وي*. ځکه ددريم چاپ پروخت دهمدې مغضوبي لهجې درې ويونکي ستوري (علامه حبيبي، استاد دينواو علامه رشاد) اودغه راز د ژبپوهني نور ټول متخصصين ډاکتران دلحدبنديان سوي ول. گويا د پوښتني اوبازخواست څوک نه وپاته. په دغه صورت کې زه نورڅه نه سم ويلای، يوازې به دومره قدر ووايم چې خدای دي د اښاييدنه نه رشتيا کوي.

د پښتو پښويه ددريم چاپ دسريزي په ۱۵مخ کې څرگنده سوې ده چې دلويديځ گړدود دځانگړتياوو دپه پام کې نه نيولوحق يې دنوموړي لهجې د پرتليز لږه کيوالي* له امله ترلاسه کړې دې. د حيرانتياځای دادې چې ددغي فتوا ورکوونکي له پښتو ټولني سره لانجه پردې وه چې هغوی په ريفرنډم ژبني مسايل حلول. اوس دی پخپله ډاکثريت واقليت په حکم يوه پراخه لهجه په پام کې نه نيسي اوځانگړتياوي يې له تاريخي قدامت سره سره، چې دی يې پخپله هم مني، (بېقاعده گۍ) بولي او په گرامر کې نه راوړي. که دا ځانگړتياوي ټولي (بېقاعده گۍ) وي، نوددې خبرې خومعناده چې د پښتو ژبي ټول تاريخ پرې قاعده گيو ولاړ دې. له لويه سره يې گرامر بې قاعده دې اوس دوی معياري گرامر ورته جوړوي. ځکه ددغوځانگړتياوو تاريخي لرغونتوب خو مولف پخپله هم منلی دې. آيا داخبره به له امکانه وتلې وي، چې دا ځانگړتياوي د پښتو خپل گرامري اصول وه، وروسته ترڅو ولمني پکښې راغلي دي. په هر صورت دا بېلتون پاله فيصله پخپله دکړه ليکنۍ پښتومخه نيسي او په دغه صراحت يې يادول خود جرأتمندی يوه نمونه کېدلای سي مگر د* مصلحت* پر مقوله باندې يې برابرول، لکه وړاندې چې مي هم وويل، له عقله ليري ښکاري. بايد ووايم چې داقليت او اکثریت خبره يوه بې بنياده ادعا ده. د پښتو دلويديځې لهجې ويونکي يوازې (کندهار، هيلمند او سيستان ...) ښوول سوي دي، په داسي حال کې چې په دې لهجه باندې دکندهار، هيلمند، زابل، ارزگان، نيمروز، فراه، غور، هرات او بادغيس ولايتونه، په شمالي کې د غور بند او شينوارو د ولسواليو پښتانه، د پروان ولايت پښتانه (له ساپيو او داودزيو پرته)، دميمينې، مزار، بلخ زياتره پښتانه اود کوچيانو لوی اکثریت لږ وږېر ږغېږي (۱) او ما چې يې دواک فونډيشن د احصائيو له مخي يوه تقريبي اندازه معلومه کړه نو يوازې په

افغانستان کي ددې لهجې ویونکي څه د پاسه درې میلیونو تنوته رسیږي . که د ډیورنډ دناولي کرښي هاخوا ته پښتانه ور سره یو ځای سي، نویې شمېر دوه چنده زیاتېږي . ددومره پراخ نفوس لهجه د پښتوگرامر په یوه کتاب کي په پام کي نه نیول اوپه دې منطق ، چي د کتاب حجم په زیاتېږي !، ترهغې گام اړول له حق خوړلو پرته بل څه نه سي بلل کېدلای . له ژبي سره که د معیار تر پردې لاندې داسي لويي رواني وي ، نودي پښتنوته خدای خیرورپېښ کړي .

په بل غشي ټوپک هیڅ ویشتلې نه یم

که ویشتلې یم خوبیاپه خپل ټوپک یم

(دخوشحال خان خټک مرغلي — ۶۳۳مخ)

(۱) پښتوپښويه ۱۴،۱۵مخونه — درېیم چاپ .

(۲) پردغه لهجه باندې هر برت پنزل امریکايي ژبپوه یو بشپړ کتاب کښلی دی چي دنړۍ په ټولو مشهورو کتب خانوکي سته اوارواښادالهام په پښتو ژباړلی دی . نه پنزل اونه الهام دا خبره کړې ده چي دغه لهجه پرې قاعده گيوولاړه ده . دوی دواړه دژبي متخصصان وه.

چې — مې — کې

په اوسني مروج لیکدودکي دغه ضمیرونه په اوږده (ې) لیکل کېږي اوپه لويديځه لهجه کي په لنډه (ي) . دلويديځي لهجې له قاعدې سره سم ، چې ځيني کسان يې بېقاعده گي بولي! که په اوږده (ې) وليکل سي ، د معنابدلون پېښوي اوچې = چي يې ، کې = کي يې ، مې = مي يې معنا ښندي . دکره ليکنۍ پښتولارويانوددغي قاعدې شخړه په یوه (نې) ورشلولې ده اووايي چي دادکندهارگر دود دی ، موږ په معیارکي نه دی نیولی . داکاريې د هغه په اصطلاح پروسیجرله مخي کړی دی ، چي دپوهاند زیار صاحب له خولې ، دلاسلېک رنگ يې وچ سوی لانه و، بیا یوه لاسلیک کوونکي ویل زه يې نه منم، زه دحبیبې صاحب او دده د پیروانولار په رسمیت نه پېژنم او بغاوت يې وکړ ۰ (۲) مادا پروسیجرلیدلی نه دی خواورېدلي مي دي ، چي په هغه کي دلغاتو افراطي او پخپل سرجوړونه هم منل سوې نه وه . که دا خبره رشتیاوي نو دکره ليکنۍ پښتولارويان نیم قرآن مني، نیم نه مني . د پروسیجرهغه برخه چي ددوی له اجندا سره موافقه وي ، مني اونوري نه مني . په هرصورت دې پرېکړي له پښتودېواني ادب سره مشکلات زېږولي دي . زه به د دېواني ادب څومثالونه تاسي ته درکړم چي شاعرانو دغه لهجوي ځانگړتیاپه پام کي نیولې ده اوشعري وزن يې په تړلی دی .

د((کې = که یې)) مثالونه:

۱ — دحنان له کلامه

داگوهر به دي په کارسي کې په غوږ کېږي
درته وکـــــــړه ((حنان)) څه ويل مليح

(دېوان ۲۲ مخ)

کې خبرې کېږي دوې سترگې خودبخوده
عجب نه ده پـــــــرته وايي تل بېمار

(دېوان ۲۷ مخ)

په دواړو بيتو کې راغلي (کې) ظرفي ادات نه دي ، بلکې د (که یې) لنډ شکل (مخفف) دی. اوس که یې څوک د
(که یې) په بڼه وکارې ، دلومړیونیم بیتو وزن یوسېلاب زیاتېږي او میرزاحنان دومره ناپوه شاعر نه و ، چې دسیلابوپه
تړلوکي دي یې ستونزي درلودې . ده دشعرپه سیلابوکي خپله لهجوي ځانگړتیاپه پام کې نیولې ده.

۲ - دحاجي جمعه بارکزي له کلامه

د((جمعه)) دزړه پرهارب هلهته جوړسي
کې رفـــــــوپه تاردزلفوکړي جراح

(دکابل چاپ دیوان ۵۷ مخ)

زړه مي درکئ زمــــایاره ستاپه لاس
ستارضاده کې لوټل کېږي که یې پاس

(دېوان ۶۸ مخ)

ددې ګلوتېرېده دچاپه ياددي

کې پرې ايښي پرځای نه وای نايان گل

(دېوان ۸۱ مخ)

په دې دريو مثالو کې هم (کې) د (که يې) په مفهوم کارسوی دی . په دوهم مثال کې خوشاعر دسېلابوپه تړلو کې خپل مهارت اولهجوې ځانگړتيا ډېره ښه ښوولې ده . لومړی (کې = که يې) يې له خپلې لهجې سره سم راوړی دی اودوهم وار که يې خپله لهجه په پام کې نيولې وای ، نيم بيتی يوه هجا لږېدی ، ځکه يې نود (که يې) په ښه راوړی دی او سېلابونه يې په پوره کړي دي . لکه وړاندي چې اشاره ورته وسوه ، د حاجي جمعه بارکزي دغه دېوان ښاغلي هيوادمل دارواښادعلامه رشادبابا تر نظر لاندې تهيه کړی دی اولارښوداستاد يې په دغه باريکي سر ښه ور خلاص کړی دی ځکه يې هرځای ودغه راز مورد ته په لمن ليک کې د (کې = که يې) توضيح ورکړې ده .

د ((چې = چې يې)) مثالونه

۱- د ميرزاحنان له کلامه

دفلک دباغوان لاس دپرېکېدودی

پرچـــــــــــــــــهان چې دېبلتون تخم کاره

(دېوان ۱۲۱ مخ)

گل ورقي دخپل ځان ورکړې وبادته

چې ليدلئ ستادمخ دخط رقم دی

(دېوان ، يوسل وڅلور شپېتم مخ)

په دواړو بيتو کې (چې) د (چې يې) مخفف شکل دی . که يې د (چې يې) په ښه وکارو ، دبیت دهجاوو شمېر ديوه په اندازه ورزياتوي . په دې لاندې مثالو کې بيا د (چې يې) په معنا نه دی راوړل سوی .

چې دخط سبزې يې ځای په رخسارونيو

زـــــــــــــــــــــمـــــــــــــــــــــادزړه آيينې ځکه زنگارونيو

(دېوان ۱۰۱ مخ)

اوس که دپورتني بيت (چي) دمروج ليکدودله مخي (چي) وليکل سي گويا دشاعرمراد به (چي يې) وي اودامعنا له بيته سره سرنه خوري.

داليدلې يې غمزه ده ستادسترگو

چي آهوله ښاره کوچ وکړ بري ولاړ

(دېوان ۳۶ مخ)

په دې بيت که (چي) د (چي) په ښه وکښل سي ، د (چي يې) معنا ښندي اوپه دې صورت کي به نو(آهو) له عموميت ه ووزي او په يوچا يا

يوځای به اړه ولري . همداسببونه دي ، چي زه د (چي) کلمه په دغسي مواردو کي په اوږده ياء نه کارم.

۲ - دجمعه بارکزي له کلامه

چې خندا کړه په شاهي دبادشاهانو

په سپروايـــــرولړلي ملنگان ولاړ

(دېوان ۶۸ مخ)

ننگ ونام و سود و زيان ددنياپرېږدي

چې خالص وي پرديدارباندي غرض

(دېوان ۷۲ مخ)

په دې دواړو بيتوکي (چي) د (چي يې) لنډيز دی او په حاشيه کي ښاغلي مرتب ورته اشاره کړې ده.

دحاجي جمعه بارکزي په دېوان د (چي = چي يې) لمنليکونه دان دپاسه دي . زه ددغي باريکۍ دنوري څرگندتيا له پاره نورمثالونه هم

راوړم.

د ((مې = مي يې)) مثالونه:

وکتوته يې دسترگوچيرانېرم

چي مې کل هډونه کره رېزه رېزه

(دحنان دېوان ۱۲۸ مخ)

دادبه څوکړم دې رحم يارله جوړه

پرسينه مې دتبغ کين وواهه ولاړ

(دحنان دېوان ۳۶ مخ)

په لومړي بيت کي شاعر خپلو هډونوته اشاره لري ، چي کوم بل چا ور(رېزه رېزه) کړي دي . که يې دلته د (مې) پرځای (مي) راوړی وای ، نوبه بيادبيت معنا داوای ، چي حنان خپل هډونه پخپله (رېزه رېزه) کړي دي . په دوهم بيت کي يې خپله سينه مطلب ده ، چي بې رحم يار ورباندي دکين تبغ وواهه او ترې ولاړ . که دلته هم (مې) د (مي) په ښه وکښل سي ، مطلب به داوي ، چي حنان پر پخپله سينه باندي پخپله دکين تبغ وهلی دی او بېرحمه ياريې دده تردغه کار وروسته تللی دی . دغه سبب دی ، چي زه دجملوله سياقه سره سم (مي) او (مې) دواړه کاروم . خوپه مروج ليکدودکي ، چي کره ليکدود! هم بلل کېږي ، يو شکل لري او په اوږده ياء يې کاږي . په دې لاندي بيت کي وگورئ ، شاعر((مي) د (مي يې) په معنا نه دی راوړی .

صحيفه مي دزړه وگورئ عالمه

پکښې نقش دی کلي احوال دترکو

(دېوان ۹۷ مخ)

اوس به ددغه راز لنډيزونونورمثالونه هم په گډه سره ولولو.

د ((نې = نه يې)) مثالونه:

۱ — دحاجي جمعه بارکزي له کلامه

نه خبردعشق په زيان ياست

نې خبرياست پــــه حاصل

(دېوان ۸۰ مخ)

نې ازل له ابتداء سته چي و کله
خاوندنه لـــــــري ابدنه انتها

(دېوان ۳۹ مخ)

۲ _ دحنان له کلامه

چي نې خوري ، نه يې نوم ښه نه دخداي پاروي
دغـــــــه هسي استغناخـــــــه په کارنه ده

(دېوان ۱۱۵ مخ)

له دې خپله زړه گيله کړم ډېره ډېره
چي ديارکوڅې ته تئ نې کړم خبر

(دېوان ۳۰ مخ)

د دواړو شاعرانو په مثالوکي (نې) د (نه يې) مخفف دئ اوکه يې لنډيزه ښه ونه کښل سي ، دنيم بيتي په وزن کي
يوه يوه هجا زياتېږي.

د ((بې = به يې)) مثالونه

۱ _ دجمعه بارکزي په کلام کي

چي بهارې په راتللو شگفته سو
دغه هسي لاله رخه خو برويان ولاړ

(دېوان ۶۷ مخ)

په هوايې د ديدارکړې فراموشه
هم جنت هم يې زينت هم يې لذت

(دېوان ۴۸ مخ)

۲- دحنان بارکزي په کلام کي

که مي سرکه مال که عقل دئ که صبر
ترديدن بې کـــم قربان دشرکلب

(دېوان ۱۳ مخ)

چي شهيد په تبغ دسترگوسي حنانه
پس له مرگه بې لگېري پرمزارشمع

(دېوان ۵۳ مخ)

۳- دعلامه رشاد بابا (رح) په کلام کي:

خودبې نه ټولېري مړي ، خودبې ملک په وينورنگ وي
دقـــوي له جوغه غــــاره چي هرچاده غړولې

(افغان ولس مجله - پنځم کال ، لومړۍ گڼه ، ۲۹ مخ)

په دې ټولومثالوکي (بې) د (به يې) په معنا راغلې ده اودنفی (بې) نه ده . په دې لاندې بيت کي (بې) د
نفی په حساب کارسوې ده.

تمام عمريې له وصله بې نصيب يم
لکه زخم دناسور حاصل مي ياس

(دحنان دېوان ۴۵ مخ)

زما څخه لکه چي دمثالونوبرخه لږڅه اوږده سوه . پرهمدې ځای بې پای ته ورسوم او لوستونکي دي د (تې = ته يې
(، (زې = زه يې)، (سرې = سره يې) اونورپه لسو مثالونه دحاجي جمعه بارکزي په دېوان کي ولولي. ۳۰)

مادمخه داسي فکرکاوه چي داقاعده يوازي په کندهارۍ لهجه کي سته خودحميدمومندپه کلام کي مي هم
وموندله:

له آسماني ميرځمن کړم

داشــنــا د مـهــر د ا د

(دېوان — ۸۵ مخ ۱۳۶۲ د ش چاپ — د هيواد مل په زيار)

په حاشيه کې ورته کښلي دي : آسماني = آسمان يې) ۴ (

يا:

ماته سره په وينوځوله لېوه لیده شی

چې دظلم په پیسه پیرودی پان خورې

(دېوان ۳۴۳ مخ)

په لمنلیک کې ورته کښلي دي : چی = چی یې

يا:

لادې صافه آئینه اوسه حمیده ُ

چی داهسی وهرښکلی ته حیرانې

(دېوان ۳۸۶ مخ)

دې بیت یې هم په حاشیه کې کښلي دي : حیرانې = حیران یې) ۵ (

له دې اوږدوڅرگندونو او مثالوڅخه به لوستونکو ته روښانه سوې وي ، چې دایوه عادي درس الخط مسئله نه ده چې څوک یې بس په دې خبره حل کړي چې ډاگړدودي لانجه ده دامورپه لږکیو کې راوستې ده ُ اوڅوکرښي وروسته بیا وایو ُ دالوی پرابلم دی . داعجیبه ده چې په اروپایي ژبو کې دغه کلینیکس (واړه کلیمات) ټول بې اکسینټه دي او په کندهار کې اکسینټ لري ، دا د اکسینټ مسئله ده چې له نورو گړدودوسره توپیر لري . ٦ () چې لوی پرابلم یې گنئ نوبیایي ولي په پام کې نه نیسئ ؟ ولي حساب نه پرکوی ؟ ولي تحلیل وتجزیه نه کوی ؟ ولي یې نفی کوی ؟ ددې منطق څه دي ؟ دلیل یې بس همدائی چې ُ د ا مورپه لږکیو کې راوستې ده ُ . دا ټولي پوښتني مستدل جواب غواړي .

(۱) پښتواوپښتانه دژبپوهني په رڼا کې — ۳۰۳ ، ۳۰۴ مخونه .

(۲) ښکلامجله — ۴ کال ، ۳ گڼه ۵۰ مخ

(۳) دمثالودا برخه ما په يوه مقاله کې چې ډاکټر بسم الله امير په جواب مي کښلې وه ، هم راوړې ده . دا مقاله په کندهارمجله څلورم کال دوهمه گڼه ، ۱۳۸۴ ل کال کې چاپ سوې ده .

(۴) د(عبدالحميد مومند په کليات کې چې دښاغلي محمدآصف صميم په زيار برابر سوې د۱۳۸۳ ل ، دابيت په همدې بڼه راغلې د۱ خوشرگندونه يې ورته کښلې نه ده . دکابل دپښتوتولني د۱۳۳۰ ش چاپ دپوان اودحميد درو مرجان — د سيد انوارالحق جيلانی ترتيب ، داغزل نه لري .

(۵) د(عبدالحميد مومند کليات اودرومرجان کې دابيت همداسي بې له توضيح راغلې د۱

(۶) ښکلامجله — ۴ کال ، ۳ گڼه ۵۶ مخ

ښځينه جمعي

په تحمیل سوې کره لیکنۍ پښتو کې دښځينه جمع له پاره يې په تولو حالاتو کې اوږده(ې) په پای کې وراچولې ده لکه ښځې ، منې ، سترگې ، هوتلې ، ژړاوې ، اناگانې ، ميندې ، کړکیانې ، خروټې ، شینوارې اورېشې ... (۱) اودلويديځ گړدود ، چې دکندهاري گړدود په نامه هم یادېږي ، ځانگړتياوې يې د بې قاعده گيو په حساب کې شمېرلي دي . زه به تاسي لوستونکو ته ددې لهجې دښځينه جمع قاعده بيان کړم اوددغې قاعدې مثالونه به کلاسيک ادب کې هم درکړم .

په لويديځه لهجه کې هر هغه ښځينه مفرد نوم چې په پای کې يې زوره کی اوفشاريې پر لومړۍ خپه وي ، دجمع په صورت کې يې پای ته (ي) ورلوېږي . لکه:

ښځه ښځي

کونډه کونډي

پېښه پېښي

منډه منډي

تنده تندي

لنگه لنگي

لنډه لنډي

ونډه ونډي

اوهرهغه ښځينه مفردنوم چي په پای کي يې زور(فتحه) او فشاريې پر وروستۍ څپه وي، دجمع په شکل کي يې پای ته (ې) ورلوېږي . لکه:

منډه منډي

لنډه لنډي

غرمه غرمې

پېښه (تقليد) پېښې

سرډمه سرډمې

کونده کوندې

دنده دندې

اوږده اوږدې

ددې قاعدې دڅېړلوپه نيامت مي دحميد مومند او اشرف خان هجري دپوانونه هم وکتل . دحميد دپوان (۱۳۶۳ش کال چاپ – کابل) په ۲۸۰ مخ کي يوه غزله سته چي مطلع يې ده:

چي زغمم ستاد رقيب بدي فتنې زه

ياره کله يــــم داهسي بې کينې زه

ددې غزلي نوري قافيې (يينې ، سينې ، نينې ، پښتنې ، ستنې ، آدينې ، مدينې) کلمې دي چي مفرد شکلونه يې (يينه ، سينه ، نينه ، پښتنه ، ستنه ، آدينه ، مدينه) دي اود ټولو فشار پر وروستۍ څپه دئ ځکه يې نود جمع شکلونه په اوږده يې باندي د(پښتنې) پر وزن جوړکړي دي . په ۳۱۵ مخ کي بله غزله سته چي مطلع يې داسي ده:

څه حکمت دی چي مي نه چوي لاسينه

يـــــــاره ســـــــتاد رقيبانو په کينه

ددې غزلي نوري قافيې (يينه ، مدينه ، مهينه ، نينه ، پشمينه ، رنگينه ، کمينه ، ارتينه) دي.

په دغو ټولوقافيوکي يوه لاهم داسي نه ده ، چي فشاردي يې پرلومړۍ څپه وي اوکه فرضاً حميدوموند (غنمينه ، اوربشینه ، شيرينه ...) دوروستۍ څپې په فشارتلفظ کولای ، هرومرو يې په دې دوو غزلوکي راوړلې . د پښتواوپارسي په پخوانيو شاعرانو کي دا دود موجود و ، چي تر وسه وسه يې په غزل کي ټولي هم مثلي قافيې راوړلې اودايې پر ژبه باندي دشاعر د تسلط نښانه بلله . په ۱۴۷ مخ کي هم د تيرو دوو غزلوپه شان ورته قافيې راغلي دي . له دې مثالو څخه داسي ثابتېږي چي د حميدپه مومندۍ لهجه کي د اوسنۍ لويديځي لهجې په شان دښځينه جمع قاعده موجوده وه .

د اشرف خان هجري په دېوان کي همدغه قاعده پالل سوې ده . دده د دېوان (۱۹۵۸ع چاپ – پېښور) په ۴۷۶ مخ کي يوه غزله په دې لاندې مطلع باندي ثبت سوې ده :

د دنيا څـونه د باد په مخ ايرې دي

پاڼنده چارې هورې دامسخرې دي

ددې غزلي نوري قافيې يې (خورې دي ، دېرې دي ، څهرې دي ، تېرې دي ، اسرې دي ، منارې دي ، هورې دي ، پېرې دي ، سپېرې دي ، سورې دي) سره تړلي دي . په دې قافيوکي يوه لاهم داسي نسته ، چي فشاردي يې پرلومړۍ څپه وي . که اشرف خان هجري (ښځه ، ونه ، لمنه ،) ددوهمي څپې په فشارتلفظ کولای ، هرومرو يې دلته راوړله .

په ۴۸۲ مخ کي يوه بله غزله هم سته چي دقافيې کلمات يې (څهرې ، تېرې ، ايرې ، دېرې ، سورې ، څېرې ، آيرې؟ ، خورې ، پرې ، پېرې ، زهرې ، اسرې ، مېرې) راوړي دي . دلومړي دفتر په ۲۱۲ مخ کي دهمدې قافيې په شان راغلي کلمات (خورې ، انبارې ، سورې ، نغارې ، درې ، سفرې ، زرې ، تېرې ، طرې ، څهرې ، دېرې ، ايرې ، اگري ، سيرې ، ښيرې ، هديرې ، چهرې ، مېرې ، فوارې ، سپېرې ، منارې ، آرې ، خورې ، ديورې ، مسخرې ، دهرې) دي . دټولوفشارپروروستۍ څپه دۍ .

دمقطعاتوپه ۵۴۰ مخ کي هم د(زمانې کړې ، شکرانې کړې ، رخنې کړې ، معنې کړې ، خزانې کړې ، ويرانې کړې) سره قافيه کړي دي .

درباعياتوپه ۵۶۴ مخ کي يې هم (خولې کا ، قيصې کا ، پسې کا) په قافيوکي سره اوډلي دي .

له دې څخه معلومېږي چي داشرف خان هجري په خټکه لهجه کي هم دلويديځ گړدودپه شان قاعده جاري وه . که اشرف خان هجري (ونه ، ښځه ، لنډه ، ونډه ، ...) دوروستۍ څپې په فشارتلفظ کولای ، دلته به يې دجمع شکلوڼه په قافيه کي هرومروموندل سوي وای .

خوپه اوسني معياركي دغه قاعده د(بې قاعده گيو) په كتاركي راوړل سوې اود كتاب دپنډېدو په دليل! بياله پامه غورځول سوې ده . كه دپښتومعيارپاكونكوپه دې برخه كي دې قاعده اكثرثيت ؟ پرځاى باقاعده اقليت ؟ اوكلاسيکه ادبي پښتوپه پام كي نيولې واى ، لكه د(په) او(پر) په برخه كي چي يې نيولې ده ، زماپه فكر به يې ډېرمعقول كار كړى واى (۲) . اوس چي يې داكارنه دئ كړئ ، نولړترلړه خودي دهغه چاپرليكنوداعتراض گوته نه ږدي ، چي دا قاعده پالي .

ژبني مسایل د اكثرثيت په معيار (هغه لاهم شكمن اكثرثيت) حلول د ژبنيواصولوپرمناطق برابرېدلای نه سي اوداسي ښكاري چي ددغه شان فيصلوترشادي دناژبنيواصولوبې منطقي پرته وي . دناژبنيو اصولو د بې منطقي ترزهرجن شپول لاندي هررازبلاوتر را غونډېدلای سي . د ژبي خواخوږي بايدځوان نسل ته دغه بلاوتر وړانتقال نه كړي .

(۱) پښتوپښويه – ۹۱، ۹۲ مخونه

(۲) د(ددي جمع په برخه كي پوهاند دوكتور زيار صاحب (دوې نجوني) ليكي، نه (دوه نجوني). خونوريې بيانه پالي اودكره ليكني محتسبين هم ډېر سرنه په گرزوي . نېخه چي ولي ؟

التباس ته نه پاملرنه

التباس ته نه پاملرنه) دى He = — دى: Is =

په اوسنۍ كره ليكنه كي ددې التباس په باب فكرنه دئ سوئ . ملاً په دې جمله كي (دى زماوروردى) ، لومړى (دى) مفردغايب ضمير اودوهم(دى) فعل دئ خودواړه په (ى) ليكل كيږي . كه دلهجوپه وړاندي ښه نيت موجود وي ، نودغه التباس له لويديځ گړدودڅخه په استفادې سره په دې ډول ليري كېدلای سي:

دى He = او دى Is =

په كره ليكنه كي وينې (مى بينى) اووينې (خون) يوشان ليكي — سرې (سرخ) اوسرې (امبار) يوشان ليكي — ورځې (مى روى)، ورځې (روزها) ورځې (ابروان) يوډول ليكي .

ترهغې دې وروسته (۱)، دغه (دې) له ښځينه مفردغايب ضمير(دې she = سره التباس لري .

(لږې) دلړل له مصدرڅخه له (لږې) = دوريوخولږې سره التباس لري ، البته كه دواړي په (ې) وكنبل سي .

اوداسي نورډېر مثالونه .

داچي ويل کيږي دلويديځي لهجې (وسو) له (وسو = وسوځېد) سره په التباس کي واقع کيږي اودهمدې دليل له مخي يې په (بې قاعده گيو) کي راوړي ، زماپه خيال پوخ دليل نه دی . دارنگه التباسونه په نورولهجوي هم سته خو هغوته څوک (بې قاعده گي) نه وايي . لکه په دې لاندي مثالوکي:

شوم (شدم) له شوم (نحس) سره ؛

شوله (دانجلي واده شوله) له شوله (يوډول خواږه) سره اودغه له شوله (تېره تبغ) سره ؛

شوه (دانجلي واده شوه) له شوه = کښته سره ؛

که شوه د (شيوه) په شکل وليکل سي نوله (شيوه = طريقه) سره ؛

کښته (پايين) له کښته (ازکشت) سره ؛

لاړ (رفت) له لاړ (دمرغلرولاړ) سره . اونورډېرالتباسونه.

زه دالتباسونه دالفې پرنيمگرتياوراږوم . په نوروژبوکي هم دغه رازالتباسونه سته.

په پارسي کي برد(يووړ) له برد(يخ ، سوړ) سره ؛

شد(سو) له شد(د فشارنځېنه) سره ؛

در(دروازه) له در(مرغلري) سره.

په انگرېزي کي د (read) فعل ماضي حالت په عين سپيلينگ خو جلاتلفظ سره (د red په شان) جوړيږي.

(۱) پښتو پښويه — درېيم چاپ — ۲۹۷ مخ

د ايې لابله

ناسم — اوهغه ټولي هيلي اواميدونه ترښاورولاندي شول ۱)

سم — اوهغه ټولي هيلي اواميدونه ترڅاورولاندي شول.

ناسم — چې له کتاب ، لوست او قلم سره ددې دلېونۍ مينې اندازه ترې له ورايه لږېدای شي ۲)

سم — چې له کتاب، لوست او قلم سره ددې دلېونۍ مينې اندازه ترې له ورايه لگېدای شي . لږېدل = کمېدل

ناسم : په ټولو هغو ولايتونوکې چې سک لگکې ژوند کوي ۳)

سم : په ټولو هغو ولايتونو کې چې سګ لږ کې (اقلیت) ژوند کوي

(روږد) کلمه د (عادت) پرځای کارول یوه ډېره بیخونده ترجمه ده . (روږد) کلمه د(اموخته) په معنا استعمالیږي . (موږک په کندو روږد سوی دی ، یعنې د کندولارې موندلې ده هره ورځ ورته راځي . غل مو په کورروږدسوی دی یعنې څوواړه یې غلا راڅخه کړې ده . غلا دغله عادت وي مګر داچې اوس زموږ د کورلار موندلې ده ، نووايوچي زموږ په کورروږدسوی دی . که (روږد) د عادت له پاره استعمال کړو یعنې غله زموږ له کور پرته د بل کورغلا اصلا کوي نه.

ډاډې روږد و (پښتوتاج التواریخ ۲۲۰ مخ) په هیڅ صورت سره داسې معنا نه ورکوي چې (ډاډې عادت و) . له بلي خوا د(عادت) کلمې د پښتو کولو ضرورت څه دی ؟ هره کلمه باید پښتونه سي.

ډ زما روږد دا و په مطلق ډول ددې جملې ترجمه نه ده ، چې وايي (عادت من این بود) . دا ټوله بیخوندي د سوچه توب له (عادت) څخه راپیدا سوې ده .
(پل) او (قدم) یوله بله توپیر لري.

ډ دا کړدی د امپراتور د تره د زوی له کیږدی نه دېرش پله (قدمه) ... لرې درول شوې وې . (هماغه اثر ۱۲۳ مخ)
(پل) په خاوره یا خټه کې د انسان یا حیوان د پښې ایښلوله امله جوړې سوي نخښې ته وايي چې اوږدوالی د پښې په اندازه پورې اړه لري او ښايي د انسان پل ۲۵ — ۳۰ سانتي مترو په شاوخوا کې وي . خو، له (قدم) څخه مراد (ګام) دی چې اوږدوالی یې دیوه متر په شا و خوا کې اټکل کېدلای سي . په تېره جمله کې یې مراد ګام دی یعنې دا کړدی د امپراتور له کړدی څخه دېرش متره لیرې وه . که یې دېرش پله وېولو ، نو دافاصله باید د درو مترو په شاوخوا کې وي . ماته دا خبره بیا هم عجیبه ښکاري چې آخر د(ګام) کلمه بایدولي استعمال نه سي ؟ د دا راز مثالو بیانول په رشتیا سره یو بل کتاب لیکل راڅخه غواړي .

(۱) بینواو بیپاڼه — ۱۲ جولای ۲۰۰۶

(۲) ټول افغان و بیپاڼه — د بي بي سيده عارف ... کتاب ته داستاد صمیم سريزه — ۱۱ زمري ۱۳۸۵ ش

(۳) بینوا ، ۶ نومبر ۲۰۰۶ ، د میرویس جلالزي رپوټ د بابا نانک د ۵۳۹ یم تلین په مناسبت

مونږ — موږ — موږه

دليکني معيارلارويان داسي فکرکوي چي ليکنه په فيصله باندې سمېږي . که دکاغذ پرمخ څه وليکل سول نوگويا معيارهم تطبيق سو . پوهاندزيارصاحب وايي ٠❖ . موږپه ننگرهارکي داستونزه درلوده چي موږ، مونږاو❖ . موږدومره وکړه چي ليکدودموورسم کړ . اوس ننگرهارکي ليکوال ، شاعر، څېړونکي (ن) غورځولې دي . ٠❖ (١)

خودهمدې مجلې په ١٧مخ کي داستاديوه ارواښادشاگرد، چي استاد يې دروزني خبره لاهم کوي ، په يوه شعرکي مونږ، موږ ، موږه درې واړه

استعمال کړي دي .

٠ موږه دې وينومانو!

خوموږدې وينوبېږي

زمونږميلي ، پرهدپروټولېدل ٠

زه له دغه استعمال سره هيڅ رازمشکل نه لرم . دشاعرشعر مې خوښ دي اودپښتوشعرپه وياړونوکې شمېرم . نه کوم اعتراض پرلرم اونه په زړه کي کومه خيره . نه له نوموړي لهجې سره دښمني لرم اونه بې احترامي . له يادوني څخه مي مراددادئ چي يوازي مودکاغذپرمخ په فيصلوځان خوشاله کړي دي . ژبني ، ټولنيز ، اوسياسي اصلاحات که په فرمانوباندې منځ ته راتللای نوبه زموږهيواداوس دنړۍ په ډېرو پرمختللو هيوادوکي شمېرل کېدلای .

تردې يادونووروسته نوبایدپوښتنه وسي چي : آيادمعياريت هڅه بري ته رسېدلې ده ؟

(١) ښکلامجله ٤ کال ٣ گڼه ٥٠مخ

آيادمعياريت هڅه بري ته رسېدلې ده؟

دژبي معياريت ديوه پروسيجرپه لاسليک اودودودوروکتابوپه تاليف بري ته نه سي رسېدلای . دادمعياريت پرلورلومړي گامونه دي خودادپتي سردئ ، پتي وروسته سورور دي . بري ته لاډېرگړنگونه پاته دي چي ووهل سي . په پروسيجرکي راغلي لارښووني چي له ښوونځي نيولې بيا دټولومطبوعاتواوميديا په گډون هرځای عملي او منل سوي نه وي ، دبري ادعاکول يوه شاعرانه باڼه ده . انفرادي هڅي خودډېري ستايني وږدي مگرکافي په هيڅ ډول نه دي . ترڅوژبه له تاداوخڅه کره نه سي ، له ښوونځي څخه کره ژبه ونه ښوول سي ، په ښوونځي کي بيا ددولت پروگرام

ورته عملي نه سي ، ژبه کره کېدلای نه سي . اوس به سمدلاسه هغومره گوله اخلوچي هضمولای یې سو ، چي یوه موهضم کره بله به اخلو . دا که کلونه نیسي ، که لسيزي ، که پېړۍ . چاره نسته .

که مود کډي مي باريږي ، زوی مي راملاکره فارمول پرتطبيقاوه ، دغسي ژبه به ځيني جوړه کړئ لکه دانن چي یې په رادیوگانواوانترنیت کي اورئ اولولئ یې .

وماعلیناالی البلاغ.

دمعیاري ژبي عامیانه درک

دمعیاري ژبي عامیانه درک

اولهجوته په سپکه سترگه کتل

دایومنفي بهېرډئ ، چي زه بهېرېرم خدای مه کره تاداویې پرتعصب باندي ولاړنه وي . ددې بهېرلاریان دمعیارله پاره یوازي یو محک لري اوهغه دپښتوپه مرستندویو فعلونوکي په (شین) باندي د(سین) اړول اوپه هغه پوري اړوندتلفظونه دي . که چادا کار کړی وي ، ژبه یې پرمعیاربرابره گڼي ، نورکه یې هرڅه بلاوتراوله گرامرڅخه سرغړوني کړي وي ، دهمدغه یوه محک په خاطرورمعاف کېږي . دې بهیرڅه د پاسه نیمه پېړۍ دافغانستان پرمطبوعاتو اومیدیا باندي واکمني چلولې ده . ددې منفي بهېر له امله دپرمستعد اود خورا ښه میکرو فونیک آوازڅښتنان پښتانه په کابل رادیوکي دویاندي له حقه بې برخي سوي دي ، دپېرښکلي آواز لرونکي محلي سندرغاړي د خپل هنر دښوولوله حقه محروم سوي او ورپسې مایوس سوي دي او هغه هم په دې مضحک دلیل چي د(ږغ) لغت یې دتاریخي انتخاب په حکم د مور له غېږي څخه د(غږ) په شکل زده کړی او اورېدلی نه و . (۱)

ددې منفي بهېرلاریان په نظراو خبروکي داسي ښيي ، چي گویا دوی لیکنۍ پښتویوه کول غواړي خو په عمل کي یې دخلکوپه خولو کي دژبي دبدلولوناکامه ، بې معنا او بې منطقه هڅه پیل کړې ده .

دې منفي جریان پښتوژبي اوپښتنوته دپرتاوانونه رسولي دي اوکه یې مخه په یوه سالم اوتول افغاني تدبیر ونه نیوله سي ، لابه یې نورهم ورسوي . دهمدغه منفي بهېر په وړاندي دفاعي عکس العمل هم د پښتنوپه گټه تمام سوی نه دی اومنفي انحرافات یې زېږولي دي چي د اندېښنې وړ دي .

علامه رشاد(رح) دگوربت مجلې له خبریال سره دمرکې په ترڅ د مرکه چي ددې پوښتني چي دسیمه یيزي لهجې د کارولوپه اړه موڅه نظر دی لکه ځینې لیکوال وشول فعل مشتقات په سول لیکي ، داچې په گڼ شمېرځایونوکې ټکرمنځته راولي ، لکه (وسول) چې اورېدونکی یې کیدای شي (سوځېدا) وانگېږي ، بښنه غورام تاسې هم دهمدې لارې پیروي کوئ ږ په جواب کي داسي ویلي دي :

داسي ملتبس کلمات خوپه ژبه کي خوراډېروي . ددې ماناداسي نه ده چي وسول . ددې صحيح تلفظ خووسوځل دی . نوپه هغه شکل دي يې راولي بيا به له دې التباس څخه خلاص وي (۲). امامسئله داده چي دلته تاريخي سلسلې بايدسړي په نظرکي ونيسي . کوم وخت چي فيصلې سره کيږي ، هغه وخت پردې مفصل بحث په کار دی . نود لهجاتوقطعي ترک يابيخي ترک داپه هيڅ ژبه کي نه سته ... دامساييل په گرده دنياکي سته . ددنياهه گرده ژبوکي سته . بحث دي ورباندي وسي اودې ته په کرکه کتل ښه کارنه دی ، مناسب کارنه دی . (وسول) څوک ليکي ، ودې ليکي ، (وشول) څوک ليکي ، ودې ليکي ، (وشي) څوک ليکي ، ودې ليکي او(وسي) ليکي ودې ليکي . ولي داباعث داخلاف نه گرځي . مورناسي دغه اوس فارسي چي وينودې فارسي کي څومره تفاوتونه سته په ليکنه کي سته اويوازي فارسي نه ده په نوروژبوکي هم همدغه اختلافات موجوددي (۳) . نودغوته دومره په اهميت کتل زماپه فکرلږڅه تنگ نظرښيي (۴) .

کله چي دنوري نړۍ په راډيوگانوکي دپښتوپروگرامونه دسياسي انگېزوپه تونگ ددغه منفي بهېرتراغېزوتلي پيل سول ، نوځينو پښتنوته په خپله هغه ژبه باندي دوياندي اوکارموندلوزمينه برابره سوه ، چي دمورله غېږي يې زده کړې وه . خوپه هماغوپردېسو موسسو کي هم کله کله ددغه منفي برداشت پلويان دخپلوپښتنوورونو دکار او زيارمخه نيسي .

(۱) پروين فيضزاده ملال په دې برخه کي خوراترخه حقايق بيان کړي دي . وگ : ښکلامجله — ۳کال — ۶ گڼه — ۱۲۴مخ

(۲) داوسنۍ کره ليکني التباسونه ما (هوټک) دهمدې کتاب په (۱۱۲ مخ) کي راوړي دي ، دمعيار محتسبين بياپه هغه کي رۍ نه وهي .

(۳) دااختلافات دهمدې کتاب په (۲۹ — ۳۱ مخونو) کي ولولۍ .

(۴) وگ: گوربت مجله لومړۍ کال ۶ گڼه — ۲۵ مخ .

دکره ليکنۍ پښتوداوسنۍ هڅي

دکره ليکنۍ پښتوداوسنۍ هڅي

د نه تطبيق او له هغې سره د مخالفت عوامل څه دي ؟

انگرېزي ژبي دمعياريت له پاره زاړه ديني متون(ټکستونه) درلودل ، عربي ژبي هم درلودل او ځينونوروژبوهم . ارواښادعلامه رشادوايي عرب که مثلاً دقريشولېهجه غوره يامعيارې گڼي هغه خوقرآن پکښې نازل سوی دی اماپه پښتوکي خوداسي يومتن موږنه لروچي هغه دي تقدس هم ولري اوهغه دي دومره جامعيت هم ولري اودهغه تلفظ

دي يا دهغه ليکدوددي موږومنو ؟ (۱) ځکه نوکله چي ددې ژبودمعار اړتيا منځ ته راغله ، دغوزپرومتونودمعياري ژبي ديوه تاداو په توگه ستررول ولوباوه. خو په پښتو کي موږ زړه ديني متون نه لرو. د خيرالبيان متن خودروښان پير په ژوند کي لادروېزه خپلوداورلمبوته اچاوه . ترلسمي هجري پېړۍ وروسته چي نورادبي کلاسيک متون راپاته دي، په هغوکي دخطانوله خوالاسونه وهل سوي دي . دهغو لهجې، دجملوجوړښتونوته دخطاط له ذهنيت سره سم تغيرورکړه سوي دئ (۲). ځکه نودمعياري پښتوله پاره په دغه مشخصه برخه کي د نورو هيوادو د ژبپوهانو پر پلوباندي ترمزله رسيدلای نه سو. موږ بايد د پښتوپه برخه کي خپله مشخصه اودژبي اودهغې دويونکوله عيني اوواقعي حالت سره سمه لارواخلو. لکه وړاندي چي موخوواره ويلي دي ، پښتودپښتنوله ژوندڅخه سيوا په خلاکي مطالعه کولای نه سو . داخبره دلرپه شان يوحقيقت دئ چي پښتودخپلوگانوډيوژبويه پرتله وروسته پاته سوې ده اود پوهاند دوکتور زيارداخبره دکاني کرښه ده چي ويلي يې دي دپښتودفرهنگي سيالۍ کمزوري اووروسته والي دخپلې وروسته پاتې ويونکې ټولنې پايله ده . ددې جرړه بايدپه اړوند ټولنيز بشپړتيايي بهيرکي وپلټواوهغه داچې ديولټاريخي — جغرافيايي اونورو لاملونوپر بنسټ پښتني ټولنه په يوه وروسته پاتې مخ ځمکواکي ټولنپير (فورماسيون) ټبرني پېرکې (۳) ځنډېدلې پاتې او يوه برخه يې چې ځمکواکي (فيوډالي) هغه ته رسېدلې ، بياهم ترډېره پښه پرځای پاتې شوې ، نو په دې توگه پښتانه له هندي اواريايي (پارسي) خپلوانو او گاونډيو سره په هيڅ ډگرکي دسيالۍ جوگه شوي نه دي او په ټوليز ډول ترې لږترلږه يوټولنيز پراوړوسته دي (۴) ددې اودې ته ورته نورو عواملونه يوازي داچي پښتانه يې له خپلو گاونډيوڅخه يوټولنيز پراوړ وروسته پاته کړي دي ، بلکي دهغوی دژبنيوگرډودو تر منځ اړيکي يې هم سره ليري ساتل سوي دي . دپښتو د بېلابېلو لهجو ويونکي ان تر دانزدوکلونوپوري لاهم يودبل په ژبه باندي په پوهېدلو کي جدي ستونزي درلودې . ديوې پښتودمنځ ته راتگ له پاره دهغې د ويونکو ترمنځ يووالي اونزدېکت ته اړتياسته . هرکله چي دغه ارمان تر سره سي بيا به دژبي ديوکېدلوله پاره يوه کوچنۍ هڅه هم ډېر کار وکولای سي . دژبي دويونکو ترمنځ نزدېکت ځانته مشخصه ټولنيزه او اقتصادي زمينه غواړي . دټولنيز او اقتصادي ژوندپه يوه مشخصه مرحله کي دغه راز نزدېکت ممکن کېدلای سي . دغه ټولنيزه او اقتصادي مرحله ځينو پوهانو د سرمايه داري نظام ټينگښت بللی دئ اودژبي دمعياريت خبره يې ددغه راز يوه نظام په سته والي کي ممکنه او عملي گڼلې ده چي ترډېره ځايه يې خبره دمنلو وړ هم ده (۵) .

لکه وړاندي چي مي اشاره ورته وکړه ، پښتانه درې څلورلسيزي وړاندي يودبل په لهجوډېرلرپوهېدل . اوس داستونزه لږڅه مخ پر حېدو روانه ده . زماخپله دپوهنتون تجربه ديوه عيني واقعيت په توگه داده چي دپښتوژبي دويونکو ترمنځ دلهجوي اختلاف له امله له بده مرغه فاصله سته . موږ چي دپوهنتون په ليليه کي دلومړي ځل له پاره دپښتو د بېلابېلو لهجوله ويونکوسره ديوځای کېدو زمينه وموندله، هلته په دغه واقعيت باندي ډېرښه پوه سوو. هورې به موږ ته يودبل پر ټوکو خندانه راتله . که موږ کندهاريانو به پخپلومنځو کي ټوکي کولې او ژبني ظرافتونه به مويوبل ته سره تبادله کول ، پکتياوال او ننگرهاريان به اريان راته تللي و او پوښتنه به يې کول : داتاسي پرڅه خاندئ

دغه راز موږ يووخت دوردگودتوکوداورېدلوپروخت له هم داسي حالت سره مخامخ سوو . له دې څخه ښکاري چي درې څلور لسيزي وړاندي لاد پښتونومحصيلينو ترمنځ د لهجوپه پوهېدنه کي مشکلات موجودول . داستونزي اوس ورو ورو دحلبدوپرلور رواني دي خومزله ته لادېرموپونه پاته دي . نوگويا هغه شرايط چي له دې ټولو لهجوڅخه ديوې معياري لهجې دراوتلوله پاره لازم دي ، لاتراوسه پوري نسته .

دنړۍ دنوروژبو تجربو رابښوولې ده اولکه تاسي چي دانگليسي ژبي په برخه کي ولوستل ،دمعيازي ژبي ترټاکلو وړاندي بايد دهغې دلجو ټول لغات حتی المقدور راغونډ سي . په پښتوکي دا کارخولاڅه کوې ، دپښتولهجولغوي زېرمي له سره کتلي سوي نه دي . دپوهاند زيار صاحب انفرادي هڅي په دې برخه کي دستايني وړدي څوکافي نه دي . که د پښتودټولو لهجوله کتنې څخه مراد هغه هڅي وي چي د افغانستان دژبپوهني داطلس برابرولوپروخت (۱۳۴۱ — ۱۳۵۱ ش) سر ته رسېدلي وې ، نو دهغوڅېړنوپه سرنوشت خوتر ۲۰۰۰م کال پوري ددغي موسسې مدير ارواښادداکټرالهام لاهم خبرنه و . ارواښادالهام په دغه کال ليکلي دي : ... دکابل پوهنتون دژبواوادبياتودپوهنځي له ځلموپوهانوڅخه يوتيم جوړشو،چې اول وروزل شي اوبيا دژبوپه ثبتلولگياشي . په دې ډله کي زيار،اڅک اوپالوال هم برخه لرله . دې ډلي ... دژبني گړدوديزاطلس دتدوين لپاره يې ښايسته ښه مواد ثبت کړل . په آخرکې دغه مواد يونسکوته وسپارل شول چې دافغانستان دآرياني اطلس ورڅخه تدوين اوبياخپورشي .خوله بده مرغه تراوسه پوري دهغه څرک ماته ونه لگېده . ٦) دارواښاد الهام دغي پوښتني ته پوهاندزيارپه حاشيه کي کښلي دي چي دغو پوښتونوغبرگون دکتاب په متن کي دي . ددغه اطلس دپروژې يوبل فعال غړي ډاکټرپالوال خولادغه موادکافي هم نه دي بللي . ده څوکاله وړاندي داسي ليکلي دي : ... دغه دسره او مستندوليکنوله پاره کافي ځکه نه بولم چي يوخويودژبپوهني موسسې غړي ددغي وظيفې دصحيحې بشپړوني له پاره پوره نه وه تربيه سوي . دوهم — دوی په لازمه موادواووسايلومجهز نه وه . دريم مم هغه دپوښتونوکتاب (Questionery) چي دموسسې غړو کارځني اخيستی دایران له پاره ترتيب سوی و نه دافغانستان له پاره . څلورم — که څه هم دافغاني ژبوداطلس پروژه ديونسکوله خواڅخه حمايه کيدله مگر بياهم د موسسې دغړوله پاره دکاراوسيدني اوحمل ونقل مصارف اونور تسهيلات برابر سوي نه وه . ځکه نوپه نامساعدو شرايطوکي دصحيحو اومستندوکاروغوښتنه يوه غلطه توقع ده . ٧) ماله ارواښاد پوهندوی نوراحمدشا کرڅخه اورېدلي وه چي ددغو څېړنو يومتن دکابل پوهنتون دژبواوادبياتوپوهنځي په الماريو کي ده پخپل لاس قلف کړی ساتلی و . پوهاندزيار صاحب اوس په دغه ترخه حقيقت خبرکړو چي دغه دلسوکلونودکارثمره دحزب وحدت په لاس د کابل دجنگوپرمهال داوپره لمبوکي لولپه سوه اوډاکټرزيار صاحب يې کله کله چي موقع ورته ميسره سي دسويس دهيوادله کاپۍ څخه گټه اخلي (۸)په هرصورت دمطلب خبره داده چي ددې تيم دکلونو زيار او زحمت ثمره لا تراوسه دسويس له الماريوڅخه راوتلي نه ده اوپه پراخه توگه عامه استفادې ته وړاندي سوي نه ده . هرچاته دسويس دتگ امکانات نسته چي استفاده ځني وکړای سي . دپښتولهجوڅېړنه که سوې هم ده نودجوړښتو (structures) شکلونه به يې په انفرادي توگه ثبت سوي وي .

دلغوي پانگي ثبت خولاتراوسه په کړو غاړو ولاړ پاته دئ . که څوک دا ادعا کوي چې دلغوي پانگي ثبت هم بشپړسوی دئ ، دا نو تر يوې شاعرانه غټبازۍ په هاخوا بل څه نسي گڼل کېدلای .

پوښتنه داده چې ديوې پښتو اويوه ليکدودله پاره هڅي ولي ځای ته نه رسېږي ؟ ولي يې مخالفين پيدا کړي دي ؟ هرومرو څه خبره سته . خامخا ځيني عيني اوتر ذهن دباندي علتونه موجود دي چې ددغي مخلصانه هڅي په لار کي خنډ لوېږي . ددې پوښتني جواب په دې ساده استدلال کي نسي موندل کېدلای چې له نوي بدلون سره تل زاړه عنعنې پال مخالفت کوي . داراز استدلال تر علمي تاداوزيات پر سياسي بنسټ ولاړ دئ . دپښتوديوه واحد ليکدود او واحدې ژبې له پاره خود چا خبره زاړه دود پال پر لويه لاريله کړئ ، حتی په نوې پوهنه او ژبپوهنه سمبال کسان لا پر يوه لار روان نه دي اود معياري ليکنۍ ژبې پر ټاکلو باندې په يوه خوله نه دي . ښاغلی زيار صاحب پخپله وروستۍ مرکه کي وايي چې دوی يو پروسېجر د مرحوم حبيبي اومرحوم خادم اودا کټردولت محمد لودين په گډون لاسليک کړ خو خادم صاحب^۹ بيا مخالف شو او ويې ويل چې زه د حبيبي صاحب اودده د پيروانو لار په رسميت نه پېژنم او بغاوت يې وکړ ...^۹ حقيقت دادئ چې زموږ د مشرانو استادانو علامه رشاد ، ارواښاد روهي ، مرحوم الهام ، ارواښاد شاکر ، مرحوم عطايي ، رفيع ، ډاکټر پالوال ، اونوروليکنۍ ژبه له هغې ژبې سره چې مورته د معيار په نامه راښوول کېږي ، له مخکي تر اسمانه توپير لري او حتی پخپلومنځ کي هم يوله بله سره فرق لري . دا پوهان چې مايې تاسي ته نومونه وړاندي کړل ، ټول د ژبې خواخوږي او پر پښتومين کسان وه اودي . زما خپل استنتاج دادئ چې ددې لاري اصلي خنډ پخپله د پښتو ژبې او پښتنوپه اوسني ټولنيز ، اقتصادي ، قبيلوي او سياسي حالت کي دئ ، دې کارته د پښتو او پښتنوپه نه امدادگي کي دي . هغه راز امدادگي چې مايې د نورو ژبو په برخه کي يادونه وکړه . له دې بنيادي عامل سره چې نور واړه او کوچني عوامل ملگري سي نو بيا د ريشا صاحب په اصطلاح^{۱۰} خبره بهي غږکه سي^{۱۰} .

تاسي وړاندي ولوستل چې په انگلستان کي دباسوادو خلگود فيصدۍ په پام نيولوسره لاهم د سټنډرډ ژبې دخوځښت هڅي چې له ۱۴ — ۱۵ ميلادي پېړۍ څخه راپيل سوي وې ، ايله ۱۹د پېړۍ په سر کي دنسبي برياليتوب اوعوميت مرحلې ته ورسېدې . خود پښتنود عمومي بېسوادۍ په سته والي اود بې ثباتو حکومتو ، انقلابو او پاچا گېښتو په موجوديت کي څرنگه ادعا کولای سو ، چې د پښتوله پاره د معيار انفرادي هڅي د بري لوړ پوړ ته رسېدونکي دئ .

په کوچنيواو اړخکي يوعامل پخپله ددغه خوځښت د لارويانو په عمل او کړوکي پروت دئ ، پخپله په پوهاند صاحب زيار کي پروت دئ ، چې ددغه حرکت موسس اوتيريسن دئ . (۱۰) پوهاند زيار صاحب دخپلو عقايدواو نظرياتو پر سموالي باندي دومره ډاډه دئ ، چې حتی ديوې سالمې مشورې دمنلو له پاره لاهم تيار نه دئ . دی خپل ځان ته ټاکلي اصول او خپل استنتاجونه دکاني کرښي بولي . پوهاند الهام په دې برخه ډېره محتاطانه اشاره لري اوليکي^{۱۱} زيار ... په ډېرو برخوکي په خورازيات باوراو ټينگار غوڅ حکمونه کوي اوبنايي کومه ورځ دی پخپله هم يوځل بيا پرې کتنه وکړي .^{۱۱} (۱۱) پوهاند زيار صاحب په دې برخه کي دوستانه انتقاد ته لا غاښ ماتونکی^{۱۲} جواب ورکوي . زه ددوی دغه عادت ددوی پر سياسي اوايديالوژيکي تفکر باندي تاوانوم . زيار صاحب په سياسي لحاظ په يوه داسي

ایډیالو ژیک محیط کی رانځېل سوی و، چي په لیکنۍ ژبه کی یې د سختو او حتی پاروونکو جملو او عبارتو کارول، له طبقاتي دښمن سره دنه پخلا کېدني مضبوط دلیل گڼل کېږي او په محاسنوکي یې شمېري. پوهاند صاحب زیار له دغي ایډیالوجۍ سره خپل عقیدتي اړیکي هیڅکله هم پټي کړي نه دي او تل یې په زغرده بیان کړي دي. د ددوی د سیاسي زړه وړتیا لوی ثبوت دی خوله بده مرغه یې ددوی علمي دریځ ته زیانونه رسولی دي. د دغي ایډیالوژۍ په ادبیاتو کی د ټولنپوړیوالو نورمونو پر خلاف، د سیاسي مخالف له پاره د ځنځیري سپي لقب ورکول رواڅه، چي داستایني وړکار دی. دوکتور زیارد خپلي معیاري لیکنۍ ژبي د منځ ته راوړلو د حرکت مخالفان هم په دغه شان ادبیاتو وهل او ټکول. ددوی له یوه جوړسوي لغت سره چي چا مخالفت کړی دی، دوی یې په مقابل کی غاښ ماتونکی جواب ورکړی دی. دوی پخواني مشران پوهان په انک (توهین) سره دودپال وبلل اوله دودپالوسره یې شعار وړاندې دنوي دورانسازه پرلور ورکاوه. له دودپال څخه به خلکو د مرتجعینو اورجعت پسندو معنا اخیستله. پوهاند صاحب په یوه مرکه کی چي په کتابي شکل چاپ سوې ده، د دغومخالفو دانشمندانو په باب ډېر زیاتې کړي دي چي وایي: کاروان به تیریري اوسپي به غیږي (۱۲)

دیوې پښتو! خوځښت هغه وخت خپل علمي ارزښت له لاسه ورکړ، چي د ثور انقلاب په ارزښتونو کی وگڼل سو. دا هغه وخت دی چي پر هیواد باندي دکمونیسټي اوسویتیستی استبداد ډاروونکي خپې مسلطي وې. له هرانقلابي عمل سره مخالفت له سر سره لوبی وې. دا مخالفت که د سر په زیان تمام سوی نه وای نولږ تر لږه خوله وظیفې څخه د برطرفۍ اوله بې سرنوشتۍ سره دمخامخ کېدلوپه بیه هرومرو تمامېدی. د دغي واهمې اغېزه وه، چي پوهاند ډاکتر الهام لا د مقاماتو د تر ټپي له ډاره ځان په ذهني کارگرانو کی وشمېره (۱۳) چي زما یقین دی پخپله د الهام مرحوم په نزد به هم یوه بازاری سیاسي اصطلاح وه. د ژبي دمعیاري کولوله دغي مشخصي انقلابي هڅي سره د پښتنو پوهانو ستر غیر گوندي اکثریت مخالفت ډوله ملاحظات درلودل. دغه وخت له بده مرغه دهیواد علمي مرکزونه له صلاحیت لرونکو مقاماتو څخه خالي سوي وه. ارواښاد حبیب الله تری، استاد شپون، ډاکتر پالوال دمهاجرت لاره اخیستې وه. علامه رشاد د ثور انقلاب له شامته په نامردۍ سره تقاعد ته سوق سوی و. له علمي مرکزو څخه لیریتوب او هغه هم د بې وخته تقاعد په نامه، علامه مرحوم د ځان په حق کی ناحقي گڼله او دې کار دونه ځورولی و، چي ډېر کلونه یې له خپل نامه سره متقاعد پوهاند کښ. ارواښاد روحي که څه هم دهیواد خپلواکی ته گواښونو سخت ځوراوه، خونه یې غوښتل له انقلاب سره په مخامخ مخالفت کی ودرېږي. د پوهنتون غیر گوندي استادانو هسي شپه سبا کوله. د ژبپوهني پر ډگر یوازي پوهاند زیار پاته و اوله هغه سره د انقلابي دولت ټول امکانات اومساعدتونه ملگري سول اوله هغو څخه په استفادې سره یې دمعیار کورنگي ته پونده ورکړه. دا حرکت یوازي اویوازي پرفردي اراده ولاړ حرکت و اودهغه وخت صلاحیت لرونکو مشرانو پوهانو ټولو ورسره لیکلی اونا لیکلی مخالفت څرگند کړی دی.

خودانقلاب ځواک دچامخ نه کاته اونتيجه داسوه ، چي پر پښتو څوارکۍ باندې دانابللی مېلمه وتپل سو. داچي اوس دهغه له پاره تاريخي سوابق جوړېږي اود پخوانيو ژبپوهانونومونه اخیستل کېږي ، دارواښادالفت اونورو مشرانوله خولې دموافقې په باب نقل قولونه ليکل کېږي ، ټولي هغه افتراگانې دي چي مفتري به يې خدای ته ور وړي . داافتراگانې هغوڅخوته ورته دي لکه دپتي خزاني مخالفينو ، چي دعلامه حبيبي ، استادکامل او نورومشرانو ترمړيني وروسته را منځ ته کړې وې . زمايوه ساده پوښتنه داده چي که دغه ژبپوهان د چا خبره ددې نوي جوړي سوي پښتولويان وه ، نوې بياولي همداژبه نه ليکله . ددغوپوهانواوژبپوهانودليکنۍ ژبي په خوندخوڅوک مړېږي نه . تاسي داڅوعبارتونه وگورئ :

ارواښادبينواپه هغه ژبه ليکنه کوي ، چي دده خپل پښتانه يې په ورځنيوڅېړواتروکي کاروي . تاسي دده دالاندې متن ولولئ:

دپخوانوپښتونودعامي طبقې اوغريبانوڅوهمدونې دلاسه وسوه چي پښتويې دزمانې دهررازطوفاني هرج ومرج څخه په خپلوسينوکي وساتله اوتردې وخته يې راوړسوله . په سووسوو اورژبي شاعران پکښې پيداسوه اودخپلي ژبي ادب يې ترخپله وسه پوري ، دنوروپه زروکالو روزل سووژبوله ادبه سره تقريباً څنگ پرڅنگ ودراره . که څه هم دوی شاهان نه وه،مگريايې هم خپل دغريبۍ په کورکي دملي پانگي زياتولودپاره رازراز(پتي خزاني) راغونډي کړي دي ، چي اوس يې کله دسليمان ماکوله کيږدی څخه نيمه چپاوسوې خزانه راباسي اوکله دمحمدهوتک پر(پته خزانه) چي دپښتودهررازمرغلروډکه ده پښيږي ١٤) په دغه پښتومتن باندې به دمعيار محتسبين هرومرو دسيمه ييزي لهجې نوم کښېږدي، خوزما پوره باور دی ،چي دپښتود هري لهجې ويونکي ته په زړه پوري دی اوخوښيږي يې .

دارواښاداستادگل پاچالفت پښتوخود (خو) ځای نه لري . سترتر نو که داوولس پښتوده اوټول پښتانه چي يې ولولي ، هرومروبه ژبي پر ټکوي . دايوه نمونه به يې ولولو:

دانسان په وجودکښې دوه شيه ډېرعزيزمعلوميږي چي يوه ته زړه او بل ته دماغ وايي . له دماغ نه علم اوفلسفه پيداشوه اوله زړه نه شعر او ادب.

اروپايان زړه دعواطفواونفسي احوالوځای گڼي ، مسلمانان دايمان او عقيدې ځای ته زړه وايي . صبر،رحم،کرم، شجاعت،سخاوت دزړه کار دی . عشق اومينه په زړه کښې وي شعرله زړه نه الهام اخلي اوله زړه سره کارلري دعواطفوروزل دزړه کاردی اوشعرته دعواطفواو احساساتودظهوراوتجلياتوکوه طوروايلي شو همدغه عواطف او احساسات چي دشاعرله زړه نه الفاظوته رانقل شي شعرترې جوړشي او په زړونواثرکوي ١٥) .

علامه رشادخولکه پخپله چي درونداومتين شخصيت و، ليکنه يې هم درنه اوپه عين درنښت کي بيا(که يې دمعيارمحتسبين په سيمه ييز تورونه کړي) خوږه ده . راځئ چي ويې لولو :

په نړۍ کې دريابونه ډېر دي او په هغوکې دکښتيوخه کمې نسته . زه چې گورم په دغو کښتيوکې د پښتنوکښتۍ يوه خښمېدلې تندبادپسې اخيستې ده او په ډېره تيزي سره يې د نابودۍ د گرداولورته پوري وهي . زموږ د درياب داوبو پرمخ نوري کښتۍ هم ليدلې کيږي خو هغه دې توپاني بلانه دي پسي اخيستي . زه نه پوهېږم چې د پښتنوپه کښتۍ کې دامقناطيسيت څنگه پروت دی چې زموږ د درياب له هرې غاړې څخه هرتوپان چې پيداسي و خپلې خواته راکشوي . زما په خيال کېدای سي توپانونه د پښتنو پر بلاوهلې کښتۍ مين وي اوله هره يې بادبانو مچلولته په ډېره لېوالتيا رادانگي.

آد پښتنو خواخوږو! بلاموواخلم ليڅي راوغړئ او پايڅې رابډوهئ، يوه ډله دبديختۍ دمقناطيس په لټه کې سئ که مووموند د درياب تل ته يې ارتاو کړئ چې بيا دنړۍ مخ ونه وينې ، بله ډله دکښتۍ هغه بادبانونه وشکوي چې د توپان بلا پر مينه ده . ۱۶)

ارواښاد کانديد اکادميسن سرمحقق محمد صديق روهي چې کله يوه علمي موضوع لاهم بيانوي ، ژبه يې پرچانه درنېږي . تاسي دده د ليکنۍ ژبې جوړښتونو ته فکرو کړئ چې څومره روان دي : ميتود په اصل کې د ميتودوس) په بڼه يوناني کلمه ده چې په لغت کې طرز العمل (ديوې چارې د سرته رسولو طريقې) ته ويل کېږي . په عربي — دري — پښتو ژبو کې دميتود په ځای داسلوب، طريقې، روش، دود کلمې هم استعمالېږي . ميتودو لو جی دميتودپوهنې معنی لري . ميتودولوجي د فلسفې يوه څانگه ده چې په عام ډول د علم او په خاص ډول د هر څانگې علم د څيړنې منطقي اصول بيانوي . ۱۷) . د ژبې رواني يې له دې امله ده چې د سوچه توب ناروغي ورلوېدلې نه ده . دافادې له پاره يې دخيل غير پښتولغتونه کار کړي دي هم يې مطلب په ښه توگه په بيان کړی دی او هم يې د ژبې خونديتوب زيات کړی دی.

ارواښاد پوهاند حبيب الله تږی هم دمطلب اداينه دلغاتو ترسوچه توب نه قربانوي . دی ليکي : کوم څيړونکي اومولفين چې وايي ترکي خلجيان د زابلستان په ځايي خلکو کې منحل شوي او په نهايت کې په پښتوغلځيانو بدل شوي دي هغوی په حقيقت کې دا خبره تصديقوي چې لږ تر لږه د دوهمې او درېيمې هجري پېړۍ په حدودو کې وزابلستان ځايي اوسېدونکي پښتانه وو، ځکه جهان نامه وايي چې ترکو خلجيانو خپله ژبه بايلوده او د زابلستان د ځايي اوسېدونکو ژبه يې زده کړه . که ترکو خلجيانو د زابلستان د ځايي خلکو ژبه زده کړې وي ، که د غلځيانو ژبه تراوسه پښتووي او غلځيان او خلجيان هم سره يوشی وي ، نو د خلجيانو د مهاجرت په وخت کې به د زابلستان د ځايي اوسېدونکو ژبه هرومرو پښتووه . که نه وي نو نه بايد خلجيانو پښتو زده کړې وي او نه بايد د غلځيانو ژبه پښتووي . ۱۸) .

دارواښاد پوهاند دوکتور محمد رحيم الهام ژبه هم د دخيلولغاتو پرمخ خلاصه ده : په همدې ترڅ کې دانستيتوت تر جوړېدو مخکې او وروسته ډېر کسان د عصري ژبپوهنې د زده کړې لپاره بهرنيو هيوادو ته لېږل شوي وو او اولېږل شول

، چي په هغو کې عبدالاحدياري ، نوراحمد شاکر ، حبيب الله تېري اوماپخپله په امريکا کې ، عبدالحکيم هلالي ، لودين ، پولاد ، ماه گل ، په شوروي اتحاد کې ، اڅک په هندوستان کې اوزيار په يورپ کې د ژبپوهنيزو علمونولورې زده کړې ترسره کړې .

دا خلک په هيواد کې د ژبپوهنې په بېلابېلو څانگو کې په تدريس ، تحقيق او ترجمو بوخت شول اوله خپلې وسې سره سم يې کم يازيات علمي خدمتونه وکړل . د تېري اوزما توجه او تمرکز په زياتره پر عمومي تشریحي ژبپوهنه باندې واو تدريس موکاوه ٭ (١٩) په دې لنډ مثال کې تاسي وينئ چي ارواښاد الهام مطلب په ډېره روانه ژبه بيان کړی دی.

د (تحقيق ، تدريس ، ترجمو ، توجه ، تمرکز ، ...) لغتونه يې پيريان پر سترگونه دي راغلي . ځکه نه دي راغلي ، چي دی پوهېدی چي د دخيلو لغتونو دې اوباباچي دهرځای وي ، خوچي ژبي ته ننوتل ، دهغې ژبي خپل مال گرځي اوپه استعمالولوي څوک نه گناهکار کېږي .

دا استاد شپون نثر خوبيا په بل لايزار کشش لري . زه پکښې ورک وم چي کومه برخه يې انتخاب کړم ، اخرمي د (گتيايي) له اول مخ څخه اوله برخه راواخيسته :

٭ دادکا پرشی لانه وراغلی اوهرشی هماغسې و چې پلرونوراپريښی وو . غم ښادی ټولي آشناوې هسي نه وچې دنيا گل وگلزاروه خوموږورسره روږدي وو ، قادراوحاجی زردادلاهم خپل سودونه خوړل ؛ شاه محمد دوکاندارلاهم چې می تللې ډره يې وهله ؛ موږهلکانولاهم دگانډو دهقانانودپاليزنه خټکي غلاکول ؛ کوډگرې اوفالبيني لاهم خورجينې په شاکورپه کورگرځېدې ؛ دکلوملايان لاهم دکونډواوهلکانوسره پرتوگ ښکلي گيرکېدل . خوهرڅه پرخپل ځای وو اوکه چاشکاييت درلود نودخپلي ټنډې اوتقديرنه ورپېښه شوې وه ٭

پوهاندزيارصاحب چي دخپلي جوړي کړي ژبي پر خلاف ليکنه وکړي نودهرچا لپاره ډېره خوندوره ، محاورې ته نژدې اوکره وي لکه دالاندي مثال چي مایه تصادفي توگه رااخيستي دی:

٭ استادحبيبي ددغه لرغوني فرهنگيالي هيوادديوه پياوړي پوهاند ، ليکوال ، څېړونکي اومؤرخ په توگه خپل ټول ژوند همدا راز علمي څېړنواوپلټنوته وربښلی اوڅنگه چې (لټونکي موندونکي دي) نو د داسي ډېروپټوخزانو پر را برسېرونه بريالی شوی هم دی . د غوريانو ، سوريانو ، لوديانو ، لويکانو ، دسوات اوکونړد اميرانو او داسي نورو افغاني اوبياپښتنو واکمنانو اوسوبمنانو برسېرونه اوپېژندنه يې ددغو خبروځلاندي بيلگې او ساري بلل کيږي . ٭ (٢٠) خوچي دکره ژبي ليواليتياورو لاره سي ، نوبياخوانانوته پښتو گرامر په داسي ژبه ورزده کوي ، لکه دالاندي بيلگه:

٭ په پښتوکې کړاوون هم له پښوييزچاراوهم له رغاويزپلوه يو مخيز آرياني دی او مرستيالکړونه ، لکه (ول ، بودن) اوشو(شدن) هيڅکله په هندي کي نه وو ، بلکې يوازې (هو) او(تها) پکې کارول کېږي . همدارنگه په پښتو کې مخکړونه

ياکړوال مختاری (فعلي پيشوند) دودلري اوپه هندي کې يې څرک نه لگي . په پښتو کې اوسترمهاال له وسمهاال کړسره د(به) وييکي په ملتيا جوړېږي ، حال دا چې په هندي کې اوسترمهاال له يوه ستاينوميز روستاري چې له آره يې کړواله ده ، رغېدنه مومي (لکه کرونگا) دغه روستاری د ستاينوم په څېر نرينه او ښځينه ، يوگړي اوډېرگړي لري او اوږون مومي . يا ... موخه دا چې پښتو د پارسي په پرتله دا وستاو زړې پارسي ترمينځه يومنځوال اکر يادريځ لري اود نوم اوږون له پلوه په يوه زيات لرغونې پړاو کې ټيکاو مومي ؛ هرگوره د کړاوږون له پلوه پښتوزيات ونجون موندلی دی . (۲۱) نوچي له يوې خامو موضوع ترخه علمي موضوع وي او له بلي خوا يې ژبه دغسي نابنده وي ، دلوستونکي اريان دي نو خداى مل سي..

له تيرو مثالو څخه به تاسي ته څرگنده سوې وي ، چې د پښتنو ټول پوهان او ژبپوهان هغه ژبه نه ليکي ، چې موږ ته دمعياري په نامه را ښوول کېږي.

لکه وړاندي چې مي وويل ، د ژبي دمعياري کولوله هڅي سره مخالفت هغه وخت زيات سوچي دا هڅه د ثورانقلاب له ارزښتونوسره وتړل سوه . ماته په لومړي سرکي داسي ښکاريډله چې له دې حرکت سره دمخالفت اساس به هغه دچا خبره له علي سره محبت نه بلکي له معاويه سره دښمني وي خو وروسته مي پښتو ژبي ته ددې حرکت په تاوانوسر خلاص سواو د پوهانو اندېښنې راته معقولي ثابتې سوې.

لکه د ثورانقلاب د دفاع له پاره چې د ټولني د دانسته وو کسانو پر ځای له العوام څخه کارواخيستل سو ، دغه راز د معياري ژبي دا اوسنی خوځښت هم له څوگوتوپه شمار محدود او معدود منلو ليکوالو پرته نور دخالي ذهنو پښتومينو زلميانو پراوړو بارسو اوپه پر مخ بېولو کې يې له هر راز ماکيا وليستي لاروچارو څخه کارواخيستل سواو اخيستل کېږي . د دغو زلميانو معصومو مغزو ته دمعيار محک داسي تلقين سوی و ، چې که چا د پښتو افعال (سو ، سي ،) پــــه (شو ، شي ،) وکښل ، گويامعياري پښتوبې وليکله . څرنگه چې په دغه اوسني دچا خبره کره پښتو کې شين سالاري واکمنه ده ، ځکه يې نو دمعيار په نامه منلې ده اونور يې په گټه اوتوان کې رى نه دئ وهلى . کنه ، زما يقين دئ چې همدازلمي له دغي نوي راټوکېدونکي پښتو سره دان دپاسه مشکلات لري خو پرخوله يې نه راوړي .

دمستلې يوبل خواشينوونکى اړخ دادئ ، چې پښتانه د نزدې يوې نيمې پېړۍ راهيسي د يوې نامطلوبې او ټپل سوي کرښې له امله تردوو بېلابېلو اقتصادي او ټولنيزو نظامونو لاندې ژوند کوي . دې عيني واقعيت دکرښې د دواړو خواوو پښتنوپه فرهنگي او کلتوري او ژبنۍ برخه کې توپيرونه ايجاد کړي اوله بده مرغه په ځينو برخو کې يې توپيرونه ژور کېږي . ددې عيني واقعيت مسخه کول او پر هغه باندي سترگي پټول دمستلې واقعيت پناه چاره نسي کېدلای . دې بېلابېلو نظامو د دواړو خواوو پښتنوته د ژبنيو او فرهنگي فعاليتيو له بله بالکل جلا زمينې برابرې کړي دي . دارواښاد دنوميالي دا خبره خورا ژوره رېښه لري چې ويلي يې وه هغه آزادي چې جعفر اڅکزی يې په بلوچستان کې دنظامي جنرال دکلکي ديکتاتورۍ په دوران کې لري ، نوميالي يې په ټوله ژوند کې ، حتی دمعتبرۍ په حالت

کي لاهم سلمه برخه په خوب نه ده ليدلې . ۲۱) ددواړو خواوو پښتنو سياسي دلچسپيوهم دفرهنگي اوژبني فعاليت جريان ته تاوان رسولی دی . د کرښي په يوه خواکي دپارسي ژبي دربارواکمنۍ اوپه بله کي دپنجابۍ

حاکميت پښتوژبه دفرهنگي ژوندپه ډگر کي ديوې دوهمي او دريمي ژبي درجې ته راتپته کړې ده اود ضرورت ژبه سوې نه ده . د همدې واقعيتونوداغېزې له امله په پښتو کي ديوې معياري ليکلاري او ليکدوددرا منځ ته کېدواوپر هغه باندي دبشپړ توافق په لاره کي خنډونه اوځنډونه لوېدلي دي . دکرښي ددواړوخواووخواخوړوپښتنو د ډېرولسيزوپه دوران کي ددې خنډونو او ځنډونو چاره بې له دې چي د مسئلې عيني او واقعي حالت ته پاملرنه وکړي ، د مېلمستياوو د مېز د سر په فيصلوباندي کړې ده اوطبيعي ده چي اغېزه يې نه ده ښندلې .

خبري به سره راغونډي کړم اوخاتمه يې به په دې عبارت بشپړه کړم : يوه ژبه چي نه ددولت په سطحه قانوني ملاتړولري اونه دملت په سطحه کي دسوادپياوړې سابقه ولري اوترهمدانن ورځي پوري يې لا دالفې دبشپړتابه هڅي ته اړتيا په اوليتوکي راځي نوپرهغې باندي دنوروژبو په تقليددمعياريت جريان ازمويل اوپه دې ډول يې له خپلوويونکو څخه پردۍ کول به له ظلمه پرته بل څه وي . زه نه پوهېرم چي دمعياريت په مينه کي ډوب ليکوال ددغه واقعيت په ليدلو او کتلوکي ولي رانده دي ، چي ددوی په دغه نوې ژبه باندي ددوی خپل پښتانه باسواده پوهنتون ليدلي اوليسانسه وروڼه نه پوهېري .

۱) (وگ: گوربت مجله ، هماغه کال ، هماغه گڼه ، هماغه مخ

۲) (ددغه رازلاسوهنوبڼه پرېمانه مثالونه دښاغلي ډاکټر پالوال په نوي کتاب* معياري پښتو* کي لوستلای سئ.

۳) (مراد يې ماقبل فيودالي قبيلوي پراودۍ . م . هـ

۴) (پښتواوپښتانه دژبپوهنې په رڼاکې — ۱۰۴ مخ

۵) (ارواښادالهام هم دغه شان وړانديزکړی و چي يادونه يې په مخ کي تاسي ولوستله.

۶) (پښتواوپښتانه دژبپوهنې په رڼاکې — دويم ، دريم مخونه

۷) (پښتوچاپي آثار — ۲۵۹ مخ — ۱۳۵۷ ش کابل

۸) (ښکلامجله — څلورم کال — درېيمه گڼه — ۵۴ مخ

۹) (ښکلامجله — ۴ کال، ۳ گڼه ۵۰ مخ

۱۰) (داخبري مي بايددعقايدودتفتيش په معنونه گڼلي سي . زه دهراښان عقيدې اوافکاروته دزړه له کومي درناوی لرم .

۱۱) (پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼا کې کتاب ته د پوهاند داکتر محمد رحيم الهام يادونه — پنځم مخ .

۱۲) (زيار — د پښتني فرهنگ يوځلاند ستوری — ۱۵۵ مخ

۱۳) (پښتو پښويه — سريزه

۱۴) (پښتوروزنه — ۳۹ مخ

۱۵) (ليکوالي — ۷۸ مخ

۱۶) (د علامه مرحوم له نوي چاپ سوي اثر) (ادبي نثرونه ، ، ۲۰ مخ څخه

۱۷) (وگ : د پښتو ادبياتو تاريخ — ۱۹ مخ

۱۸) (وگ : پښتانه — ۸۲ ، ۸۳ مخونه

۱۹) (د پښتو او پښتانه کتاب ته سريزه — درېيم مخ

۲۰) (وگ : نومورکي مورخين ته د پوهاند زيار صاحب سريزه — درېيم مخ — ۱۳۵۹ ش

۲۱) (پښتو او پښتانه ۷۷ — ۸۶ مخونه

۲۱) (د پښتنو د ټولنيز تاريخ مبادي — ۱۲۷ مخ

څه بايد وسي ؟

اوس چي د معياريت په باب زما خبري تقريباً بشپړي سوې او د دغه خوځښت په باب مي خپل انتباهات ټول بې پردې بيان کړل ، پر هغو باندي به دا خبره هم ورزياته کړم ، چي زه د معياري ليکني پلوی وم ، پلوی يم او پلوی به يې اوسم . درنو لوستونکو به زما په دې کوچنوتي کتابگي کي ځيني هغه لغتونه ، اصطلاحات او ترکيبونه هم لوستلي وي ، چي د همدې جريان په بهير کي نوي منځ ته راغلي دي . معناداچي زه د هغو اصطلاحاتو استعمال ته هم حاضر يم چي زما ژبه اوفهم يې د هضمولو وړتيا لري . زما مخالفت له هغه اسلوب او جريان سره دی چي اوس د معياريت په نامه د پښتورينښې ورکاري او تاسي ته مي دهغه په معرفۍ کي خپل وس نه دی سپمولی . خدای دي وکړي چي د زړه په خبره سره پوه سوي يو . مگر دا خبره هم تر لمر راته څرگنده ده ، چي نه زما پر خبره څوک غوړنيسي اونه زه په يکسر د دغه اعتياد مخه نيولای سم . د دې سرکښه بهرلاري ته راوستل ډله ييز کار او مفاهيمه غواړي ، مسئلونه عمل غواړي ، موضوع په جدیت سر خلاصيدل غواړي ، د پټو سترگو تقليدي کارونو درېدل غواړي له دې ليکني څخه زما مراد راتلونکي نسل ته خپلي غاړي خلاصول دي . ما چي دا هرڅه ليکلي دي ، له خپلي خوږې پښتوسره مي

دميني په جذبه كښلي دي . اوس به دهمدغي ميني په جذبه خپل څو وړاندیزونه درته وړاندي كړم اود(خذ ماصفادع ماکدر) مقولې په ويلو به درڅخه رخصت واخلم .

— دمروجلغاتوله پاره دنوولغاتوله جوړولوڅخه ديوڅوكلونوله پاره دنصوح توبه وكاړئ . همداسي موجودكړي دي ، درته بس دي . پرپردي چي پښتو اريانه په دې كي څونه هضمولای سي . دراتلونكي له پاره كه څوك تحسين كېدل ، كه نفرين كېدل ، همداجورسوي ورته كفايت كوي.

— كه دنووعلمي اوتخنيكي لغتوله پاره دلغت جوړوني اشتها درولاړه سوه، ترجموړولووروسته يې سمدلاسه دټول افغان ، بينوا اونوروويب پانوله لاري دنظراخيستلوله پاره وړاندي كړئ . ترمشورې دمخه يې كورټ مه عاموئ . داكاركه دننه په هيوادكي ممكن واى خوييځي به ښه واى . هورې اوس دپښتواوپښتنوله پاره نه حمايه سته نه زمينه . داسي لوبه روانه ده ، چي كه يې خداى مه كړه همداسي دوام وكړ، نه به پښتوپاته وي نه پښتانه .

— د(سو) او(شو) نفاق اچوونكي اورته پيك(پكه) مه وهئ . دا بهر خپل طبيعي جريان ته پرپردي . كه يووخت دختيځي لهجې په شان ، چي (سو) يې تر تاريخي اوژبنيو عواملواندي په (شو) بدل كړ او لويديځي لهجې هم دې بدلون ته غاړه كښېښووله، خوترښوبه لاسه سي اوكنه ، په دې باندي نه دپښتوكورورانپري نه دپښتنو . ختيځي لهجې دغه (سين) په فرمان جاري كولوسره په (شين) نه دي بدل كړئ . اوس هم له هماغه تاريخي تجربې څخه كارواخلي . كه د معياري ليكني لارويان د (شين) له كاروني سره دزړه مينه لري ، نودي پرهمدې مسئله دي ډېر ټينگارنه كوي ځكه هرڅومره چي پرهمدې موضوع ټينگار كېږي ، هغومره د (سين) عمر اوږدېږي . قوي اوغښتلي تلفظونه خپل كار پخپله كوي . كه (شين) خپل قوت په دغه تاريخي ازموينست كي په طبيعي ډول ثابت كړ، دلويديځي لهجې هرويونكي به يې د(مورنس پارسي وايي) په مصداق په ويلواوليكلوباندي فخر وكړي . اوكه دانه وي نوپه زوركلي نه ودانيږي.

— دپښتنوپرباسوادكولوباندي دي بايدزورواچول سي . پښتوليكنه دي ورزده سي . دهري لهجې پښتوچي وي ، پروانه لري ځكه دلېجو د هرم سربيره يوې پښتو ته رسيږي.

— دپېړيوپېړيو دخیلولغاتوپه اړولواوپښتوكولوباندي مه خپل وخت ضايع كوي مه انرژي . دغه وخت دپښتويوبل كتاب ليكلوته وروباسئ .

پښتواوپښتانه دخيلولغتونه دي خواركړي . دخواري عوامل يې نور دي ، چي ماورته په متن كي څوواړه مكرري اشارې كړي دي.

— پښتون دمديت په گېڼه سمبال كړئ چي پښتوپخپله ورسره مدني اوكلتوري سي . دڅټ له خوا آس ته كيزه (قيضه) مه وراچوئ.

— دنشرا تودبې شمېره تعددمخه ونيسئ . لږ خپروني ډېري حمايه كړئ ، ويې ولولئ اوبل ته يې ولولئ.

— په پښتو ژبه د هري ځانگي كتابونه وژباړئ ، ويې ليكئ اوخپاره يې كړئ.

— دمعيار په پلمه لغتونه مه وژنئ . پرېږدئ چې پښتو د يوه مفهوم له پاره شل لغته ولري . د ټولو د كارولو هڅه وكړئ .

— له لهجوسره مسئولانه چلند وكړئ . دې واقعيت ته ځيرسئ ، چې لهجه په پښتو كې لا تراوسه هم د تقدس درجه لري . له مقدساتو سره بېباكي د كورپايې نړوي . دلېجومرگ وژوند هم طبيعي جريان ته پرېږدئ . ناحقه خپل ځانونه مه په خوني كوي.

— د هري لهجې ويونكي چې ياست ، دخپلي لهجې لغتونه راټول كړئ اوخپاره يې كړئ . دا كار همدانن شروع كړئ . له لهجوي زېرمي سره كه اصطلاحات (گړني) راخوندي سي ، خودزوى زېرى به وي . (۱)

(۱) زه له خپلي پلرنۍ مېنې څخه په فرسخوليري پروت يم . له زلميو كندهاريو خپرونكو څخه هيله كوم چې دخپلي لهجې لغتونه راغونډ كړي . كه ماته د مرستي اړتيا احساس سي ، زه ملاتړلى ولاړ يم.

په پښتو يې وكاږم كه پر پښتو ُ

ضميمه

په دې برخه كې زه خپلي هغه ليكني راوړم چې په بېلابېلو وختونو كې مې د كره ليكني اونيو لوگيزمونوپه باب خپرې كړي دي . په دې ډول غواړم وښيم ، چې په دې

هكله زما هڅې نوي نه دي اوله ډېره وخته مې خپل نظريات اوپه ځينو

برخو كې اندېښنې له لوستونكو سره شريكې كړي دي . په دې ليكنو

كې به لوستونكي ځاى ځاى پرمکررو خبرو باندې ، چې

د کتاب په متن كې هم راغلي دي ، پېښ سي .

زه دهغوله بابت به بڅښنه غواړم .

په پښتو يې وكاږم كه پر پښتو ُ

موږ پښتانه بايد د ډېوې مجلې احسان ومنو، چي په دې تياره شرايطو کي يې راته په خپله ژبه او پر خپله ژبه دڅه ليکلوزمينه برابره کړې ده . په دې لړ کي مي داستاد ډاکټر عبدالرازق پالوال هغه ليکنه په ډېره علاقه مندی سره ولوستله چي د ډېوې مجلې ددرېم کال په لسمه گڼه کي يې دامريکاڅخه په نامه خپره سوې ده . دپښتونشراتوپه باب زما په زړه کي له ډېره وخته ځيني خبري راگرزېدلې او د ليکلو زړه مې ځکه نه سواي کولای چي يوخودچا خبره* الم نشرح هغه الم نشرح ده خو خوله د ملاعثمان غواړي* ، بل مې په ځان کي دوني بيچ هم نه ليدئ چي ددغه رازعمومي جريان په غېږدي ورسم . اوس چي مې ښاغلي استاد پالوال پدل رامات کړئ نوبه زه هم خپل معروضات درته وړاندي کړم . واردواره به يې له (په)او (پر) څخه راوښلوم . د دغو دوو اداتو بيځايه کارولو ځيني بېخوندی ، يابايد ووايم تېروتنې پېښي کړي دي . په اوسنيوزياتره نشراتوکي دغه ادات لکه څرنگه چي بايد وي ، نه استعمالېږي اوځای ځای خولاداسي هم راته ښکاره سوې ده چي(پر) د (په) پرځای په ارادي توگه راوړل سوئ اوپه پښتو کي ديوراز نوي انکشاف رنگ ورکول سوی دی.

په پښتويې وليکم* مجلې معناداده ، چي دليکني ژبه مي پښتوده ، دمفاهمې وسيله مي پښتوده ، پارسي ياننگرېزي ياکومه بله ژبه نه ده او* پر پښتويې وليکم* معنا داده، چي ليکنه دپښتوژبي په باب ده ، يا يې پرگرامر ، يايې پرتاريخ اوادب يا پر نورو اړخونوږغېږم . زه چي اوس ځيني نشرات لولم زياتره يې (پر) د (په)پرځای راوړی وي . د مثال په توگه د ډېوې مجلې په همدغه گڼه کي چي وړاندي مې يادونه وکړه ، يوه جمله داسي ده* ... دمغازواولويوځايونوښيښې ماتول ، د ماشومانواوښځوتښتول، په هغوتهږی کول اوبيايې وژل *

دلته* په هغوتهږی کول* هغه رازمعنانه ورکوي ، چي دليکونکي مرادده . دليکونکي مراددادئ چي له بې سرپرسته ماشومانوڅخه په غرب کي داسي ډلي جوړي سي ، چي د مغازو او لويوځايونوښيښې ماتوي ، ماشومان اوښځي تښتوي اوښځوته بيا بدنامي ور اړوي ، بې عفته کوي يې . چي دغه رازمطلب بايد* پر هغوتهږی کول* وي ، نه* په هغوتهږی کول* . د* په هغوتهږی کول* دا معنا ، چي له دغو تښتول سوو ښځوڅخه دنوروښځودبېعفتی له پاره کاراخيستل کېږي . يالکه موږ چي ووايو* په ښځويې غلاوي وکړې* ، يعني داغله د جنس له مخي ښځي وې.

د (پر) دغه رازبېځايه کارول په هيوادکي دننه هم رواج سوي و . کال مې دقيق نه دی په ياد ، چي کوم و ، په پوهنتون کي په يوه علمي سيمينارکي ښاغلي زلمي هيوادمل دفاضل استادپوهاندرشادصاحب د مضمون لوستل زماپرغاړه راواچول . پخپله استاد سيمينارته تشرېف نه و راوړی . مضمون درحمان بابا دمړيني دنېټې په باب نوې څېړنه وه اوعنوان يې و* رحمان باباپه کوم کال مړدئ ؟* . له دې عنوان څخه* رحمان پرکوم کال مړدئ ؟* جوړسوی و . داستاد مقصد خوداو، چي درحمان بابا دمړيني سنه وښيي چي کومه يوه ده ؟ ۱۱۱۸ هجري قمري که ۱۱۲۸ هجري قمري . خوترلاسوهلو وروسته دجملې معنا داسي اوښتې وه چي گويادلکوال مطلب دادئ چي رحمان بابا په څوکلی کي مړسوی دی* . پرکوم کال مړ* همدغه مفهوم افاده کوي . په داسبا چي مي استادته دسيميناربيان کاوه اوپه ضمن کي مي د څېړني دعنوان يادونه ورته وکړه ، په خندا يې راته وويله چي* معياري کړی يې دی* . خوزه

پوه سوم، چي له دغه راز لاسوهلوڅخه خوښ نه و. پر کوم کال مې ترکیب مي په ډېوه مجله کي هم يوواريه سترگه سوی دی چي په ناسم ډول يې کار کړی و. ماته د يوې پېښې دوخت دښوولو له پاره د (پر) کارول هله غوره ایسي، چي وغواړو پر کال سربېره يې د میاشتي ورځ هم وښیو. د مثال په توگه:

زه په یوزر ودرې سوه شپږویشتم هجري شمسي کال ددلوې پر شپاړسمه زېږېدلی يم. دلته چي د میاشتي و ورځي خبره راغله نو (پر) کارول پرځای کار دی. یا روسانو په یوزر ودرې سوه اته پنځوسم کال دجدي پر شپږمه پرافغانستان یرغل وکړ. د (پر) نورموارد به هم راوړم. پلانی يې په توپک وواژه او هابل يې پر توپک وواژه. په لومړي مثال کي دوژلو وسیله توپک دی. په چاره یاسوتي يې نه دی وژلی او په دوهم مثال کي مطلب دادی چي توپک ورڅخه و، غله پر پېښ سول، توپک يې ځني اخیستی، ده نه ورکاوه، څوې مړ کړی او توپک يې ځني واخیست. گویا پر توپک يې سروخوړ. داده مورده باید سره بېل سي. (۱).

(۱) دامقاله د ډېوې مجلې دڅلرم کال په لومړۍ گڼه (جنوري — ۱۹۹۷ ع) کي خپره سوه. د همدې کال په دوهمه گڼه کي دراغلي لیک تر عنوان لاندي پوهاند زیار صاحب زما پر پورتني مقاله تبصره کړې ده. لیک ته په واضح ډول د زیار صاحب نوم نه دی لیکل سوی.

ټکي په ټکي ژباړي — تلفظي بېخوندۍ

د ډېوې په تېرو دوو گڼو کي د (نوارغزه) پر ټکي په ټکي ترجمې باندي خبري سوي دي. په دې باب زما سره يوه خاطره سته چي خپله لیکنه به په همدې پیل کړم. زه چي په کابل کي وم، د باختراژانس په پښتوڅانگه کي مي څه موده د بالمقطع اجیر په توگه اوبیا وروسته درسمي غړي په صفت کار کاوه. د دفتر غړي ټول د پښتو ژبي خواخوږي وو. مشر مو د پښتو ژبي شاعر، لیکوال او په مطبوعاتو کي د نسبتاً اوږدې سابقې لرونکی و. چي رشتیاسي، په ترجمه کي يې خارق العاده استعداد درلود. په دومره دقت او چټکۍ سره چي ده ترجمه کوله، زموږ دیوه هم له وسه پوره نه وه. له دې ټولوصفتوسره بیا هم د مقاماتو په نزد کړلی و ځکه چي د واکمن گوند غړیتوب يې نه لاره. موږ ټولو په ژباړه کي یوراز بیرو کراتیک او اداري خنډونه درلودل او هغه داچي د مطالبو په ترجمه کي مو میرزايي هم په پام کي نیوله. هڅه مو کوله چي اداري مسئولیت ځانونه متوجه نه کړو. دې کار ټکي په ټکي ترجمې ته اړتیا پېښوله او هغه هم په دې دلیل چي که سبا چا پوښتنه وکړه پلانی ټکي ولي داراز ترجمه سوی و؟، موږ به ورته ووايو چي څه دخط بود. استاد پوهاند زیار صاحب به هر وخت زموږ له ټکي په ټکي ترجمې څخه ډېر سر ټکاوه. یو وخت د (نوارغزه) له ترکیب سره مخامخ سو. د دفتر په پکتیا والو غړو کي یوه (ترانگه) پېشنهاد کړه، ما (تراډه) وړاندي کړه او بل یوه

بل څه . يوه خولاپه ټوک—وکي (پټۍ)سمه ترجمه ورته وبلله اود(قطع نوار) مثال يې راوړ، چي ډېرموړ وځنډل . دمقاماتوله څپېړي څخه د خلاصون په خاطر بايد د (نوار)له پاره يوه کلمه پر (غزه) باندي زياته سوې وای . کله نوسمه خبره خوداوه چي يوازي مو (غزه)ليکلې وای . په پای کي داسي سوه ،چي که به له نوارغزه سره زه مخامخ سوم ،تراډه مي ليکله اونوروبه ترانگه اووزماپه خيال دترجمې داصلاح په وخت کي دواړه (دغزې په ناوه) اوبتل ! چي دابه بياترغو دواړو لا شوډنگ و . کله کله چي به د دفتر دمشرپه غياب کي مايابل چا دژباړل سوي متن دسمولوچانس مونده نوبه يا ترانگه تېرېدله يابه تراډه . په داسي حال کي چي(تراډه) او (ترانگه) دواړه له يوې جغرافيايي ساحې سره راوړل ، بېخونده ايسېدل . په پای کي لکه چي (ترانگي) ميدان يووړ او يووخت مي له بي بي سي څخه هم واوريدله . مشکل داو، چي له پوهاندزيارصاحب پرته چي هروخت به پرموړ راگرزېدی او گټوري لارښووني به يې راته کولې ، نورنونه يوه ټاکلې موسسه وه چي ژبه دي کره کړي اونه هم يوه واحده مرجع . د اژانس پښتوڅانگي يو راز پښتوليکله اوورځپانو بيا پرځپل سر ډنگوله اوبل راز ژبه يې ليکله . په داسي حال کي چي د اژانس ژبه بايد تر ټولو غوره ، کره ، خوندوره او داوولس ژبې ته نږدې او په اصطلاح معياري ژبه وای داځکه چي ډېروخلکو اوورېدله . دکابل راډيوويندويوبه بيا د نويوکلموپه تلفظ کي پرابلمونه درلودل چي د ځوناسموتلفظونو په باب به څوکړښي وروسته ورغېرم . په نړۍ کي د مطبوعاتوژبه تربل هر ځای ډېره کره اوفهم ته نږدې ژبه وي مگر زموږ د اژانس دترجمې په څانگه کي ، چي غړي يې ټول زماډېرصميمي دوستان اوپرېښتني کلتورمين خلک وو ، ددفتر له مشراوودوو تنو پرته چي دپښتوژبي په ليکنه اوژباړه کي يې سابقه درلوده ، نورټول زماپه گډون غيرفني خلک وو او يوازي دمamorيت د تغيروتبديل په لړکي ياديوې گولې مړۍ پيدا کولوپه خاطر تراژانسه رارسېدلي وو . همداعلت و،چي د مطبوعاتوپه ژبه کي بېخوندي ليدل کېدله اودخلکوله ژبي څخه ورو ورو پردۍ کېدله . په دې برخه کي پښتو يوازي نه ده ، بلکي پاړسي ډېره پردمخه ده . اوسنۍ ليکلې پاړسي خو داوولس له ژبي سره بېخي ډېره فاصله لري.

دتلفظي بدلون په برخه کي به زه يوڅوکلمې دنمونې په توگه راوړم چي اولس يې يو رازواکابلي سوو پښتنواودهنوپه تقليد يې مهاجر سوي پښتانه بل رازتلفظ کوي.

دنده — دې کلمې دوظيفې ، مصروفيت په معنا مطبوعاتوته له څو کلونوراھيسي لارموندلې ده . په لويديځه لهجه کي يې د (بنده)پر وزن تلفظ کوي يعني فشاريې پردوهمه څپه راوړي . دکراچي په ښار کي مي له پښتونخواڅخه دراغلوپښتنوله خولې هم ددغي کلمې تلفظ کټ مټ دلويديځي لهجې دتلفظ په شکل اورېدلی دی . په پښتو تشریحي قاموس کي يې هم فشارپروروستۍ څپه راوړی دی . خو د کابل راډيو دويندويو په پيړۍ يې ځيني کسان فشارلومړۍ څپې ته ورکوي او د (لنډه — داوردې ضد) پروزن يې تلفظ کوي چي زماپه خيال سمېده غواړي . دغه راز:

اغېزه ، خواله ، وړانگه — دا کلمې گرده پروروستی څپه فشارلري . پښتو تشریحي قاموس (اغېزه) نه ده راوړې خو (خواله) ته یې پروروستی څپه فشارورکړی دی . په رواج سوي تلفظ کي یې لومړۍ څپې ته فشارورکول کېږي چي ماته دکندهاريانوپه اصطلاح په زامه کي خوندنه را کوي . ځکه (خواله) که د لومړۍ څپې په فشارتلفظ سي د (خوا + له) شکل اخلي ، چي (څنگ ته) معناورکوي . ((خواله مي راسه چي خواله درسره وکړم)) يعني څنگ ته مي راسه ، چي زړه درته تش کړم . ماته خوسمدلاسه ددغوکلموپه باب په کلاسيک ادب کي د څېړني امکانات نسته خو د) هربنده خپله یې کرونده(متل مي د (هربنده خپله یې دنده) په شکل ترسترگوسوی دی .

البته دا خبره بايد وسي ، چي تلفظونه مقدسات نه دي، چي بايد بدلون ونه مومي . لکه دکلموشکلونه چي بدلېږي ، دغه رازيې تلفظونه هم پرله اوړي . خوکه دتلفظ اوښتني التباس پېښاوه ، هلته نوبياکلکه پاملرنه غواړي چي مثال یې ماپه (خواله) کي وړاندي کړ .

۱۴ دسمبر ۱۹۹۶ ع

ټورنټو — کاناډا(۱)

(۱) دالنډه ليکنه مي ((ډېوې)) مجلې ته ولېږل خولکه چي دچاپ د واري تر رسېدو وړاندي ډېوه له بده مرغه خاموشه سوه اونوره چاپ نسوه.

پر پښتو کره ليکنه باندي د نيولوجيزم سيوری

د ژبي کره کول يوه اکاډميکه اړتيا ده . د نړۍ د ټولو ژبو ويونکو دا اړتيا حس کړې او ور سره سم یې د خپلو ژبو د بېلابېلو گړدودونو (لهجو) څخه يوه سمه، سوچه، پر اصولو براهه او ټولو ته د منلو وړ ژبه را ايستلې او عامه کړې ده . د کره کولو په بهير کي د يوې ژبي وينگ (تلفظ) لوستنگ او ليکل درې سره په پام کي نيول کېږي . تر کومه ځايه چي ما ته معلومه ده د نړۍ په ټولو متمدنو هيوادونو کي ميډيا (Media) ژبه معياري ژبه وي او د هغې له مخي وگړي خپله ژبه سموي . د پښتو ژبي کره کېدل هم د وخت غوښتنه ده او د خوښۍ ځای دی چي دې بهير ته له تېرو دېرشو پنځه دېرشو کلونو راهيسي ډېر پام اړول سوئ دی . نيولوجيزم (لغت جوړونه) د ژبي د کره کېدني يوه برخه ده . دا چي موږ ته د پښتو نيولوجيزم څرکونه د امير کروړه رانيولي تر حمزه شينواري پوري راښول کېږي، معنا يې دا نه ده چي په دغه اوږده واټن کي د ژبي د معياري کېدلو له پاره هلي ځلي کېدلې . د امير شېر علي خان، امير حبيب الله خان او امير امان الله خان په وختونو کي چي د پښتو د رواجېدني له پاره کوم تلاشونه سوي دي د ژبي د معياري کېدني عنصر پکښي کورټ نه ليدل کېږي او نه د هغه وخت واکدارانو او د پښتو ژبي خواخوږو د معياري کېدني اړتيا محسوسه کړې وه . دا د ژبي د ژوندي کېدو او بابېدو له پاره لومړنۍ هڅي وې چي موږ يې

د احسان بشپړ منونکي یو . که تاسي د امير شېر علی خان د وخت پښتو نظامي لقبونه او د امير امان الله خان د وخت د پښتو مرکې ليکنې ژبي ته ځير سئ ، و به وينئ چي د عربي ژبي په پېښو يې پخپله ژبه کي يو لړ مقلوب اضافي ترکيبونه په پېخر سره کوترم کړي دي . پخپله د پښتو مرکې نوم د پښتو پر معيار برابر نه و (مرکه د پښتو) يې بلله . زما مطلب کورټ دا نه دی چي خداي مه کړه د هغوخواخوږو هڅو ته په درنه سترگه نه گورم . د هغوی هلي ځلي د اوسنيو د لاري مشال وې او چا خبره سعي يې مشکوري دي . زما مطلب دا دی چي د پښتو د کره کېدني هڅي ډېر زوړ تاريخ نه لري . له بده مرغه په تېرو شلو دېرشو کلونو کي چي چا د پښتو نيولوجيزم په وړاندي خپل ملاحظات ښوولي دي، ټولني ته داسي معرفي کېږي چي گویا هغوی د پښتو د کره کېدني په مقابل کي ټينگار کوي . په داسي حال کي چي موضوع دا ډول نه وه او نه ده . پر پښتو باندي د عربيت تر اغېزې لاندي د ناوړه ترکيبونو عمومي توب ټول پښتانه خواخوږي ځوړول . د ملايې پښتو دغو عبارتونو (په کتابو کي يې د فقه راوړي دي)، (نيت د لمانځه د اختر داسي دی)، (شهادت ورکوم په وړاندي د محکمې)، (بر قراره دي وي تخت و بخت د پاچا د اسلام) او دې ورته جوړښتونو زموږ پر ژبه سيوري اچولې دی . د دغو جوړښتونو د سمون له پاره له طلوع افغانه رانيولې بيا د وخت تر پښتو ټولني پوري ټولو د خپل اهلېت و صلاحيت په اندازه کار کړی دی او دا چي کافي و يا نه و، بېله خبره ده . زما مشاهدات رانښيي د کره کېدني (معيارې توب) بهير چي هر وخت او په هر نيت پيل سوئ دی، پای يې پر لغت جوړني (نيولوجيزم) درېدلئ دی او نوري چاري ځني پاته سوي دي . زما د مسالې پر همدغه اړخ باندي غواړم خپلي ليدني او کتني بيان کړم او ورسره سم د دغه بهير د ځينو نورو اړخونو په باب هم وږغېږم.

لکه وړاندي چي مي وويل د پښتو نيولوجيزم څرکونه موږ ته له امير کروړه رانيولې بيا تر حمزه شينواري پوري رانښول کېږي، خو د دغه بهير د چټکتيا او زياتي را برسېرېدني زمانه له تېرو درو لسيزو را پيلېږي . دغه کلونه دي چي د پښتو لغت جوړوني يا نيولوجيزم د اړتيا او څرگندتيا په برخه کي شعوري هڅي پيل کېږي او ور سره سم يې پلويان او مخالفين ميدان ته راوړي . د نيولوجيزم بهير که چا پيل کړی که يې کړلئ دی، دواړه د پښتو ژبي خواخوږي وو او دي . دواړه له خپلي ژبي سره د مينې په مقصدلاس و پښې وهي . دا نه د جگړې ډگر دی او نه د سياست ميدان چي څوک پکښي ماته خوري او څوک پکښي بريالی کېږي . که د پښتو نيولوجيزم يا د پښتو کره ليکني بهير ته په دغي روحيې سره څوک وگوري اوو يې څېړي زما په خيال گټه به يې ډېره وي . نيولوجيزم په حقيقت کي د پښتو کره ليکني د لوی بهير يوه کړۍ ده . نوري کړۍ يې د زړو لغتونو را ژوندي کول (ارکاييزم)، له گړدودونو څخه د لغاتو را ايستل او دغه راز له نورو ژبو څخه را پوړول دي . لکه وړاندي چي مي وويل د پښتو نيولوجيزم منظم او سيستماتيک بهير له تېرو درو لسيزو را پيلېږي خو د ارکاييزم برخه يې يو څه مخکيني تاريخ لري او کله چي موږ د پښتو د لرغونو لغتونو د بېرته را ژوندي کولو او يا له محاورو څخه و ليکني ته د را لېږدولو پر بهير ږغېږو، نو د انصاف په حکم بايد د فاضل استاد پوهاند رشاد صاحب (۱) هلي ځلي له پامه وانه چوو . استاد د لرغونو لغتونو يوه لويه برخه نظم او نثر ته را نقل کړې ده او ډېر داسي لغتونه يې په ليکنه کي کارولي دي چي په محاوره کي وو خو

قاموسونو ثبت کړي نه وو . ارواښاد استاد گل پاچا الفت د (لودي پښتانه ❖) د پوهاند رشاد تاليف) په سريزه کي ليکي: ښاغلی رشاد په پښتو ليکلو کښي داسي لغاتو (زاړه لغات ❖) م . هوتک) ته زيات ماييل دئ او د پخوانو په شان ځيني زاړه لغات په زاړه ډول استعمالوي، دا کار د ځينو مړو يا نيمژواندو لغاتو د ژوندي کولو د پاره ښه دی او ده پکښي هودغه گټه ليدلې ده ٠ .

ددغو لغتونو ليست زما د همدې ليکني تر بحث وتلې خبره ده ځکه نو نه پر رغېږم . داسي ښکاري چي د کره ليکني بهير اوس يوازي نيولوجيزم ته را لنډ سوئ دئ او نوري برخي يې په دومره جدیت نه پالل کيږي لکه د نيولوجيزم دا . د کره ليکني له پاره چي ښاغلي استاد پوهاند زيار صاحب کوم لارښود کتابونه (پښتو ليکلار) او (ويي پوهنه) کښلي وو اوس د انځروني گل سوي دي . نوم يې سته خو موندل يې سخت دي دا ځکه چي پر هيواد باندي د نازل سوو بخولو (فاجعو) له شامته د فرهنگي زېرمو په گډون زموږهر څه پوپنا سول . په هغو کتابونو کي د کره ليکني عمومي اصول او ورسره سم يې يو شمېر مثالونه راوړل سوي وو . خو د هغو په دوام نور تشرحي او تفسيروي کتابوته هم اړتيا وه او سته . د مثال په توگه د پښتو فعلونو د گردان په برخه کي چي د (ورسېدئ، ورسېدلئ، ورسېدو، ورسېده، ورسېدلو، او رسېدو) په وړاندي (ورسېد) د استاد په نظر معياري گڼل سوئ دئ . (گوربت مجله، دويمه گڼه، لومړئ کال، ۷۴ مخ) د دې لړۍ د ښه تراپوهېدلو له پاره په کار وه او ده چي د پښتو فعلونو د گردانونو چوکاټونه په يوه مجموعه کي وليکل سي او په پراخه بيمانه تکثير سي. زما د معلوماتو له مخي د روسي او فرانسوي ژبو په زياترو ډيکشنريو کي د افعالو د گردانو يوه لويه برخه د ضميمي په توگه ور سره چاپ سوي دي . د افعالو غير منظم گردانونه خو يې هرومرو راوړي وي، ان د منظمو افعالو گردانونه يې هم ورسره مل کړي وي . په روسي ژبه کي خو د پدېرونو () د گردانونو غټي غټي مجموعې په ځانگړې توگه په غټ تېراژ خپرې سوي دي او د هر چا لاس ته ور رسېږي . په پښتو کي دا کار په پخوانيو کتابو کي يو څه سوئ دئ خو په اوسنيو کي يا نه دئ سوئ، يا زه نه يم پر پېښ سوئ . زما پېشنهاد دا دئ چي د پښتو افعالو د گردانومجموعې دي هم چاپ سي او په هغو کي دي د مثال په توگه د (ورسېدل) مصدر ټولي صيغي درج سي (زه ورسېدم، ته ورسېدې، دی ورسېد، تاسي ورسېداست، دوی ورسېدل، موږ ورسېدلو) دغه راز نور افعال هم درواخله . په دی ډول به نو د (ورسېدل، ورسېدلې، ورسېدلاست، ورسېدلو) د ليکلو مخه نيوله سوې وي، ځکه د استاد په نظر غير معياري دي.

زه چي اوس د کره کتني اوسني بهير ته گورم لارويان يې له نيولوجيزم (لغت جوړوني) پرته له نورو اړخونو څخه لار چپوي زما په خيال په دې برخه کي يو څه عيني ستونزي سته . د مثال په توگه په ارکاييکو لغتو پسي د زړو متنو لتول يا له گړدودونو څخه لغتونه را غونډول خو ستونزمن کار دئ ځکه نو د پښتو ويي پانگي (لغوی زېرمي) نور درې اصله د هېریدو په درشل کي دي او يوازي د کاغذ پر مخ سته خو په عمل کي نه پلي کيږي . ښاغلي صميم صاحب د جملو د جوړښت په برخه کي ډېري خواري گالي، خورا ښه، پر اصولو برابر، خوندور رغښتونه راښيي خو څوک يې لږ مراعتوي . علت يې دا دئ چي د پښتو د سوچتابه شوقيانو ته دا ډېره اسانه ده چي لغتونه پښتو کړي او نور

نو ورته خوشاله وي چي گنې کره لیکنه یې وکړه . دا بهیر که د خوند و شخوند خواوي لري د پاملرني او اندېښنې وړ اړخونه هم لري چي یادونه یې زه یوازي او یوازي په دې نیامت کوم چي پر خپله ژبه او خپلو هم ژبو مي زړه خوږېږي.

د لوستنگ او وینګ ستونزي:

پښتو الفبې (ابېڅې) لا تر اسه پر دې نه ده بريالۍ سوې چي د ژبي ټولي رغېزي ځانگړتياوي دي وښولای سي، د خج له پاره خو هې و څه سته نه . پښتو ته نوري جوړوني د کتاب، مجلې، ورځپاڼي له لاري رسېږي، له ليک څخه د پښتو لغت سم لوستنگ که ناشوني نه دی نو ستونزمن خو هرو مرو دی . له دې ستونزي سره زه پخپله مخامخ سوئ يم ما دپښتو د پخوانی مقنن او د دفتر څښتن (شېخ ملي) نوم وار د واره په کتاب کي ولووست، يو وار به مي وزن ورته (لرگي) وټاکه، بيا به مي د ملي (National) پر وزن ووايه او کله به مي له (ادې) سره په يوه قافيه کي برابر کړ په پای کي د خوشحال خان يوه بيت له جنجاله خلاص کړم :

په سوات کي دي دوه څيزه که خفي دي که جلي

مخـــــــــــــــــزن د دروېزه دی او دفتر د شېخ ملي

گويا (ملي) د (جلي) پر وزن دی.

اوس مي د پښتنو له خولې (بيلگه، دنده، خواله، اغېزه) په څو رازو اورېدلي ده، علت يې دا دی چي دوی هم پورتي لغتونه د ليک له لاري زده کړي دي، زما په اورېدو خو د دې څلورو سرو لغتو فشار پر وروستۍ څپه دی، او د (لنده يا ډنډه) پر وزن بايد وويل سي . په اولس کي مي پر لومړۍ څپې فشار نه دی اورېدلی، د کراچي په ښار کي د اوسېدونکو پښتنو په منځ کي د (دنده) لغت ډېر باب دی، (په څه دنده لگيا يې؟) هغوی يې هم فشار دوهمي څپې ته ورکوي، ما ته دا خبره لا سمه روښانه نه ده چي په وینګ کي بدلون ته نیمگړتيا ويلای سو که نه؟ وینګ خو به د چا خبره د قرآن توری نه وي چي که په ناسم ډول تلفظ سي، له سره ايمان ځي . خو زما په فکر که له ناسم وینګ سره التباس پېښ سي نو بيا د اندېښنې وړ خبره ده . (خواله) که د لومړۍ څپې په فشار وويله سي، د (خوا-له) يعني (طرف-ته) مانا ورکوي، (خواله مي راسه) ياني (څنگ ته مي راسه) خو که فشار لومړۍ څپې ته ورکوو نو بيا (د زړه راز)، (د زړه د درد خبري) مانا لري . د دغي ستونزي يو اړخ د ښاغلي استاد پوهاند زيار صاحب په سپارښتونو کي بيان سوئ دی (گوربت مجله ۷۸ مخ، ۸ نومره) خو هورې يې د خج له بابته سمعي ولفظي ټکرته اشاره نه ده سوې . هلته د (لرښت) او (لگښت) ټکر ته گوته نيول سوې ده . زما په گومان د خج ستونزه هم جدي ستونزه ده او تر هغو چي موږ سمعي و بصري وسايل و مومو ❖ سمدلاسه که له فونوميک الفبې يا نورو اشارو څخه کار واخلو، ښه به وي

. د ليک له مخي د لغت زده کول يوه بله ستونزه هم لري او هغه د ټايبيسټ له خوا نا سمه ليکنه ده . لکه (بېلنگونه وټرنگونه) چي يو ځای د (بېلنگ او ټرنگ) په شکل راوړل سوئ دئ (گوربت مجله ۷۸ مخ) . د ناسم لوستنگ او وينگ ستونزه د پښتو الفبې (اېڅې) د څو واره اړولو را اړولو په خاطر څو چنده سوې ده . موږ ته له پخوا څخه د پښتو ټولني فيصلې پرته وې او له هغه سره مو ځانونه عيار کړي وو . ما پخپله سره له دې چي د ښونځي په لومړيو ټولگيو کي مي (کښي) هم لووست او هم مي کښي، خو کله چي مي هغه هېر کړ او پر ځای يې له (کي) سره هم په ليکلو او هم ويلو کي عادي سوم، ناڅاپه د باره گلي فيصلې را باندي راغلې ((سپېږ)) ته چي به مي څه لېږل، مجبور وم چي د شلو دېرشو کلو عادت پر خلاف کار وکړم . د (ياگانو) يو راز کارولو بيا بل غم پېښ کړئ دئ . له اوږدې يا سره مينې خو (Neologism) لا هم د (نيولوجيزم) په بڼه واړاوه! په اوږده يا سره د نيولوجيزم وينگ که يوه انگرېز ته واورول سي، نو به يا په پوه نه سي، يا به له خدا ورته شين وي . د جوړونو په برخه کي دا خبره منم چي دا کار د مسلکي پوهانو دنده ده خو اوس زه پکښي يو راز انحصاريت وينم . زما مخي ته اوس سم دلاسه د Prefix او Suffix له پاره دوه لغتونه چي دواړه د ژبي د مسلکي پوهانو له خوا کارول سوي دي، د (مختاري او روستاري) او (مخوندي اووشاندي) په شکلونو کي پراته دي، خو دا دوهم ته يې څوک زړه نه ښه کوي . (پروفيسر گل جنان ظريف ورته مخنيانې او وروستيانې ټاکلي دي) . د کره ليکونکو په ليکنه کي هم کله کله د (خو) ځای موندل کېدلای سي . د مثال په توگه (بېلنگ د يوه تاري . . . په زياتونه يا پيوندونه له يوه ساده ويي څخه رغېدنه مومي) له (رغېدني مومي) پر ځای ماته (رغېږي) فصيح و خوندور ښکاري . د (په) او (پر) د کارولو په برخه کي بيا هم ملاحظات لرم . په (واښه پر خوله رسي پر غاړه) کي خو (رسي پر غاړه) د چا خبره د خداي رضا ده، مگر (واښه پر خوله) نو د (حسن او حسين غزا) ده . ذهن مي يې هيڅ نه سي منلای . زه د (واښه پر خوله) څخه داسي مفهوم اخلم چي (واښه) د خولې (د پاسه) پراته دي . نور مثالونه يې (مچ پر پزه)، (برېت پر شونډو) دي . چي (مچ) او (برېت) دواړه په ترتيب سره د (پزي) او (شونډي) د پاسه دي . (واښه) خو بايد (په خوله) کي وي نه (پر خوله) . که دا لاندي مثالوته ځير سئ و به وينئ چي په ټولو کي (پر) د (د پاسه) په مفهوم راغلی دئ.

پاس پر کمر ولاړه گله

نصیب د چا يې اوبه زه در خېژومه

++++++

چي مازيگر سي زړه مي ښه سي

پر گودر جوړ سي د منگيو کتارونه

++++++

— پر څه ټگ سړي واوښتم، پر خوله يې غوزار کړم

— پر خره سپور خر ځيني ورک

— ولي مي پور نه راکوی؟ وروره! ناداره يم ناگاره نه يم، څه وخت مي لا د خدای پر اويجه پرېږده که خدای کول پر رشه به دي غاړه دروباسم.

— ښځي په ښراوو کي وايي: د مغزي پر دره غوزار سې، دا کار د کړو و چي تا وکړ.

— جنگ پر غله دی، غله په کندو کي ده.

له دې مثالو څخه به څرگنده سوې وي چي (پر) د يو شي د پاسه مفهوم ښندي. ځکه نو (واښه پر خوله) معنا (واښه د خولې د پاسه) او (واښه په خوله) يعني (واښه په خوله کي نيولي).

دا چي ويل کېږي* له (په) سره (کي) هرومرو بايد راوړل سي*، زما په خيال قاطع حکم نه دی. تاسي دا لاندي مثالونه ولولئ چي اولس يې په ورځنيو خبرو کي کاروي:

— پلانی پيازه په گنډه په ډوډۍ پسي گرزي. يعني ډېر غريب دی.

— پلانی ډېر خواگرځن عادت لري، نصور په خوله، خبري کوي.

— زوی مي کور پرېښوو زه په منډه ځيني راغلم.

— هلکه! په ماشه گوتي مه وهه، نه وينې چي توپک ډک دی.

يا دا لنډۍ هم واورئ:

گل مي په لاس درته ولاړ يم

يا مي گل واخله يا رخصت راکه چي ځمه

په پورتنیو مثالو کي ضمني (کي) سته خو حذف سوئ دی.

طالبان غواړي پر ټولو قومونو (لږکیو) د پښتنو کلتور ومني* (گوربت مجله ۱۶ ډگه ۱۶ مخ) (کلتور) په قومونو منل کېږي، نه (پر قومونو). که د (منلو) پر ځای (تپل) وای نو (پر قومونو) ورسره جوړېدل. (طالبان غواړي پر قومونو (لږکیو) د پښتنو کلتور و تپي) د (په) او (پر) بيځايه کاروني د متقدمينو متونو ته هم لار موندلې ده. د احمدشاه بابا دېوان په نوي چاپ (۱۹۹۹م کال) کي د بابا کلام کي د (په) پر ځای (پر) د سوتي په زور ځای سوئ دی او گویا د بابا کلام معياري سوئ دی. آیا دا کار به مو په څېړنه کي بې لاري نه کړي؟ آیا راتلونکي په داسي فکر

ونه کړي چي د (پر) دغه راز کارول له احمد شاهي عصر څخه را پېل سوي دي . زه دا کار د لوی استاد علامه حبيبي خبره پر پښتو خوارکۍ باندې ظلم بولم.

د پښتو لغت جوړونې د څلورو اصلو فېصدي خو کورپټ په پام کې نه نیول کېږي . مېړه هغه دی چي ډېر یې جوړ کړل . له څوارلس سوو کالو راهیسي عربي دود سوی لغت ته داسي په کرکه کتل کېږي لکه چي دا نن چي د چلتاروالو لښکر زموږ پر خاوره راتوی سوي دي . که چا د (هیواد) پر ځای (وطن)، که یې د (لامل) پر ځای (علت، سبب) وکېښ د (ناکره) گوزار پر کېږي . پر دخیلو لغاتو چي پېړۍ واورې نور نو د ژبي خپل مال وگرزي . د دري ژبي په کمالاتو کي یو دا راوړي چي دري ژبي خورا ډېري دخیلي کلمې په ځان کي داسي هضم کړي دي چي څوک د پردي لغتونوخیال نه سي ورباندې . پوهاند دوکتور جاوید په خپله یوه لیکنه کي لوستونکي (سبا ناري)ته وربولي او لیکي چي مېز، صندلي، چاینکه، قاشق، نعلبکی ټولي پردۍ کلمې دي یوازي وچه ډوډۍ (نان) د دري ژبي خپل مال دی مگر دوی هیڅ کله و مېز، صندلي، چاینکه، قاشق، نعلبکی ته لغتونه نه جوړوي . موږ لگیا یو شنبه و یکشنبه پښتو کوو! د عربي ژبي د خپلو کلمو چي زموږ ژبه په دې څوارلس سوه کاله کي و نه خوړله، نور یې هم نه سي خوړلای . زما دا خبري باید په هیڅ راز د (ملایي عربیت) په مانا تعبیر نه سي . خبره دا ده چي موږ د دوو Extremism تر منځ راښکیل یو . له یوې خوا مو (جرگې) ته (حل و عقد)، (روغتون) ته (مستشفی) رواجېږي له بلې خوا مو د سلگونو کلو دود سوو کلمو ته هر څوک په خپل سر نوي بدیلونه اېږدي . د سیاست په ډگر کي خو مو ددوو ایکسټریمزمو په اند و خر کي وطن بایلو ؟ نه پوهېږم چي په ژبنۍ برخه کي به څه شي د لاسه ورکو؟ دري ژبه چي د دومرو دخیلو کلمو سره نه مړه سوه نه تر سیالانو کمه، پښتو به ولي سي؟ تاسي تلوېزيون د منصور له داره راکښته کړئ نوم به یې خدای خیر کړي . (مېړه یې دار ته خېژاوه ؟) میرمني ورته وویل چي ماته له ښاره کوښي راوړه! د دود سوو نومونو له پاره نوو ټاکنو سمه نتیجه هم نه ده ښندلې . (کوته سنگي) هیچا هم (میرویس میدان) نه کړ او (خوشحال مېنه) هزارگان لا هم په داغه نامه بولي . د ځینو لغتونو د بلیکېټونه بیخي د ورکېدو په حال کي دي د (تلوار) کلمه خو هډو کاریږي نه . او داسي نوري هم ډېري بېلگي سته . ځیني چي په لهجو کي پاته دي هم د زکندن سلگۍ وهي . په لهجه کي (سرانښ) د (حریص) په مانا سته مگر د محلي دیالکټ ټاپه یې خوړلې ده او پر ځای یې د (ورسترگي) ثقیل لغت کاریږي.

زما په نزد د نیولوجیزم په برخه کي په موږ د (کډي مو باریږي، زوی مي را ملا که) کانه سوې ده . موږته اوس د ځان او ژبي د فنا و بقا مساله پرته ده (کره) و (ناکره) خو یې پر لویه لار پرېږده . که د کوچني ملا اذان اورئ نو کومه فیصدي چي د پښتو د لغوی زېرمي له پاره د کره لیکني د لارویانو لخوا ایښول سوې ده ، هغه مراعات کړئ . او که مراعات نه سي نو به پښتو ژبه د نیولوجیزم تر گوندو لاندې سي او په دې ډول به د هند و اروپایي ژبو په چوکاټ کي یوه بله ژبه وزېږي او نوم به یې نو گوره چي څه وي ؟) ۲)

د مارچ لسمه ۲۰۰۰

ټورنټو ❖ کاناډا

(۱) علامه رشاد مرحوم دمقالې دليکلوپروخت ژوندی و.

۲(دا لیکنه په گوربت مجله کې (لومړي کال ❖ څلورمه گڼه ❖ اپرېل، مې ۲۰۰۰ م) خپره سوه. په ورپسې گڼه کې ښاغلي آصف صمیم د هغې او ښاغلي شپون د لیکنې په جواب کې یوه مقاله خپره کړه (لومړی کال ❖ پنځمه گڼه ❖ جون، جولای ۲۰۰۰ م). په دې مقاله کې دینولوجیزم پراړتیا خبرې سوي وې، چې گټوري خویځي ډېرې وې، مگر زما داند پښتو جواب ځکه نه و، چې زه خودنولوجیزم له واقعي او اصولي مفهوم سره مخالف نه یم. نیولوجیزم خودنوو علمي، ساینسي، تخنیکي، سیاسي نومونو له پاره روا دی، نه په ژبه کې د څورلسو پېړیو اوږده عمر لرونکولغتوله پاره. ددې لیکنې جواب ماوکیښ او گوربت مجلې ته ورولېږي. د خپرېدو په باب یې پوره ډاډه نه یم. دغه جوابیه مقاله به د همدې ضمیمې په ۱۶۹ مخ کې ولولئ.

د متروکواو ارکاییکو...

د متروکواو ارکاییکو

لغتونوپه ژوندي کولو کې د علامه رشاد (رح) هڅې

د پښتو ژبې اوبلې هرې ژبې لغوي زېرمه د څلورو چینوله لاري شتمنه کېدلای سي. یوه یې د متروکواو ارکاییکولغتونو بیرته ژوندي کول او بابل (دودول) دي. نوري درې یې له لهجوڅخه رااخیستنه، له نورو ژبوڅخه پورونه او دنویولغتونوجوړونه ده. متروک لغتونه یووخت په ژبه کې مروج لغتونه وو او په ورځنیو محاورو کې کارېدل. دې پوښتنې ته چې ولې د زمانې په تېرېدلو سره دا لغتونه له استعماله لوېدلې دي، ژبپوهان جواب ویلای سي. زه یې نه صلاحیت لرم اونه لایسنس. خودومره پوهېږم چې ځینې لغتونه دخپل ژوند په اوږدو کې له عمومي ژبې څخه لهجوته رامحدودسي او بیا په ټاکلې جغرافیایي ساحه کې دکورنیو ترچوکاټه پوري دگوښه کېدلو پروسه تعقیب کړي او ورپسې له استعماله ولوېږي چې دانوزم په فکريو لغت (ويي) مړینه بایدوبولو. دارکاییکواو متروکولغتونوبیا ژوندي کول یوه ژبنۍ دنده ده چې ځینې پوهان یې په مینه اومسئولیت سره پالي. علامه رشاد (رح) یوله دغو پوهانوڅخه و، چې د زړولغتونوراژوندي کول او بیرته رواجول یې د پښتو ژبې دغنا له پاره گټور کارباله او په ټینگه یې پاله.

ارواښاد استاد گل پاچاالفت پخپله هغه تقریظ ډوله یادونه کې، چې د پښتوتولني درئیس په توگه یې د علامه رشاد مرحوم د (لودي پښتانه) د کتاب په سر کې راغلې ده او په هغې کې یې د علامه استاد له خواد زړو لغتونو دکارولو په برخه کې، سربېره پردې چې داکار یې دافادې د گرانولوسبب گڼلی دی، بیا هم داسې کښلي دي: ... ښاغلی رشاد په پښتولیکلو کښې دغسې لغاتو ته زیات مایل دی اود پخوانوپه شان ځینې زاړه لغات په زاړه ډول استعمالوی،

داکار دځینو مړو یا نیم ژواندولغاتو د ژوندی کولو د پاره ښه دی اوده پکښی همدغه گټه لیدلې ده . زه دا کتاب یو دروند اثر گڼم او خپل ملگری ته د دغه بریالیتوب تبریک وایم . (۱)

علامه استاد مرحوم چي د مترو کولغتونو د ژوندی کولو تلابن کا وه ، حق یې درلود . ځکه که دالغتونه په ورځنیو خبرو اترو او لیکنو کي کارنه سي اوله استعماله ولوېږي نو وروسته مري . زما دخپل ژوند تجربې رابښوولې ده یوزیات شمېر لغتونه ، چي ماڅو کاله وړاندي په لیکنو کي لوستل ، اوس یې ان دخپلو ښاروالو اولهجه والوپه لیکنو کي لږ وینم اوبېرېرم چي که دابهېر همداسي روان وي ، یو وخت به د دغو لغتو د پاتاله پاره لاسونه پورته سي .

زما د مشاهدې له مخي موږ په تېرو دوو درولسیزو کي (بډای) او (موږ) لغات په (شتمن) باندې تري تم کړل ، (یرغل) موپه (برید) له منځه یووړ ، (ایلچي) موپه (استازي) ورک کړ ، (جنگ) موپه (جگړه) وواهه ، (وطن) موپه (هیواد) نېستي کړ ، (غولی) موپه (انگر) پایمال کړ ، (تاداو) موپه (بنسټ) له بېخه وکښ ، (رېږه) موپه (ستونزه) پسي واخیستله ، (لیکه) موپه (کرښه) پاکه کړه ، (کوچنیواله) په (وړکتوب) ووژله ، (جنگیالی) موپه (جگړه مار) ښخ کړ ، (اخته) (بوخت) او (مشغول) مو په (لگیا) ایش کړل ، (تلابن) موپه (هڅه) نفی کړ ، (کږنه) موپه (غندنه) محوه کړه ، (نجلی) موپه (جنی) ترپښو لاندې کړه ، (کرار) مو په (ورو) وخوړ ، (په) مو د (پر) په فتوامسوخه کړ اولالگیایو دمسخه کولو او محوه کولو دابهېر پسي پالو اوپه ځان نه پوهېږو چي دخپلي ژبي لغوي زېرمه مو د چونگښو د هغه منگوتی په شان گرزولې ده چي ((یوه وراچوو ، دوې بیرته ځني غورځي)) . دغه معادل لغتونه اوس نویو زلمیوته داسي ښوول کېږي لکه داچي یوازني اومعیاري لغتونه وي اودا نور غیر معیاري ، بې خونده او پردي لغتونه . د دغو معادلو لغتونو پررنگ وخوند زه هیڅ اعتراض نه لرم خواندېښنه مي د دانورو لغتود مړیني په باب زیاته ده .

دلغتونومرگ وژوندیوه طبیعي پېښه گڼلای سو څوکه وساتل سي اوله مرگه وژغورل سي د ژبي غناورزیاتوي ، دمطالبود افادې وسایل غښتلي کوي اوپراخوي یې او دکلام رنگیني ورډېږوي . کاظم خان شیدا که (رنگین الفاظ) د (شعر د پیکر) له پاره (رخت وزبور) بللي دي ، زما په خیال د (نثر) دناوي ښکلا هم ورزیاتولای سي اوددغه راز ښکلا دجلو و تماشه هغه وخت کولای سو ، چي د ژبي دکره کولو اخلاص دهغې دسوچه کولو اومحدودولو په لېونتوب راڅخه ایش نه سي . ماته چي یو وخت پخپل وطن کي د ژوند کولو نېکمرغي میسره وه نومي دڅه مودې له پاره د پښتو ترجمې په یوه څانگه کي کار کاوه . هورې موپارسي مطالب او خبرونه په پښتو اړول . د ژباړي په جریان کي که به د (اظهار نمود ، ابراز کرد ، وانمود کرد ، خاطر نشان ساخت ، افزود ، خاطر نشان نمود ، اضافه نمود ، اضافه کرد) له رنگارنگو عبارتوسره مخامخ کېدلو ، یوازي اویوازي موپه (څرگنده کړه) یا کله کله (زیاته کړه) ترجمه کاوه . که به مایابل چا دهغه پرځای (وښوول ، وښودل ، وویل ، ښکاره کړل) عبارت راوړ ، دنه معیاریتوب په گناه محکومېدی اوپه اصطلاح تصحیح کېدی به . ماته به له خپلي ژبي څخه دلغتونو پر دغه راز ایستلو باندې هم غوسه راتله اوهم به خواشینی کېدلم . غوسه به په دې راتله چي د معیاریت له علمي مفهوم سره ولي لويې کېږي اوخپه به په دې وم چي زموږ ژبه خوله لویه سره دومره خواره لاهم نه وه . داخواري یې اوس ور په پېڅه کوو . د

ډبروپه عصرکي موږ دانگرېزي ژبي ستون د انواعوله پاره (ډبره ، تېره ، سخره ، کرکنډه ، کاني ، شگه ، گوسه ، غرگي ...) درلودل . اوس د معياريت په هڅه يوازي (تېره يا ډبره) کاروو ، دانور ټول له استعماله ورو ورولوېږي . گويا په بدويت کي موديوه مفهوم له پاره اووه اته واريانته درلودل خون په يوويشتمه پېړۍ کي دمتنوعو رنگارنگو لغتونوپه پوجي کولونوکان باسو .

علامه استادمرحوم له دخيلولغتونوسره دومره زياته دښمني نه درلوده . متروک لغتونه يې زياتره په شعرکي کارول اوپه نثر کي يې ددخيلولغتونوپرکارولوصرفه نه کوله . کوم هدف چي استاد مرحوم په څېړنو کي پاله ، لنډه تنگه ژبه ددغه هدف درسولو ترعهدي نسواي وتلاي . زه پخپله په سرسره له دغه رازستونزي سره مخامخ سوي يم . مادپښتنوقومونوداتيکي جوړښت په باب يوه څېړنه کړې وه . دهغې په باب په يوه کتاب کي يادونه هم سوې وه . ماغوبښتل چي پخپله يوه بله ليکنه کي خپل استدلال ته دپياوړتيا له پاره ددغه کتاب حواله ورکړم خومشکل مي داو چي په کتاب کي دکارول سوي ژبي له اسيته نه پوهېدل چي زماڅېړنه پکښې تاييدسوې ده که ردسوې ! علامه استادخپله څېړنه په هغه رازژبه کښله چي استفاده ورڅخه عامه کېدلای سواي . خوشعريې بيا دمتروکولغاتودژوندي کولوله پاره وسيله گرزولې وه . دوی به زماپه فکرداحقيقت په پام کي نيولې و چي دلغتونوپه بابا و انا (نيا) پسي خراغ وپلته رااخيستل دژبي د متخصصينو مشغولا بايدوي . يولغت چي په يوه ژبه کي کي پېړۍ پېړۍ تېري کړي وي ، بايددخپلي ژبي مال يې وبلل سي اودافادې په عمليه کي يې په کارولوباندي څوک ونه شرمېږي .

ماته چي کله دحميدد(نيرنگ عشق) مطالعه ميسره سي ، ډېرخوند پر اخلم اودشعري ښايست و رنگينۍ له خاطره خوېې دپښتوژبي او پښتنوله پاره سترويارېږولم . د ښاغلي استادصميم داخبره دزړه له کومي منم چي وايي نيرنگ عشق زموږمنلي شاعر عبدالحميدمومند په ډېره خوږه اوروانه پښتو مثنوي په خورالوادي قوت ژباړلې ده ۲) خو پر څنگ سمدلاسه داخبره ذهن ته راسي چي آيادغه ويارپه د رنگارنگو دخيلو لغتونوله کارولوپرتله زموږپښتنوپه نصيب سوي واى ؟ اوپه يوه محدوده ومحصوره ژبه به دغه رازشهکار نړيوالوته د وړاندي کېدو جوگه سوي واى . زه خووايم هيڅکله نه .

استادمرحوم به تل ترنيووجوړونو دزړولغتونوژوندي کولوته ترجيح ورکوله . دی دنويوجوړونوپه اړتياپوه و اوداکاريې دننۍ نړۍ دعلمي پرمختگونواوورسرسم يې دنويوساينسي اوسياسي اصطلاحاتو د منځ ته راتلودبهردچټکتيا له خاطره يوژبنی ضرورت گانه اوپه دې لارکي يې اخيستل سوي گامونه په کلکه څارل . زماپه ياددي يووخت يې په تيلفوني خبروکي راته د(چارواکي) نوې جوړه سوې کلمه خورا ډېره وستايله . خوپخپله يې دلغت جوړونوپه برخه کي عملي برخه نه اخيستله . مسلمه خبره ده چي په دې برخه کي يې تربل هرچاهم علمي صلاحيت درلوداوه کفايت . نوداکاريې ولي نه کاوه ؟ ځکه يې نه کاوه چي استادمرحوم دژبنۍ زېرمي دبدايولوله پاره پخپل علمي وادي فعاليت کي ځانته اولويتونه Priorities ايښي وو اوپه هغوکي له لهجوڅخه د لغتونواخيستل اوبابول اودمتروکولغاتودوهم وار رواجول ددوی د مثمرکارپه سرکي راغلي وو .

زماپه فکر علامه استاد(رح) دابل حقيقت هم په پام کي نيولی و ، چي دنړۍ دژبودپرمختياپراوونه دهري ژبي پخپل ځانگړي علمي وادبي وتاريخي دريځ پوري تړلي دي . ځيني ژبي دپرمختياپه داسي يوه پړاوکي وي چي دليکدوديووالي اوتجانس ته يې ترهرڅه وړاندي بايدچاره وسنچول سي خوځيني بياتردې پړاووونونه وړاندي تيري سوي دي . زه خووايم که يوڅوک دخپلي ژبي دليکدودپرتوحيدباندي کارته اړتيااحساس کړي ، ځان اوخپله ژبه بايدورته سپکه ونه ايسي .

موږزياتره وختونه ددغه رازحقارت ښکارسوي يو اوپه نتيجه کي موادبي وژبنيوغتيازيوته لاس اچولی دئ . دنړۍ له ډېروپرمختلليو اوبډايوژبوسره مودسيالۍ اوبرابري غيرواقعبينانه ادعاوي سرکړي دي . په داسي حال کي چي دژبوپرمختيااوسمبالتيا دهغې دويونکوله پرمختگ اوسمبالنيت سره سيده اړه لري . دپښتوژبي دبشپرتيا او کره تيا له پاره دنوروژبوله تجربوخڅه گټه اخيستل يومعقول اوپرځای عمل دئ خوهره تجربه بايددخپلي ژبي دواقعي حالت په پام کي نيولوسره تطبيق سي . داسي کالی په واغوستل سي ، چي پرتن يې برابروي . داقانون دټولني دژوندانه په ټولواړخونوکي جاري و طاري دئ . که يوملت پخپله خاوره کي اورگاډی ونه لري اوواکمنان يې له نورو دولتوسره دسيالۍ په انگېزه داتومي پروگرام دتطبيق په سوچ کي سي ، زماپه فکر به يې هم ځان خطاايستلي وي هم نور . خپله ژبه هرچاته هم خوږه وي هم اصيله . دچاخبره (کارگه وايي زما سپينککيه زويه ، جرگی وايي زما پستکيه زويه) . په دې لړکي دپښتوانکشاف و انحطاط ، خوږوالی وتريخوالی ، زېروالی ونرموالی ، پرمختگ و شاته تگ ، بډايي ونېستي پخپله په پښتنواړه لري په بل هيچاړه نه لري . دهغې دغنااوبډايۍ له پاره که څوک دپښتودخپل واقعي حالت له په پام کي نيولوپرتنه دنړۍ دنوروډېروپرمختلليو ژبودانکشاف پراوونه د سوتي په زورپرخپله ژبه باندي تطبيقوي ، نتيجه به يې هغه راز وي لکه زمورسوسياليستاناوسويتستانوچي دافغاني ټولني د وړاندي بېلوله پاره دپخواني شوروي اتحاد نسخې ټکي په ټکي عملي کول غوښتل اوپه نتيجه کي يې هيوادله اوسنيو سياسي و ټولنيزو مصيبتونوسره مخامخ کړ . دلغت جوړوني خبره بايددژبي ماهرانوته پرېښوول سي خو په ژبه کي په مروجو دخيلوياغيردخيلو اخښلو بڅښلولغاتوباندي بايدپه دې خندنۍ پلمه لاس ونه وهل سي چي گويا ، دا کارايرانيان هم کوي ، المانيان يې هم ، ، ځکه يې موږ هم بايدوکړو ! دهړچا اوهرې ژبي اولويتونه توپيرسره لري اوداهغه خبره وه چي علامه استاد(رح)هروخت پرې ټينگارکاوه . په (افغان ولس) نومې مجله کي ددوی له خولې څخه پرانقل سويو خبروباندي زه هم شهادت ورکوم چي ويلي يې دي ... دنوولغاتوضرورت زه هغه وخت احساسوم چي موږټولي لهجې راټولي کړي وي اوددې څخه نورمايوس يوچي په لهجوکي نورڅه نه دي پاته اوبافرضاً ادب موټول داسي ذکرکړی وي ، بيان کړی مووي ، چاپ کړی مووي ، دخلکوپه لاس مو ورکړی وي ، چی هيڅ نه وي پاته ، نواوس موږوضعي ته ضرورت لرو . نوترهغه وخته چي موداکارنه وي کړی ، دنوي وضعی له پاره قدم اخيستل تقريباً دژبي پردغه برخه باندي چي دا په لهجوکي ساتل سوې ده ، يوظلم دئ . ٢٠٠٣ زه به دومره پريزيات کړم چي له (نوي وضعي) څخه داستاد(رح) مراد دمروجولغتونوله پاره وضعه کول دي . نوي ساينسي وفني وعلمي اصطلاحات له دې حکمه څخه مستثنا دي.

زمونډمنلي استادپوهاند دوکتور زیار صاحب دخولې خبره ده چي وایي *... دلري اوبري پښتونخوايوه سیمه اوخپل اوزی رانه پاتې نه دی چي څه له پاسه دوه سوه کتابچې مي پرې (۴) ډکې کړې دي . د پښتوويپانگې دویمه برخه (زړه پانگه یا ارکاییزمونه) خپراند دوست اواستادصمیم خپاره کړي اونوې پانگه یانیاولوجیزمونه هم ماپه یولس زریزسیندگي کې له چاپه راکښلي ۵ . خو د خواشینۍ خبره داده چي دغه ستره زړه پانگه همداسي لاس نه وهلې په کتاب کي بندي پاته ده اوڅوک یې دژوندي کولو اورواچولو هڅه خو پرېږده ، د کارولوتوصیه لاهم نه کوي . زمونډپر زورپر نیولوجیزمونو دئ اوبس همدامودژبي دکره کېدني تاداوگزرولی دئ . علامه رشاد(رح) زړې پانگي ته ډېره پاملرنه کوله په تېره بیاپه شعري . او داپاملرنه یې یوازي دخپلي لهجې پانگي ته نه وه بلکي دپښتوتولي لهجې یې په پام کي وې . طبیعي ده چي په دې لړکي یې دخپلي لهجې زاړه لغتونه ډېر کارولي دي . مایووخته په یوشعر کي (دورډورکه) استعمال کړې وه . علامه استادسمدلاسه د عبدالقادرخان خټک دا بیت راته ووايه، چي په هغه کي شاعرد(بربوکی) ویی دکندهاری لهجې (دورډورکي) له پاره راوړی دئ:

که سفله څښتن دجاه شي په داڅه شو؟

په معنی بربوکی — ورته کړخسړی

اوورپسې یې ددغي کلمې په باب مشرح تفصیل ورکړ اوزياته یې کړه : د عبدالقادرخان خټک په کندهارچاپ دېوان کي دا کلمه (بربوکی) ثبت سوې ده . په پخوانیوخطي نسخوکي گاف هم دکاف په شکل لیکل کېدلی او دبربوگی په ثبت وضبط کي دغي قاعدې اغېزه کړې ده . ماته یې دبربوکی داستعمالولوتوصیه هم وکړه .

بل وخت یې د(ترمي) او (کوشیر) کلمې راته تشریح کړې اووېې فرمایل : دا کلمې زمونډاوستاسي په کندهاری لهجه کي نه کارېږي ، زده یې که اوپه لیکنه کي یې استعمالوه.

زمایقین دئ چي دژبوداطلس دبرابرولو په باب دساحوي ریسرچ په ترڅ کي به دسیمه ییزولغتونولويه برخه ، چي په ټاکلې جغرافیوي محدوده کي ایسارپاته دي ، ثبت سوي وي . په دې کي به ډېرداسي لغات هم وي ، چي نن یې معادل نیولوجیزمونه کارېږي . کاشکي ددغولغاتودخپرېدوله پاره هم هڅي سوي وای اویوازي په کتابچوکي یې په ثبت بسنه نه وای سوې .

په دې ترڅ کي مي یوه بله دیادوني ضمني خبره هم پرزړه باندي راغله اوهغه دژبوداطلس دبرابرولوپه برخه کي دیونسکواوافغاني ټیم دکار او فعالیت په باب ده . موږته داخبره معلومه ده چي په دغه افغاني ټیم کي یوفعال اوهڅاندغړی پوهاند دوکتور زیار اودده پرڅنگ دټیم نوروغړو ارواښادالهام ، ډاکټر عبدالرازق پالوال ، استادحبیب الله پښتون زوی جاج ، استادپوهندوی نوراحمدشاکر اواستاد بايزيد اخک هم شامل وو اوپه مینه وجدیت سره یې خپلي څېړني مخ ته بېولې . ددې ټیم له غړوڅخه له نېکه مرغه دوکتور زیار ، ډاکټر پالوال ، استادبايزيد اخک، استادپښتون زوی ژوندي دي . استاد پوهندوی شاکر په کاناډاکي اوسي ، په فزیکي لحاظ ژوندي

دئ خوله بده مرغه داسي ناروغي په پوري ده چي درغېدلواُميديې لږدئ (٦) . موږله دغو ښاغلوڅخه ټينگه هيله لروچي دخپلوکلونوکلونوزيار اوکړاوپه باب راتلونکي ځوان نسل ته معلومات ورکړي . زمورهيواد دحوادثو اوتوپانونو مېنه ده . خدای مه کړه ددوی ارزښتمن زياردتوپانوڅپې له ځانه سره يونه سي اوتري تم يې نه کړې اويا سبايې بل څوک دځان مال ونه گڼي .

دعلامه استادرشاد(رح) دليکني اوتدريس په ژبه دده هرشاگرد او لوستونکی پوهېدی اوپوهېږي . دده شعر دزړواومتروکولغاتونوسره سره هرچاته خوږ اودپوهېدلووړو اودئ . دده په زرگونوشاگردانوکي څوک يوتن لاهم نسي موندلای چي ودي وايي : زه داستادپه تشریح اولوست نه پوهېدل . دده دافادې ستاينه دهرچاپرخوله وه . داولي ؟ داځکه چي دده ژبه له پښتانه قامه څخه پردی نه وه . له بده مرغه نن پښتانه دهغي ژبي په پوهېدلوکي مشکلات اوستونزي لري ، چي د (کره) په نامه ورښوول کېږي .

علامه استادرشاددي پاک خدای وبخښي اوددوی کاردی تل د پښتونولميوډلاري مشال وي (٧) .

محمد معصوم هوتک

اوکويل — کانادا

٢ نومبر ٢٠٠٥ ع

(١) رشاد — عبدالشکور — لودي پښتانه — (ب) مخ ، پښتوتولنه — ١٣٣٦ ش

(٢) دعبدالحميد مومندکليات — (پينځه) مخ — دانش خپرندويه ټولنه — ١٣٨٣ ل .

(٣) افغان ولس مجله — شپږم کال — لومړۍ گڼه — ٤٢ مخ . دلمبې مجلې د١٣٨٣ ل کال د٤ — ٥ گڼې په حواله .

(٤) داشمېره په (استادزيار — دپښتني فرهنگ يوځلاندستوري) نومي اثر ، ١٤٩ مخ کي (١٠٤) بلل سوی دئ .

(٥) افغان ولس مجله — شپږم کال لومړۍ گڼه — ٩٩ مخ

(٦) پوهندوی نوراحمدشاکر ددې مقالې ترليکلوڅه دپاسه يوکال وروسته د٢٠٠٦ ع کال دجنورۍ په ١٢مه دپنجشنبې په ورځ په ټورنټوکي مړاودافغانانوپه هديره کي ښخ سو .

(٧) داليکنه په کندهارکي دعلامه رشاد(رح) دلومړي تلين په مراسموکي گران سعيدلودين ولوستله اوپه کندهارمجله څلرم کال ، پنځمه اوشپږمه گڼه (لېندی ، کب — ١٣٨٤ ل)کي چاپ سوې ده . ددغه تلين په مراسموکي ما (هوتک) له بده مرغه گډون ونسوکړلای .

دا يوه مي لا واورئ، نور نو ستاسي خوښه

موږ پښتانه اوس د ډيموكراسۍ د تمرين په حال كې يو . په هډمو لا نه ده اخيستې . زه دا خپل ځان درېښم چې څوك مي خبره را غبرگه كړي، لږ څه سره وپېچل سم . خو خير دي وي دا تمرين به نه پرېږدو . كه يې نن د سهلو وس نه لرو، سبا ته به يې پيدا كړو . خبره مي د ښاغلي استاد صميم صاحب كوله . كه اباسين راغلي نه وای ښه عنوان، ښه استدلال او ښه وړاندیز . لوستلو يې خوند راكړ . دوه پښتانه خواخوږي بايد يو له بله سره همداسي د زړه خواله وكړي . ما پخپله تېره ليكنه كې له نيولوجيزم سره په اصولوكي مخالفت نه دی كړی . ها د چا خبره گوته مي خدای مه كړه (اسلام) ته نه ده نيولې، (مسلماني ما) ته مي نيولې ده . د خوښۍ ځای دا دی چې استاد صميم زما له معروضاتو سره په مجموع كې موافقه ښودلې ده او په لږ كې يې تر (ډېره پر حقه) بللې يم . كومو ځايو ته چې يې (خو)اينې دې هغه حاشيوي خبري يا د كلي بيان څنډي دي چې شمېر يې اته دی . زه به اتو سرو ته يو څه توضيح وركړم .

۱- ښاغلی استاد وايي* د ژبي د ويپانگي په بشپړتيا كې ريشتيا هم چې څلور واړه آرونه (اركايزم، ډيالكتيزم، نيولوجيزم او اډاپټيزم) د دې زنځير څلور پخې كړۍ دي، خو زما په اند د لاس په گوتو كې هم د اړتيا او استفادې د ارزښت له مخي توپير جوت دی زه هم سل په سلو كې همدا خبره كوم . زه غواړم هغه فيصدي عملي سي چې د كره ليكني بنسټ اېښوونكو اېښې ده او په دې برخه كې دومره دوگماتيک نظر هم نه لرم چې كه په سلو كې پنځه ويشت، دېرش سوه زما به چينغي پورته سي . يه، زه وايم اوس خو موږ هغه نوري درې برخي بيخي هيري كړي دي . ښاغلي استاد د امير عبدالرحمان خان د درباريانو د نكل په راوړلو سره پر دوو خبرو ضمني اعتراف كړی دی يو دا چې پر نيولوجيزم باندي تراندازې زيات زور اچول د (گونگوتيو)خوړل دي، نه د وڅكو . او بل يې په دې نكل زما هغه خبره تاييد كړې چې موږ په اولس يا پخواني ادب كې د لغاتو و موندلو له بهير څخه په دې دليل (لار چپه) كړې ده چې اركايزمونه خو (همېشه پلټل كېداي شي)، راځئ نيولوجيزم ته پونده وركړو . او په دې پونده كې مو د پښتو خواركۍ نوكان وايستل . زه خو د ښاغلي صميم صاحب په دغه جمله كې هيڅ راز نيمگړتيا نه وينم چې وايي* د انجوى تركيب يا اسميه جمله دوه فاعله لري* كلمات به يې د آر له مخي عربي وي خو دې كلمو زموږ په ژبه كې د څوارلس سوه كلن ژوند په ترڅ كې د اقامي سند تر لاسه كړی دی . زه يې كورټ پښتو جمله بولم . د پښتانه له خولې راوتلې ده او بل پښتون له قاموس پرته پرې پوهيږي . د ژبي دنده (وظيفه) هم دغه ده .

۲- د استاد صميم دوهمه څرگندونه زما د ليكني يو حاشيوي ټكي دی او د زياتي تبصرې وړ يې نه بولم . زه بالكل موافق يم چې ارواښاد دوست شينواری د اركايزمونو په راغونډونه كې نه هېرېدونكي هڅي كړي دي . اروا دې ښاده وي . او ټول پښتانه يې كار ته په درنه سترگه گورو . ما چې د فاضل استاد رشاد صاحب خبره كړې وه، مطلب مي دا و چې هغوى اركايبك لغتونه په نظم و نثر كې كاروي . له دې پرته مي بله خبره په زړه كې نسته . ما ته چې څوك د پښتو د پياوړتيا په لار كې يو كوچنوتی گام واخلي، د سترگو تور ښكاري . ارواښاد دوست شينواری خو د پښتو (ستورو) په كتار كې راولم .

۳- په دې یادونه کي د ښاغلي صمیم صاحب زما په نو ورته خوشحاله وي جمله سر نه دئ خلاص سوی . علت یې دا دئ ، چي کنډویې لوستې ده او پر (وي) باندي یې ختمه کړې ده . که یې تر پایه لوستې وای ، سر یې په خلاصېدئ .

۴- د باره گلی له پریکړو څخه وار د واره زما محترم استاد پوهاند زیار صاحب سر ټکولی دئ او ماته یې هم جرأت راکړ چي څه پر ووايم . په لوی لاس چي څوک ودانه وړانوي نو نتیجه یې هرو مرو دا راز وي چي ان استاد صمیم صاحب لا د باره گلی د غونډي د برخه وال په توگه (دقیق خبر نه يم) د هغې فیصلې نه مراعاتوي . نه (کښې) لیکي نه (پکښې) بلکي (کي) او (پکي) کاږي . د پښتو اکاډیمۍ مشر ښاغلی ډاکټر راج ولی شاه خټک خو هم د همدغو نه مراعاتېدو له لاسه ژاړي . (گوربت ؟ ګڼه ؟ اپرېل ؟ می - ۲۰۰۰) هغه د چا خبره ، وایي (د کال خواری مي ولاړې ، سپیني روپۍ مي ولاړې!) پاته سوه د لیک د بدلون خبره . روښانيانو که له ځانه لیکدود را ایست خو په هغه وخت کي د دولت لوانې خبره افغاني لفظ مشکل و لوست کېښ مه شه . دغسي دروپزه یې او خوشحالخاني لیکدود هم درواخله . اوس خو افغاني لفظ لوست کېښ شه دا چي ځيني مشرانو او خواخوږو سلیقه یې بدلونونه پکښي راوستي دي ، د هغو اغېزه خو کورټ صفر ده . نه باب (دود) سوي دي ، نه چا منلي . نه د وزیر محمد گل خان مرحوم لیکدود کوم پیرو وموند ، نه د خادم صاحب مرحوم ، نه د خان شهید او نه هم د قلندر صاحب . داهسي عبث دارو مردک دي ، فتح خان یې ډزوي . ٚ

۵- په دې یادونه کي د پریفیکس او سوفیکس خبره پاته سوې ده او پر ځای یې ویل سوي دي چي زه (هوټک) ولي په (س) باندي د (شول) د مرستیال فعل او د هغه د بېلابېلو صیغو د لیکلو په امتیاز کي د خپلو مشرانو استادانو (علامه حبيبي او پوهاند رشاد) په پیروۍ کي ونډه نه اخلم؟

ښاغلي صمیم صاحب . زه خو دا ونډه اخلم او د خپلو استادانو پر پله باندي په منظم ډول روان يم خو د (سانسور) استبداد دا واک راڅخه اخیستی چي لوستونکو ته خپل د زړه بیان په هغه (ډول و شکل) وکړم ، لکه غواړم چي یې . که یو وخت درته زما د لیکنو د اصلي مسودو د کتلو فرصت برابر سو ، تاسي به ووينئ چي په (شول) کي مي د (س) له امتیازه! ښه پوره گټه اخیستې ده . خو د خپرونو چلوونکي زما لیکني هغه راز نه چاپوي لکه زه چي یې کارم . ان زما څخه یې دا واک هم اخیستئ چي جملې دي پر خپل زړه برابرې وټرم ، لغتونه دي پر خپله سلیقه ورته وټاکم . زه (پر پښتو لیکنه باندي . . .) ولیکم ، دوی یې (پر پښتو لیکنۍ . . .) کړي . زه (د انصاف په حکم) وکارم ، دوی یې (د نیاو په پریکړه) کړي . (گوربت ؟ لومړی کال ؟ څلرمه گڼه) . زه (سول) وکارم ، دوی یې (شول) کړي . زه (په) ولیکم ، دوی یې (پر) کړي . زه (دوې وڅکي) ولیکم ، دوی یې (دوه وڅکي) کړي (هیله ؟ دریم کال ؟ شپږمه گڼه) . زه (رانوی) د (خریدم) په معنا ولیکم ، دوی یې (راونیو) د (گرفت، گرفتار کردم) په معنا کړي . زه خپلي لیکني د دوی د اسانۍ له پاره په کمپیوټر کي چاپ ورولبړم خو چي وروسته خپله لیکنه لولم ((بیره زما وي اختیار یې د قاضي غلام)) . نو ښاغلي صمیم صاحب . ما اریان خو د خپلو استادانو پیروۍ ته څوک پرېږدي نه . هغه آثار چي ما پخپله یا تر خپل نظر لاندي خپاره کړي دي ، هورې تاسي پکښې دغه (پیروي) موندلای سئ .

٦- په دې برخه کې ښاغلي صميم ورور زما په شپږو اوو بېلگو کې چې راوړي مي وې، له ټولو سره موافق ښکاري . يوازي يې له يوې سره خپله نه موافقه ښوولې ده او هغه پر قومونو باندې . . . د کلتور منل دي . په دې برخه کې به د خپلې ادعا د ثبوت له پاره د اولس دا دوې وراشې په ډېر صميميت وړاندې کړم:

— دا يې قبالة، په چا يې منې.

— د چا پلار يې ولاکه په ومني.

له (منل) سره د (پر) وييکي نه سي راتلای . که يې څوک د فاعليت و مفعوليت په دلايلو (په چا مني) . په هغه کې نو څه سي ويل کېدلای . د پېچومي اوبه دي په زور خېژي.

٧-دلته (سرانې) تر (ورسترگي) بسيط بلل سوی او ورباندې درېدل ښه گڼل سوي دي . گویا زما له نظر سره موافقه ښوول سوې ده . ما هورې د (تلوار) کلمه هم راوړې وې چې (هډو کارېږي نه) . په دې برخه کې لکه چې هم موافق وي . خو دا چې ما دي پر (ورسترگي) باندې د محلي ډيالکټ ټاپه وهلې وي، يوه غلط فهمي شاته ښکاري، يا به ښاغلي صميم ورور زما عبارت هورې سم لوستی نه وي . ما په خپل عبارت کې غوښتي دي وښيم چې (سرانې) د محلي ډيالکټ ټاپه خوړلې ده ځکه نو له استعماله لوېدلې دئ . (ورسترگي) دا ټاپه نه ده خوړلې . د مجلې په اووم مخ کې زما عبارت سم را نقل سوي دئ خو د تبصرې په وخت کې خبره وړانه سوې ده او داسې يې انگېرلي دي چې گویا ما (هوتک) پر (ورسترگي) باندې د (محلي ډيالکټ ټاپه) لگولې ده ؟ ما ((ورسترگي)) ثقيل بللی دئ او ثقيل خو نو دئ . د خوشحال بابا او معزالله خان مومند او گنج پښتو مثالونه يې د ((ثقلت)) بار له اوږو څخه اخيستلای نه سي . که يو لغت په اولنيو متونو کې راغلی و، معنا يې دا نه ده، چې هرو مرو دي فصيح وي . که داسې وای نو پير محمد کاکړ به ولي ويلای چې:

د ميرزا شعر به ښه و، ولي درېغه

په وحشي الفاظو ده کړ ويران شعر

٨- دغه برخه د ارواښاد پوهاند علامه حبيبي له ليکني څخه په يوه اوږده اقتباس پای ته رسېدلې ده . دا خبرې ارواښاد علامه لکه ښاغلي صميم صاحب چې اشاره ورته کړې ده ٣١ کاله وړاندې کړي دي او د لغاتو د وضعه کولو پر عمومي اړتيا او اصولو يې روڼا اچولې ده . هغه وخت د هيوادپه فرهنگي کړيو کې يو راز نظم ټينگ و . که به د لغاتو وضع ته اړتيا پيدا سوه، د پوهانو په سلا مشوره به لغت ورته وټاکل سو او دود به سو . دا کار به سوکه و خو اصولي و . داسې نه و چې هر چا په خپل سر، حق و ناحق جوړوني کولې . کله چې د لغت جوړوني بهير سر واخيست نو بيا تاسي وگورئ سره له دې چې علامه حبيبي مرحوم د جوړونو اړتيا مني خو له روان بهير څخه څه راز سر ټکوي؟ غور راته کښېږدئ . علامه حبيبي وايي:

د پښتو نثر چي اوس په متبوعاتو کي ليدل کيږي يا له راډيو اورېدل کيږي د نورو ژبو تر اثر لاندې يو کر غېرن نثر دی چي بايد تصحيح او د پوهېدلو وړ سي ❶ د ژبي اصلي بڼه او د ادا ډول او قواعد وساتل سي ملفوظ او مکتوب سره ليري نسي ❷ له ځانه جوړ کړي کلمات پکښي کوترم نسي . . . په هر صورت اوسنی نثر چي کومي خواته روان دی د علمي ټولنو د توجه وړ دی . زه پر دې بهرېرم چي سبا به د ليکوالو او عامه خلکو پښتو دوني سره ليري سوي وي چي يود بله به نه سره پوهيږي . . . ځني خلک په ښه نيت د پښتو د سوچه کېدو ته اړم سوي دي له ځانه کلمات جوړوي او په پښتو يې ور نښاسي چي نور خلک نه په پوهيږي . د ژبي دغسي سوچه کول که په ښه نيت وي هم د گټي پر ځای تاوان لري او يوه نامفهومه د پېرانيانو ژبه ځني جوړوي . دا کار د يوه سړي نه دی . ښايي چي د پښتو ژبي يو گڼ د پوهانو انجمن دا کار وکي او هغه هم په داسي وخت کي چي ژبي عمومي څېړنه او پلټنه سوې وي او هغه کلمې چي په ژبه کي موندلې نسي بيا وضع سي ❸ د ژبي دسوچه کولو فکر لږ څه افراطي هم ښکاري ځکه چي پر کړۍ مخکې داسي ژبه نسته چي د نورو ژبو له کلماتو څخه کورټ سوچه وي .

تاسي پرېږدئ چي د پښتونثر د گردو دخيلو کلماتو سره د دې وړ سي چي علمي او فکري او ادبي او گران او پېچلي مفاهيم ادا کي چي علمي او فکري پانگه يې ډېره سوه او دا خوار بشرکي يې لږ څه غټ او تکرېه سو بيا هغه هر څه چي وغواړي زغم به يې ولري مگر اوس شيدو رودونکي کوچني ته د غټ سړي خواږه مه ورکوي چي سبا به يې په چاره پوري اريان يو . (وگورئ : پښتو چاپي آثار په دوو تېرو پېړيو کي ❶ ۶۲-۶۳ مخونه ❷ کابل - ۱۳۵۷)

د ژبي يو بل ماهر دوکتور د زړو يا مړو کلماتو پښتو کونه او د نوو لغاتو جوړونه يو راز ساري او حياتي مبتلايي* گڼلې ده او زياتوي چي د دغي ساري ناروغۍ په مقابل کي* اومه ځوانان لکه متعلمين او محصلين معافيت نه لري* او ژر په مبتلا کېږي (وگورئ هماغه اثر ❶ ۲۷۰-۲۷۱ مخونه) زه د دغي ساري ناروغۍ د شيوع نخښي ښانې اوس وينم ځکه مي نو غاړي خلاصي کړې . نور نو ستاسي خوښه (۱).

سکارپورو ❶ کاناډا

۲۸ سپټمبر ۲۰۰۰

(۱) داجوابيه مقاله دگوربت مجلې ادارې ته ورولېږله اوبيايې خپره کړي يې وي.

سپلمۍ* وهڅولم

څوورځي وړاندي مي دخپل مصروف ژوندپه سرگردانيوکي دومره وخت وموندچي په انټرنېټ کي د* سپلمۍ پاڼه* وگورم . په دغه پاڼه کي مي د(داودجنېش هم په سيند لاهوشو) مضمون ولووست چي په دې لنډۍ پيل سوی و:

مينې دې داسې لېونۍ کړم

په لاره ځم په لوتوولم زيارتونه

اوپه هغه کي مي يوه گيله ډوله يادونه دځان په باب وليدله . گيله داسي وه ... معصوم هوتک هم دعلم په هسکو څوکوزماله شره خلاص بويه ، چي هرڅومره معياري ژبه په لغتوهم ووهي ، له علمه يې گټه اخلم ، غاښ پر غاښ کښېمنېم خوليکني يې لولم .

زه دمضمون ليکوال ته ددوی دهغه درناوي له امله کورودانی وایم چي زماليکني له ناخوښۍ سره سره لولي . دايې داکاډميک چلنديوه نخښه گڼم . خدای دې تل پرهمدې چلندتینگ ولري . ماپخپلو ليکنوکي کوم داسي څه نه دي موندلي چي هغه دي دپښتوژبي دمعياري کولو هڅوته لگته ورکول وي . زه دبل هر پښتانه په شان له خپلي ژبي سره مينه لرم او غواړم چي داژبه غني سي ، مواداو کتابونه پکښې زيات سي دعلم او پوهني په هره برخه کي دپښتواړتياوي ورپوره سي په پښتنوکي دکتاب لوستلواوڅه ليکلوروحيه اوعادت پياوړی سي دې عالي هدف ته درسېدوپه لاره کي ترخپله وسه اوامکاناتوپوري هڅي هم کوم . خوددې هڅوله پاره خپل اصول لرم ، خپل نظريات لرم اودنورودرنو دوستانواصولو او نظرياتوته درناوی هم لرم . موږپښتنوته په کارده چي دمهاجرت په بېخونده ژوندکي له دې نوي چاپيريال څخه که نورڅه نه وي ، نوداايکي يوه خبره خوبايدهرومروزده کړواوهغه دنورو نظرياتوته په پراخ تندي غوړنيول دي . هرڅه بايد پرخپل ځان تمام نه کړو . خدای شاهددی چي زه په ځان کي ددغسي روحيې د غښتلي کولوپه لارکي ښه پوره هڅه اوکوښښ کوم .

ماته داخبره نه راملومېږي چي مانوددغوقلمي هڅوپه بهرکي معياري ژبي ته څرنگه اوچيرته لغتي ورکړي دي . البته دمعياري ژبي داصولو ، لومړيتوبونواوپه تېره بيا دلغت جوړونوپه باب خپل نظريات لرم اوهغوته پابنديم . په علمي نړۍ کي دځانگړونظرياتودرلودل بايد د(لغته ورکولو) په معناتعبيرنه سي . دپښتوژبي دمعياردمنځ ته راتگ په باب دخپلوځانگړونظرياتوپرڅنگ خوزه په پخپلو ليکنوکي د(سين اوشين) له مسئلې اوپه يو ، دوو ځايوکي داوړدې (ی) پرځای دلنډي (ی) له کارولوپرته له نورولرو او برو ليکوالوسره په ليکنه کي هيڅ توپيرنه وينم اوزمادې شعوري عادت زمادليکنوپه پوهېدلوکي هيڅ راز ستونزه پېښه کړې نه ده . زماخپله انتباه خوداده چي زما د ليکنوپه پوهېدلوکي لراوبرلوستونکي هيڅ رازستونزه نه لري . زما خو ترننه پوري په ليکلې يا ناليکلي بڼه داسي څه په سترگه سوي نه دي ، چي دمعصوم هوتک په دغه ليکنه باندي موږنه پوهېږو .

په څومحدودوافعالوکي په سين باندي دشين اړول دومره وړه او څنگزنه خبره ده چي په معيار پوري هيڅ اړه نه لري اونه په دې برخه کي داوولنيواواوسنيوپوهانوله خواکومه غوڅه فيصله صادره سوې ده . که دادمعياريوه اساسي برخه وای نوزموږ فاضلو مشرانو استادانو اود پښتوژبي ستورو(علامه حبيبي،علامه رشاد او ارواښاد بېنوا) به هم داسي نه ليکلای . ماترننه پوري دهیچاله خولې داخبره نه ده اورېدلي چي ددغه سين اوشين داوښتلوله امله دي دعلامه

حبيبي ، علامه رشاد اواستادېښوا په کومه لیکنه پوه سوي نه وي يادي دمطلب په پوهېدنه کي ددغو کلماتوله اسپته ، چي شمېر به يې په مشکل سره لسو ته ورسېږي ، ستونزه ولري . په داسي حال کي چي دهغوسلگونو کسانو فريادونه اسمان ته رسېدلي دي چي د چاخبره په معياري! جوړو سووکلماتوباندي دنه پوهېدلوله امله يې له کلونوکلونوراھيسي وهي اوڅوک يې پرچيغوغوړنه ږدي . ددې چيغويوه وړه بېلگه به درنو لوستونکوته وړاندي کړم . ماڅه موده مخکي د سويس دويانا په ښار کي يوه دوست ته خپله يوه نوې چاپ سوې رساله (درنه کورنۍ) لېږلې وه . په ليک کي يې راته کښلي وه : رساله مي ځکه خوښه سوه چي ژبه يې همهغه ژبه ده چي علامه حبيبي ، پوهاند رښتين ، استاد بينوا او علامه رشاد کاروله . بې مبالغې وایم چي په دې اوسنيوزياترو ليکنو يا نه پوهېږم اويامي زړه ورته په تنگ شي اوھيستې يې وغور ځوم . داسې دادبياتودپوهنځي دپښتوڅانگي فارغ اوهمکارو . زما سره دلھجې يووالی نه لري اوترننه مودمخامخ ليدني فرصت هم نه دی موندلی .

ددې له پاره چي دخپلو ليکنوداسلوب اوډول په باب مي ښاغلو لوستونکوته يولړوضاحتونه وړاندي کړي وي ، بده نه ده چي يوڅه پرعومياتوباندي ورغېږم .

دپښتوانوروزبود بېلابېلو لهجوپه ځينو کلماتو کي کانسونينيتونه اوواولونه توپير سره لري اودا توپير مراعاتول هيڅکله هم دمعيار د تر پښولاندي کولو په معنا نه دي بلل سوي . پښتو ژبه خولا دمعياريت درجي ته درسېدوپه لاره کي خالپوڅي (خاپوړي) کوي ، زه نوري پرمختللي ژبي درښيم چي په هغوکي هم تراوسه پوري چا ددغو توپيرونومراعاتول دمعياريت پر ضد کارنه دی گڼلی . په هندي ژبو کي د سري متي – شري متي ، درمسال – درمشال ، سري ديوي – شري ديوي ، سرينگر – شرينگر ، سريلانکا – شريلانکا.... په شان کلمات بيخي ډېر دي اوھيڅ هندي ژبپوه يا عادي ليکوال ځان ته داحق نه ورکوي چي په دې دوو کي دي يوسم اوبل ناسم وبولي يا دي ددې دواړوشکلونوموجوديت دژبي گډوډي وگني . هر ليکوال چي له دې دوو څخه يواستعمال کړي ، لوستونکي پوهېږي چي دده مقصد څه دی . دا يې لابله گټه ده چي په هندي ژبوپوه لوستونکي ته لاداخبره هم څرگندېږي چي ددغي ياهغي ليکني ليکوال په کومه سيمه پوري اړه لري . په انگرېزي ژبه کي د colour او color د favor او favour د labor او labour کلمې چي د واولونو د استعمال له امله توپير سره لري ، دواړه رواج لري په امريکايي انگرېزي کي يې دوهم شکل اوپه انگليسي انگرېزي کي يې لومړی شکل دود دی . ان تردې چي په قاموسو (ډيکشنريو) کي يې ددغو لغاتوڅنگ ته په لېنديوکي دايدونه هم کړي وي ، چي داشکل يې امريکايي اودابل يې انگليسي ياستراليايي دی . مگر يوه ته يې هم غلط نه دي ويل سوي . دانگرېزي ژبي امريکايي ، انگليسي ، استراليايي لهجې ټولي ددې ژبي لهجې دي اوھيڅ يوه انگرېزي ژبي پر بل انگرېزي ژبي باندي دخپلي لهجې دمنلوبځايه اوبې هدفه زيار پرځان نه دی منلی اونه يې په دې برخه کي وخت ضايع کړی دی . د عربي غوندي پراخي ژبي مصري ، عراقي ، يمنی ، سوريایي ، فلسطينی اونوري لهجې هره يوه په ځينو برخو کي په ويلواوليکلوکي توپيرلري خوھيڅکله يودبل ليکلواتلفظ ته ناسم نه وايي . په پارسي کي د(صدا ، آواز ، نداء) کلمات ټول کارول کېږي . هرڅوک يې په انتخاب

کي اختيارلري . داسي نه کوي چي يو واريانت يې د معيار په نامه خوښ کړي اونور يې هيسته وغورځوي . دا ټول لغتونه د پارسي ژبي د بډايي اودلغوي زېرمي دغنانځېنه گڼي . خو موردهغوی پر خلاف په (پښتو او غږ) کي يوه ته مخ ورکوي او بل ته نه . که چارځ وکښي گویا کفر يې وکړ اومعيار يې په لغته وواهه . په داسي حال کي چي دا خبره له معيار سره هيڅ اړه نه لري اونه ژبه پارلماني انتخابات دي چي فيصله يې په اکثريت اواقليت باندي کېږي . زما په نظر (نجلی ، جنی ، جلی ، جن) ، (سوچه ، نگه ، خالص) ، (ليکل ، کښل) ، (وليکم ، وکارم) ، (ښکلی ، کښلی ، ښايسته) ، (بډای ، شتمن ، هستمن ، غني) اونور په سوو داسي مترادفات دخوږې پښتو مروج لغتونه دي اوبال اولیکل يې دهر پښتانه پخپل انتخاب پوري اړه لري . په دې کي د معيار په نامه سکه وناسکه رايستل ، ديوه غوره کول اودنوروله رواجه ايستل اوورپسې وژل دپښتوپه گټه کار نه دی.

د پښتو ژبي په ځينو افعالو کي په سين باندي د شين اوښتنه ځان ته تاريخي عوامل لري او دا کارد پېړيو په اوږدو کي عملي سوی دی . ډاکټر پالوال يې دکوشانيانودواکمنۍ ژبنۍ اغېزې بولي . داوښتون عامل چي هرڅه وي ، زماور سره په دې ليکنه کي کارنسته خودا اوښتون دپښتنوپه يوه ټاکلې جغرافيايي محدوده کي راغلی دی . د پښتوژبي پياوړي ماهران ټول په دې عقیده دي چي ددغوافعالودسين شکل لرغونی (آر) دی . خوزما په عقیده داچي ځينو لهجودغه ځانگړتيا ساتلې يايې له لاسه ورکړې ده ، يوه بشپړه طبيعي عمليه ده . نه يې پرېښوول کوم عيب دی اونه يې ساتل کوم وياړ . دغه طبيعي عمليه زمايادبل پښتانه خپل انتخاب هم نه دی بلکي داپه يوه مشخصه جغرافيايي سيمه کي ديوه يابل پښتانه درالويدلوله بابته راپيداسوی ژبنی واقعيت ياپه بل عبارت تاريخي انتخاب دی چي په پالو کي يې هر پښتون بشپړ اختيارلري . عوام الناس که دا خبره هر راز گڼي ، دومره مهمه نه ده ، خود ژبي ماهران اوپه ژبه پوه کسان چي ديوه ځانگړي تمايل له مخي دغي طبيعي عمليې ته دمعياريت تر پردې اوپوښ لاندي د کابليو خبره (باد) ورکوي ، ښه کار نه کوي اودغه زيار يې د پښتوژبي اوپښتنوپه تاوان تمامېږي اوتمام سوی هم دی.

دپښتوژبي بېلابېلي لهجې عيني واقعيتونه دي اوله هغوسره بې پروايي دهغوله ويونکوسره بې پروايي ده . مور دټولنيزانکشاف په يوه داسي پړاو کي واقع نه يوچي په ټولو پښتوندي يوه ژبه ووايو اوپه ودې ليکو . داراز هڅه يوشاعرانه ارمان دی اوڅرنگه چي تروخت دمخه اذان دی ، ځکه يې نوپه عمل کي د تطبيق زمينه لږده . دټولنيز او سياسي ژوند په داسي يوه حساس پړاو کي چي پښتانه د خپلي بقا او فناله تاريخي ازموينېت سره مخامخ دي دنورو بې شمېرو بې اتفاقيو پر څنگ يې اوس بيا په ژبه کي دمعيار او نامعيار په نامه دليکوالو ترمنځ نوري بې اتفاقي اچول له پښتواوپښتنوسره ظلم دی . زه خپل پښتانه ورونه په ټينگه رابولم چي له دغه راز درزونو اچولوڅخه دي تېرسي . دا کارونه که څه هم له ژبي سره دخواخوږۍ په انگېزه وي خوزما په خيال نتيجه يې په زړه پوري نه ده .

ماته دپښتوژبي ډېرې کوچنۍ لهجې لاهم داهميت وړ دي . نه هغوته ناسمي وایم اونه دهغولهجود لغاتونواووراشوپه استعمال باندي خوابدی کېږم . په هماغه ليکنه کي مي ، چي پکښې زما په باب گيله ډوله يادونه سوې وه (سپلمۍ

پانه)، د غاښ پر غاښ کښېمنډم* جمله ترسترگوسوه . زه پوهېږم چي (کښېمنډم) يا (کېمنډم) زما په لهجه کي د (کښېکښم) يا (کښېکارم) په شکل ويل کېږي . زما په لهجه کي د(منډل) مصدر په يوه شي کي دبل شي دننه ايستلو يا چخلو په معنا کارېږي او دچخل عمليه له غاښ سره برابره نه راځي . زه به هيڅکله د(غاښ پر غاښ کښېمنډم) عبارت ونه ليکم . زه (غاښ پر غاښ کښېکارم) عبارت دځان له پاره غوره گڼم خوځان ته به بيا هيڅکله داحق هم ورنه کړم چي د(کښېمنډم) کلمه ناسمه وبولم . دا اصطلاح په يوه پراخ اولس کي کارېږي او دا پراخ اولس زما پښتانه وروڼه دي . پرېږدئ چي ددغه يوه مفهوم له پاره موږ په ژبه کي درې لغته ولرو . زما نظر دلغتونوپه برخه کي بالکل روښانه دئ . زه دنوولغتونوله تحمیلولو سره مخالف یم . له دې خبري سره مخالف یم چي يوڅوک خپل له ځانه جوړسوی لغت دمعیاريه نامه په زور راباندي مني . دسپلمۍ پاني په نوموړي مضمون کي دښاغلي جهاني څخه هم گيله سوې ده چي ... هغه قسم کړی چي (سو) به پرې څوک (شو) نه کړي اوزه یې دادشاعريه بغاوت کې ورحسابوم ... دزهروغړپ دی تېروم یې . ۰

گرانه سپلمۍ واله ! دې خبري دي سخت ولېزولم . ما په اصطلاح دمعیاري ژبي له پلويانوڅخه تل داغوښتنه کړې ده چي دلغاتو جوړولو پرځای دي یووارلهجې وپلتي ، که یې کوم لغت ورته وموند، هغه دي واخلي اوکه نه ، نوبیادې ورته نوی لغت جوړکړي . زما سره هرکله دا اندېښنه ملگرې وي چي زما پرې رواغوښتنه ولي چاترنه پوري ښه په پراخ نیت غوږنه دئ نیولۍ؟ . اوس چي مي ستاسي په لیکنه کي ولوستل چي دمعیارعاشقانوته دپښتودیوې لويي لهجې ايکي یو لغت (سو) منل دزهروغړپ دئ ، نوباوړوکړئ چي سخت وډارېدم . له ځان سره مي وويل : ياخدایه پردې بدبختوپښتودي څه بلانازله کړې ده . دوی ته چي دخپلي پښتودیوې لهجې دلغت کارېدل دزهروغړپ ښکاري نوبیا موږ ولي له نوروڅخه گيله کووچي دپوهنتون ، پوهنځي لغات له خپلولیکنوڅخه باسي ؟ خدای دي وکړي چي دسپلمۍ والو دغه جمله زمادمخکينۍ غوښتني دردلوله پاره جواب نه وي .

ماته د حیرانتیاځای دادئ چي دجهاني پرشعرباندي خودپښتنو د ټولو لهجوویونکي خونداهلي اودده شعر د ټولوپښتنوخوش دئ . زما په نظرخوله معیاریت څخه مرادهم بایدداوي چي په لیکنه يا شعر باندي لوستونکي پوه سي ، دهغه مطلب ژردرک کړای سي اولیکنه يا شعري پرزېرباندي کښېني . آيا دجهاني شعرله سو سره سره د ټولو پښتنوپه نزدمحبوب القلوب نه دئ ؟ که جواب (هو) وي . نوزه وایم د جهاني دشعر ژبه معیاري ده . اوکه څوک وایي چي نه ، معیاري ژبه همداده چي دازه یې ليکم . ماکه په سیندلاهو وکښي ، که مي په لاره ځم وکښي ، که مي پښې توپېږي وکښي ، ټول ځکه معیاري دي چي سین مي په شين اړولی دئ ! دې ته نوسرزوري وایي او سرزوري ته نویبازه هم جواب نه لرم .

دژبي معیاریت نه دزازه اونوي ترمنځ دمبارزې په مارکسیستي فورمول ترلاسه کېدلای سي اونه دفرمان په ورکولوسره . دایاوارد ژبنی پراسس (process) دئ چي که په طبیعي ډول تعقیب نه سي ، ژبي ته خوراډېرتاوانونه رسوي لکه اوس چي یې رسولي هم دي . داطبیعي بهېر که پرچا اوږدېږي یا اوږد سوي وي ، وي به . خوتعقیب یې ضروري دئ

. له دې بهر سره د کډې مي بارېږي ، زوی مي راملاکه چلند په کارنه دی . اوکه څوک د سوتې د زورچلند ورسره کوي نوکوي به يې . خوتاسي به يې ووينئ چي دامنډه ترکومه ځايه رسېدلای سي . له معياريت څخه بايد دملنډو داسي شی جوړنه کړوچي بس سين په شين واړوه ، نوروهرڅه برغزوي چي وايې وايه يې .

لکه وړاندي چي مي وويل دژبي دمعيار خبره يوه اوږده تدريجي عمليه ده . په انقلابي خېزونو باندې د هغې عملي کول به هغه رازنتيجه ورکړي لکه زموږ منورينو چي غوښتل په انقلابي شعارونو باندې په افغاني ټولنه کي ټولنيزاوسياسي بدلونونه راولي خو په پای کي يې دغه بدبخت اولس په يوويشتمه پېړۍ کي د مذهبي فنانيزم ترخپېږي لاندي کښېناوه اود ښوونځي له تگه يې ورته دکفر په اندازه گناه جوړه کړه .

ماله ځان سره پټېلې وه چي پر دغه راز موضوعگانوبه خپل وخت او انرژي نه لگوم . خوڅرنگه چي په نوموړې ليکنه کي په نامه يادسوی وم اوله بلي خواددې ليکني له امله داندېښنومارانوواخيستلم نو درنو لوستونکوته دخپلوعقايدودڅرگندتيا له خاطره مي داخوپاني توري کړې . خدای دي وکړي چي دزړه په مطلب مي لوستونکي پوه کړي وي.

که زیارت کړم نه رارسېږي

یا تگه زه یم یا تگان دي زیارتونه (۱)

محمد معصوم هوتک

داگسټ ديارلسمه ۲۰۰۶ ع

اوکویل — کاناډا

(۱) دامقاله دښکلامجلې څلرم کال ، پنځمه گڼه کي خپره سوه.

ماخذونه

ددې کتاب په کښلوکي له دا لاندي ماخذوڅخه استفاده سوې ده:

- ۱ — پالوال ، عبدالرازق (ډاکټر) ، معياري پښتو ، ۱۳۸۴ نمریز کال
- ۲ — خيرالبيان ، دکابل چاپ ، ۱۳۵۳ش
- ۳ — رفيع ، حبيب الله ، ژبپالنه ، پښتوولنه ، کابل ، ۱۳۶۱ (ميزان)
- ۴ — بريالی ، عبدالکريم ، دپښتوليکدود، پښتواکيدمي ، کوټه ، ۲۰۰۰ع
- ۵ — يون ، محمد اسمعيل ، استادزيار ، دپښتني فرهنگ يو ځلاند ستوری ، ۱۳۷۲
- ۶ — خټک دوست محمد ، بحر العلوم (لومړی ټوک) ، دمحمد معصوم هوتک په زیار ، صحاف نشراتي موسسه ، ۱۳۸۳ل
- ۷ — زیار ، دکتور مجاور احمد (پوهاند) پښتو پښتانه د ژبپوهنې په رڼاکې ، ۱۳۷۹ ش
- ۸ — زیار ، دکتور مجاور احمد (پوهنوال) ویی پوهنه ، کابل پوهنتون ، ۱۳۶۰ ش
- ۹ — زیار ، دکتور مجاور احمد (پوهاند) پښتو پښويه ، درېیم چاپ ، ۱۳۸۴ش
- ۱۰ — روحي ، سرمحقق محمد صديق (کانديد اکادميسن) دپښتو ادبياتو تاريخ ، معاصره دوره ، ۱۳۷۸ش
- ۱۱ — رشاد ، عبدالشکور ، لودي پښتانه ، پښتوولنه ، کابل ، ۱۳۳۶ش
- ۱۲ — نوميالی ، محمد انور ، دپښتنود ټولنيز تاريخ مبادي ، ۱۹۹۰ع
- ۱۳ — وينس ، راز محمد ، پښتو کتابونه ، پښتوولنه ، کابل ، ۱۳۳۷ش
- ۱۴ — بينوا ، عبدالروف ، پښتوروزنه ، دپښتو څېړنوبين المللي مرکز ، کابل . ۱۳۵۶ش
- ۱۵ — هوتک ، محمد معصوم ، ميرزا عبدالودود هوتک ، ۱۳۷۷ش
- ۱۶ — دخان شهيد ياد ، دمقالو مجموعه ، دسرحدونو چارو وزارت ، کابل ، ۱۳۷۰ش
- ۱۷ — افغان ياد ، دمقالو مجموعه ، کابل پوهنتون ، د ژبو او ادبياتو پوهنځی ، ۱۳۶۰ش
- ۱۸ — رویداد لویه جرگه دارالسلطنه کابل ، ۱۳۰۳ ش
- ۱۹ — ډپوه (مجله) ، ۴ کال ، ۲ گڼه

- ۲۰ — ډېوه (مجله)، ۴ کال، لومړۍ گڼه
- ۲۱ — افغان ولس (مجله)، ۶ کال، لومړۍ گڼه
- ۲۲ — افغان ولس (مجله)، ۵ کال، لومړۍ گڼه
- ۲۳ — لېمه (مجله)،
- ۲۴ — گوربت (مجله)، لومړۍ کال، ۶ گڼه
- ۲۵ — کابل (مجله)، ۱۳۶۵ کال، ۱۱-۱۲ گڼه
- ۲۶ — ښکلا (مجله)، ۴ کال، ۳ گڼه
- ۲۷ — ښکلا (مجله)، ۳ کال، ۶ گڼه
- ۲۸ — ورځ (مجله)، ۶ کال، ۳-۴ گڼه
- ۲۹ — آئينه افغانستان (مجله)، ۱۰۴ گڼه، اکتوبر ۲۰۰۶ع
- ۳۰ — اميد جريده
- ۳۱ — د عبدالحميد مومند کليات، د محمد آصف صميم په زيار، ۱۳۸۳ ل
- ۳۲ — دمير زاحنان بارکزي دېوان، د محمد معصوم هوتک په زيار، ۱۳۷۰ش
- ۳۳ — د عبدالحميد مومند دېوان، د زلمي هيوادمل په زيار، کابل، ۱۳۶۳ش
- ۳۴ — د عبدالحميد مومند دېوان، د صديق الله رشتين په زيار، پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۳۰ش
- ۳۵ — د حميد درو مرجان، د سيدانوار الحق جيلاني په زيار، ۱۹۷۸ع
- ۳۶ — د لوی احمد شاه بابا دېوان، د مومن موحد په زيار، ۱۳۷۸ش
- ۳۷ — د لوی احمد شاه بابا دېوان (دېوان هرا)، د محمد معصوم هوتک په زيار، ناچاپ
- ۳۸ — د حاجي جمعه بارکزي دېوان، د زلمي هيوادمل په زيار، پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۶۰ش
- ۳۹ — ديوان هجري، د هميش خليل په زيار، پېښور، ۱۹۵۸ع
- ۴۰ — د پښتو ژبې دودې اړتيا او لارې چارې (د مقالو مجموعه)، ۱۳۷۸ش

- ٤١ — پښتوچاپي آثار (دمقالومجموعه)، کابل ، ١٣٥٧ ش
- ٤٢ — دپښتوتولني تاريخچه ،پښتوتولنه ، کابل ، ١٣٥٦ ش
- ٤٣ — بينواويب پاڼه ، ٦ نومبر ٢٠٠٦ ع
- ٤٤ — ټول افغان ويب پاڼه ، ١١ زمري ١٣٨٥ ش
- ٤٥ — سپلمی ويب پاڼه
- ٤٦ — دسراج الاخبارکلکسيون
- ٤٧ — دطلوع افغان کلکسيون
- ٤٨ — زمامتفرق يادابښتونه
- 49 ❖ Tony, Crowley, Standard English & the Politics of Language , N.Y
- 50 ❖ Encyclopaedia Britannica
- 51 ❖ Illustrated World Encyclopaedia, N.Y.
- 52 ❖ Oxford, Current English Dictionary, 1998
- 53 ❖ Wikipedia Encyclopaedia, (Inter-net)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library